HORVÁTH J. FERENC

Minden világok legjobbika?

TÖRTÉNETEK A NAPNYUGATI OLDALRÓL

HORVÁTH J. FERENC

Minden világok legjobbika?

BUDA-PAGONY Bt.
Budapest, 1993

Lektorálta: **Varga László**

Buda-Pagony Bt. Budapest
Felelős kiadó: Hamvas Ádámné
Szedés: Galács László
Nyomás: UNIO-PRINT Kft.
Műszaki vezető: Bíró Péter Pál
Készült Budapesten, 1993-ban
ISBN 963 02 9569 5

ELŐSZÓ? ELŐSZÓ!

Nem akartam előszót írni, mert az olvasó felnőtt, kevés szóból is ért, maga is képes levonni a következtetéseket s megtalálja a válaszokat. Ám egyet-mást mégis előre kell bocsátani.

Ebben a könyvben ugyanis sok az elvarratlan szál. Az olvasónak történeteket nyújtok át a létező kapitalizmus világából, illetve ennek a világnak egy-két fejlett szegletéből, s nem vagy csak érintőlegesen kerül szóba a hatalmas periféria, s történeteim mindegyikét folytatni lehetne (kellene). Mert e történetek nem lezártak, utóéletük van, s ezek dokumentumértéke talán nagyobb és szemléletesebb is a bemutatottnál.

Az olvasó joggal lehet kíváncsi, hogy — mondjuk — a minisztereket is megvesztegető Flick-konszern botránya után miként lehetett az egyik kompromittált politikus, gróf Lambsdorff a német szabaddemokraták (FDP) elnöke. Miért nem tört meg máig sem a Deutsche Bank vagy az óceánon túli ITT hatalma? Mi lett a sorsa a tömeggyilkos Pinochet tábornoknak? Miért kereshetett a szégyenletesen megbukott Nixon amerikai elnök, történetének sajátos beállítású televíziós interpretálásával rövid idő alatt hárommillió dollárt? Miféle világ az, ahol kisstílű zsebtolvajokat agyba-főbe ver a rendőrség, de a hatalommal visszaélő, honfitársait illegális módszerekkel félrevezető, hamis esküre bujtogató — nyíltan bűnözőnek nevezett — államfő nem egyszerűen visszavonulhat közpénzekből épült palotáiba, hanem még milliomossá is válhat? Nem képmutatás-e, ha e világ — amely, nem győzöm hangsúlyozni: bolygónk hatmilliárdnyi lakosságának csak töredéke — a maga ipari fejlettségére büszkén (ám feledtetve, hogy szegénységre, nyomorra ítélt egész földrészek zsírján hízott meg), szóval ha e világ urai állandóan másokat tanítanak demokráciára, holott saját demokráciájukat bármikor készek sárba taposni, ha érdekeik úgy kívánják?! Ezek szerint értelmezés kérdése csupán, s ezen alapul örökkévalónak tekintett rendszerük működése?

Érdekes lenne követni — a „népi kapitalizmus" hamis és álszent kelet-európai propagandáját leleplezendő — a fejlett ipari országokban a szegény kontinensek rovására folytatódó tőkekoncentráció útját, azt a folyamatot, amelyben a kevesek gazdagságával a mind tömegesebb szegénység áll szemben. Ám akkor az egyes — többnyire német és amerikai helyszínű — fejezeteket kötetekké kellene bővíteni.

Ez a könyv nem tűzhette célul a kapitalista társadalmi rendszer átfogó elemzését, csak töredékek bemutatására, egy-egy konkrét eset vagy jelenség vázlatos ismertetésére vállalkozhatott. Erre is azért, mert napjainkban mézes

szavú prédikátorok a legszemfényvesztőbb propagandával arról győzködnek bennünket, hogy itt és most meg általában a demokrácia egyenlő a kapitalizmussal, amit gyakran szemérmesen szociális piacgazdaságnak becéznek. Ám ha az ember belepillant a Német Szövetségi Köztársaság meg az Egyesült Államok hétköznapjaiba, s nem áll meg tátott szájjal az árutól roskadó kirakatok előtt, de a szemét sem csukja be, akkor látja a fényt és az árnyékot is. Észreveszi, hogy tucatnyi ipari állam képes volt a XX. század második felében megújulni, a szónak és a sajtónak szabadságot adni, hatékonyan gazdálkodni, a kisembernek is valamiféle életlehetőséget nyújtani — ám egyáltalán nem volt képes a gazdasági válságoktól, az állandósult munkanélküliségtől, a sokmilliós nagyságú szegénységtől, s a rendszer működtetéséhez elengedhetetlen militarizálástól megszabadulni.

A humanizmusról és közéleti tisztaságról, az emberi jogokról, a demokráciáról és az alkotmányos államszervezésről papoló német, amerikai és más államférfiak, iparbárók annyi embertelenség és közéleti tisztátalanság, a népuralom lényegének ellentmondó sunyiság felhalmozóivá váltak, hogy egyre hiteltelenebbek lettek azok az egyébként is manipulatív kísérletek, miszerint a tőke uralmára épülő rend, a kapitalizmus minden világok legjobbika. Annyira legjobbika, hogy utána nincs más, csak ez működhet, a többi csak illúzió.

Tizenöt fejezetünk mindegyike abból ad ízelítőt, miként is működik ez a rendszer. Mi rejlik az olyan demokráciafelfogás mögött, amely szavakban ugyan egyenlőknek mondja az embereket, ám a valóságban az egyenlők közötti sokkal egyenlőbbekének tekinti az anyagi és a szellemi javak birtoklásának jogát. Kenyér helyett szájtépést biztosít. A hatalmasoknak hatalmat. A kicsiknek pedig jogot, hogy küzdjenek a jobb életért. Ezt a jogot azonban az anyagi erőforrások mérhetelen pocsékolásával megkurtítják, a folyamatnak ellenálló országokban hol véres, hol „bársonyos" puccsokat szerveznek; ha kell, elnököt gyilkolnak; kifürkészik magánéletünket; megkenik köztisztviselőiket; a maguk kezében koncentrálják a pénz mellett a hatalmat is, nemzetközileg összefognak, de a kisember összefogását becsmérlik, a történelmet meghamisítják. Ilyen lenne a minden világok legjobbika, a történelmi fejlődés csúcsa?

Erre keresse a választ a tisztelt olvasó!

A SZERZŐ

SZIGORÚAN TITKOS (VOLT), *avagy a höseli kör*

A második világháború véget ért, a nácikat legyőzték, s a szövetségesek szigorú határozatokat hoztak: a fasizmusnak még az írmagját is kiirtják német földön, s megszüntetik a gazdasági erők ama koncentrációját, amely kartellek, szindikátusok, trösztök és más monopolista egyesülések formájában biztosította a német katonai potenciált, finanszírozta, támogatta a kalandor katonai és gazdasági terjeszkedés eszelős politikáját.

Aztán a határozatokat megszegték. A Harmadik Birodalom területén két német állam alakult. A monopóliumok uralmát csak az NDK-ban törték meg (ez ténykérdés, független a kialakult modell minősítésétől), az NSZK-ban viszont fokozatosan talpra álltak azok a nagy cégek, amelyek a nácikat hatalomra segítették, s óriási profitokat húztak a második világháborús kalandból: újra működni és növekedni kezdett a Krupp- és a Flick-birodalom, a hírhedt I.G. Farben egyik jogutódjaként a BASF, a Daimler-Benz AG és a Deutsche Bank ismét a legnagyobbak közé emelkedett, a Thyssen-konszern és a Hoechst AG — a többiekkel együtt — lassan-lassan nem csupán az NSZK-ban és Európában, hanem az egész világon is egy-egy ágazat élvonalába került. S ezek a nagy konszernek elképesztő méretű gazdasági erőt és hatalmat koncentráltak. Gazdagságuk pedig a megváltozott körülmények között is társadalmi-politikai befolyásuk növekedésével járt. Módszereik persze korszerűsödtek, alkalmazkodtak az új viszonyokhoz, nagyfokú rugalmassági és megújulási képességről tettek tanúbizonyságot. Még az idővel egyre jelentősebbé váló nyugatnémet fegyvergyárak — a Leopard harckocsik és a Tornado harci repülőgépek meg az új tengeralattjárók építői — is újszerű eszközökkel kezdték érvényre juttatni érdekeiket.

Mindazonáltal nem kétséges, hogy a szálakat háttérben mozgató nagy konszernek, a gazdasági erőforrásokat koncentráló monopóliumok az NSZK-ban befolyásolják a látható politikát. Sőt, amikor tehetik, igyekeznek maguk alá gyűrni mind a bel-, mind a külpolitikai döntéshozókat. A polgári demokrácia parlamenti kereteit persze az új időkben nem lehetett úgy félresöpörni, miként a weimari köztársaság utolsó éveiben tették. Számolni kellett egyebek között a növekvő befolyású szociáldemokrata párt és a konzekvensebb baloldal erőivel is. A második világháború után már nem tehette meg nagyiparosok és bankárok jelentős csoportja, hogy az államfőhöz írt levélben követelje ki a neki tetsző személy kancellári kinevezését, miként Hindenburg elnökkel an-

nak idején a bársonyszékbe ültették Hitlert. 1945-óta bonyolultabbak lettek a királycsinálás módszerei.

S az is tény, hogy az alapvető belpolitikai érdekazonosság ellenére a nagytőke a külpolitikai vonalvezetés tekintetében korántsem tudott és tud egységes nevezőre jutni. A weimari időkben (nem szólva most a hitleráj éveiről, amikor ez természetes volt) a német burzsoázia köreiben a vad szovjetellenesség és a keleti expanzionista irányzat meghatározó szerepet játszott. Az NSZK mamutvállalatainak nem kis része realistább felfogást képviselt: hasznot hozó gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokat kívántak a Szovjetunióval. Éppen ezt a törekvést képviselte — összhangban Willy Brandt keleti politikájával — a nagyiparosok egyik reprezentánsa, Otto Wolff von Amerongen, aki áttörést sürgetett a gazdasági együttműködés frontján, s ezzel összefüggésben még az amerikai csillagháborús (SDI) tervekben való üzleti részvételtől is elhatárolta magát. A másik, nem kevésbé erős irányzat viszont alapvetően a Szovjetunió halálra fegyverkezésének híveként támogatta az amerikai politikát, miként 1981-ben Fred Schmid meggyőzően kimutatta **Abrüsten oder totrüsten** (Leszerelni vagy halálra fegyverkezni) című, Frankfurt am Mainban megjelent könyvében.

A viszonyok tehát bonyolultabbak lettek, s hiba lenne minden egyszerűsítés. Mindazonáltal nem vonható kétségbe, hogy a nyugatnémet nagyipar kapitányainak általános érdekei — különösen a belpolitika területén — egybeestek. Ebből eredően pedig arra törekedtek, hogy olyan pártok üljenek a kormányrúdnál, amelyek ezeket az érdekeket képviselik, s tevőlegesen kifejezik, méghozzá úgy, hogy mindez a parlamenti demokrácia játékszabályainak megfelelő folyamatként hasson. A választások persze mindig rizikóval járnak, ám a választók hangulatát rafinált módszerekkel manipulálni is lehet. A számos lehetőség között legjobb eszköz a pénz, amely hozzásegítheti a nagytőke pártjait, hogy a hatalmat megragadják és kézben tartsák. A választási kampány rendkívül költséges: óriási összegeket kell költeni a propagandára, a reklámanyagokra, a politikusok népszerűsítésére, a gyűlések tömeges szervezésére — hogy csak néhány példát említsünk. A kampány menedzselésének egész iparága alakult ki. A feladat: rábírni az állampolgár kisembert, hogy — saját igazi érdekei ellenére — a valójában más osztályérdekeket képviselő nagypolgári pártokra voksoljon. Erre semmi pénzt nem sajnálnak.

Az NSZK alkotmánya azonban (minthogy kidolgozásában annak idején a kemény harcot folytató baloldal is részt vett) szigorúan szabályozza, hogy az egyes pártok milyen törvényes pénzeszközökkel rendelkezhetnek. A nagyipar viszont hagyományosan érti a módját, miként lehet a törvényeket kijátszani, s az érdekeit képviselő pártoknak kerülő úton pénzt juttatni. Pontosabban: akkora összegeket, amelyeket valójában nyilvánosan be is kellene jelenteni, ám az adományozást nem kívánják dobra verni, hiszen így az érdekstruktúra lelepleződne. Így aztán a márkamilliók az általunk vizsgált időszakban kü-

lönféle manőverekkel, közbeiktatott szervezetek, alapítványok útján folytak be a polgári pártok kasszáiba.

Az úgynevezett uniópártok (CDU — Kereszténydemokrata Unió és bajor testvére a CSU — Keresztényszociális Unió) kezdettől fogva a nyugatnémet nagytőke hagyományos érdekképviseleti szervei. 1961-ben a nagyiparosok szövetsége 41 millió márkát juttatott e konzervatív-jobboldali pártszövetség választási céljaira, s a pénz jelentős részét a közhasznú szervezetként bejegyzett, *Állampolgári Egyesülés* nevű fedőintézmény címére fizették be. Ez ugyanis szabályos és adómentes adományozási lehetőség. Csakhogy a pénz innen tovább csorgott a CDU/CSU-hoz, s ez már törvénytelen!

Az akcióban fontos szerepet játszott Konrad Henkel, a mosóporkirály (Persil), aki később, a Flick-konszern üzelmeivel és a CDU/CSU alkotmányellenes pénzelésével kapcsolatban kirobbant botrány időszakában — mint a höseli kör egyik alapítója, házigazdája — lepleződött le. Magáról Henkelről érdemes előre elmondani, hogy 1991 decemberében a multimilliárdosok százfős listáján a 47. helyen állt 35 milliárd schilling (1993. szeptemberi árfolyamon hozzávetőlegesen 300 milliárd forint) értékű vagyonnal.

A höseli kör működése, mint cseppben a tenger, visszatükrözi a titkos hatalommal és befolyással folyó játékot, s megmutatja: miként csinál a nagytőke politikát. Meglehet, akad német földön szemléltetőbb példa is arra, hogy a gazdasági hatalomkoncentrálás megteremti a lehetőséget a politika meghatározására, de a höseli kör történetének a felvillantása azért célszerű, mert a szigorúan titkos ügy részletei a 80-as évek közepén nyilvánosságra kerültek, és áttekintésük viszonylag egyszerű.

A höseli kör egy rendszeresen találkozó s a konzervatív jobboldal taktikájáról és stratégiájáról tanácskozó társaság elnevezése. Nevét a Düsseldorf közelében lévő Hösel falucskáról kapta, ahol a mosóporkirály Konrad Henkelnek egy kis erdőben rejtezkedő, kastélyszerű háza van. A titkos kör akkor verődött össze, amikor a CDU/CSU kiejtette kezéből a kormányrudat, s Bonnban szociálliberális koalíció kormányzott. 1969 ősze után tehát a höseli kör nyomban megkezdte azt a folyamatot, amely 1982-ig tartott, amikor is az FDP, vagyis a szabaddemokrata párt pálfordulásával, a szociáldemokraták cserbenhagyásával bekövetkezett a fordulat, s a nagytőke pártjai, Helmut Kohl kancellárságával visszakerültek a hatalom sáncai mögé, és azóta is tartják magukat. A fordulatnak nyilván maga a szociáldemokrata párt is okozója volt, amennyiben némely hibás lépésével elveszítette a választók egy részének bizalmát, de ma már világos, hogy a fordulatot a höseli kör készítette elő céltudatos „aprómunkával".

A mosóporkirály kastélyában jó évtizeden át találkozgatott a nyugatnémet gazdaság krémje, s a tanácskozásokra időnként meghívták az uniópártok vezető politikusait (köztük Helmut Kohlt és Franz Josef Strausst) is, hogy tájékoztassák őket „az ipar vonaláról"... A Henkel-házban rendszeres vendég volt

Eberhard von Brauchitsch, a Flick-konszern nagyhatalmú menedzsere, dr. Joachim Zahn a Daimler-Benz képviseletében, Theodor Althoff a Karstadt áruházlánc megbízásából. Rendszeresen megjelent a Thyssen-konszern nézeteit képviselő dr. Dieter Spethmann, a Mannesmann cég elküldte Egon Overbecket, a Quelle színeiben Gustav Schickedanz mondott véleményt, s ott volt Rudolf August Oetker (sütőpor) és egy sor más nagyiparos.

A beszélgetések témája: az uniópártok helyzete. Meghatározták a nagyipar kívánságait a választási kampányok idejére, összeadták a támogatásra szánt milliókat, megszabták a stratégiai irányvonalat. A „totális" érdekazonosság jegyében a höseli kör koncepciója azon nyugodott, hogy pénzügyileg segíteni kell minden olyan erőt és személyt, amely és aki ***„az újjáalakítást rendezett pályára kormányozza"***. S hogy mit jelentett ez? A höseli kör azt kívánta, hogy a CDU/CSU erősebben azonosuljon a termelőeszközök magántulajdonának koncepciójával. Magyarán: még a korábbinál is konzekvensebben képviselje a nagytőkés érdekeket, s azonosítsa azokat az össznemzeti érdekekkel. S hogy a nagyipar cserében mindenre kész, azt bizonyítja az egyetlen jegyzőkönyv, amely a höseli kör ülésein készült.

Az urak ugyanis, nem véletlenül, a legszigorúbb titoktartás közepette üléseztek, és senki sem tudhatott a beszélgetések tartalmáról semmit, de még a kör létezéséről sem. A Henkel-házban ugyanis sok minden eldőlt. Amikor például Rainer Barzel a CDU elnökeként csődöt mondott, a nagyiparosok habozás nélkül döntöttek a személycseréről. Barzel jókora summát kapott készpénzben, s egy olyan fedőállást, ahol havonta csak a fizetést kellett felvennie, s az összeg nagyobb volt két miniszter jövedelménél. Az utódot Helmut Kohl személyében jelölték ki, aki biztos lehetett abban, hogy ő lesz a kancellár, ha eljő az idő (erről azonban még szó lesz a Flick-botrányt tárgyaló fejezetben).

Egyébként az a bizonyos egyetlen jegyzőkönyv 1972 márciusában készült, s leszögezte a CDU és a nagyipar „totális érdekazonosságát" és a párt kincstárnokának azon bejelentését, hogy a jövendő választásokra a CDU-nak 70 millió márkára lesz szüksége. A gazdaság urai megígérték: további cégeket is ösztönöznek majd, hogy kerülő utakon adományokat juttassanak el a pártkasszába. Ez a jegyzőkönyv egyben ráébresztette a höseli kör tagjait, hogy efféle szigorúan titkos és kompromittáló megállapodásokat nem szabad dokumentálni, s többé nem is született az ülésekről jegyzőkönyv... A höseli kör tagjai tehát az „ipar vonalát" érvényesítendő, megszabták a politikai teendőket, a választási irányvonalat, a személyi feltételeket, az anyagi áldozatok mértékét, s a törvénytelen adományok, megvesztegetési pénzek átutalásának útjait, hogy előidézzék a konzervatív jobboldali fordulatot.

A titkos klub természetesen tudta, hogy a szabaddemokraták megdolgozása nélkül ez a fordulat nehezen következhet be. Az FDP afféle liberális politikával a középrétegek, bizonyos kispolgári és értelmiségi csoportok kép-

viseletében lépett fel és kétségtelenül pozitív szerepet játszott az SPD partnereként a keleti politika, az enyhülés kimunkálásában. A párt híveinek egy része a nyugatnémet és a kelet-európai országok közötti kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok fejlesztésében volt érdekelt. Az évek során azonban, mindenekelőtt belpolitikai, gazdasági-szociális kérdések miatt, repedések keletkeztek az SPD—FDP szövetség talapzatában. A szabaddemokrata gazdasági miniszter, gróf Otto Lambsdorff a bérből és fizetésből élők rovására kívánta megoldani az ország minden gazdasági problémáját, növekedett a munkanélküliség, kistulajdonosok tömege ment tönkre. A szociáldemokraták nem vállalhatták a gróf drasztikus javaslatait, ha nem akarták kisember választóik nagy részét elveszíteni.

Hatott az a módszer is, ahogy a höseli kör az FDP egyes képviselőinek, politikusainak a hóna alá nyúlt. A pénzben nem szűkölködő nagyiparosok megdolgoztak egy sor szabaddemokrata politikust (a Flick-botrányból majd kiderül, miként kaptak egyesek nagy összegű megvesztegetési pénzeket, s cserében hogyan biztosítottak sok százmillió márkás adómentességet a partnercégnek), s az 1976-os Bundestag-választások idején az Állampolgári Egyesülés útján már 13 millió márkát kapott az FDP az ipartól. S bár ugyanakkor a CDU-nak 45 milliót adományoztak, ám a folyamatos anyagi befolyásolás révén az FDP is a höseli kör hatósugarába került.

Henkelnek és barátainak jogilag persze soha nem vethették volna a szemükre, hogy ezzel vagy azzal a párttal szimpatizálnak és anyagilag támogatják — ha törvényes úton járnak el. Az efféle tranzakciók azonban nem lehetnek barátságban saját államuk törvényeivel. A titkos adományozás azt jelentette, hogy sok százmillió márkát kivontak az adózás alól, és ez már bűncselekmény. 1980-ig a höseli kör kerülő utakon 214 millió márkát adományozott az uniópártoknak és az FDP-nek. Az egyes politikusoknak juttatott „prémium" teljes összege ismeretlen, még az évekig tartó vizsgálat sem tudta hitelesen feltárni.

Aztán amikor 1982-ben az FDP hátat fordított koalíciós partnerének, az SPD-nek, s átállt a konzervatív-jobboldali tömörüléshez, a höseli kör benyújtotta a számlát. Számos belpolitikai, gazdasági és antiszociális intézkedés jelezte az elmúlt évtizedben, hogyan határozták meg a gazdaság urai a bonni politika irányvonalát. Természetesen mindezt csak a folyamatok egyik, de nem jelentéktelen aspektusának nevezhetjük, hiszen a bonni kabinet irányvonalát még sok más bel- és külpolitikai tényező is befolyásolja.

Ebben a fejezetben csupán egy csipetnyi adalékot adtunk abból, hogy mily fontos szerepet játszhat a nagytőke egy polgári értékrendre épített ország politikájának kialakulásában. S tehettük ezt azért, mert bár a höseli kör szigorúan titkosan létezett és tevékenykedett, ez a titok a 80-as évek közepe óta nem létezik, mert — egyebek között a független és a baloldali sajtó közreműködésével — a tények napvilágra kerültek. A megnevezett személyek — a nyu-

gatnémet sajtóban bőven publikált törvénytelen üzelmeik ellenére — vígan élik életüket.

Közülük Konrad Henkel, a mosóporkirály, 31 ezer embert foglalkoztató gyárainak jövedelméből oly gazdag lett, hogy — miként említettük — a világ száz leggazdagabb emberének listáján a 47. helyre került.

A FLICK-BOTRÁNY,
avagy
az ablaktáblák csörömpölése

A hetvenes évek végén vagyunk, a német terrorizmus tobzódásának időszakában.

Először egy nagy fekete limuzin gördül a müncheni villa bejárata elé. Négy férfi ugrik ki a kocsiból, az ember afféle nehézsúlyú ökölvívónak nézné mindegyiket. Ketten a bejárat előtt helyezkednek el, ketten pedig az utca túlsó oldalán foglalnak állást, s jobbra-balra cikázó szemekkel fürkészik a környéket. Egy figyelmes szemlélő láthatná, hogy kabátjuk alatt fegyvert markol a kezük. Az egyik férfi csendesen beleszól egy kicsiny adó-vevő készülékbe, s két perc múlva újabb — ezúttal világosszürke — limuzin érkezik a helyszínre és kanyarodik be a villa udvarára. Az első ülésről kilépő óriás nyitja a hátsó ajtót, s csak akkor jelenik meg az elegáns utas, akit kísérői testükkel fedeznek, amíg el nem tűnik a villában. A rövid csövű géppisztollyal felszerelt őrök körbejárják az épületet...

A férfiú, aki történetünk idején rendszeresen így tér haza otthonába, nem csupán a Német Szövetségi Köztársaság leggazdagabb, hanem — a kancellárt és a hadügyminisztert beleértve — legjobban őrzött állampolgára is. Tucatnyi profi testőr (a népnyelven gorilla) vigyázza biztonságát, s a csapatnak állítólag a nyolcvanas évek elején már egy kitüntetésekkel dekorált amerikai Vietnam-veterán parancsnokolt.

A férfi neve: Friedrich Karl Flick. Gazdasági impériumát Flick-konszern néven tartják nyilván, habár valójában különböző nagy cégek és konszernek gyűjteményéből áll. A szóban forgó időszakban kereken 260-ra becsülték azoknak a vállalatoknak a számát, amelyekben Flick közvetlenül vagy nagy részvénycsomaggal közvetve uralkodott. A nyugatnémet Die Zeit azt írta, hogy 1982-es adatok szerint a Flick-konszern a nagy NSZK-vállalatok sorában ugyan csak a 28. helyen állt, mindazonáltal az országban ez a legnagyobb cég (egyben a legnagyobb privát vagyon), amely egyetlen ember kezében koncentrálódik. Az akkor 9 milliárd márkás vagyon magjához tartozott a Bruderus-cégcsoport (a bajorországi, Leopard harckocsikat gyártó Krauss-Maffei hadiipari óriással), a Dynamit-Nobel vegyipari vállalat, a düsseldorfi Feldmühle AG (az NSZK vezető papíripari konglomerátuma), a Gerling biztosítási konszern és Flick uralta az ország legnagyobb repülőgépgyártó központját, a Messerschmitt—Bölkow—Blohm céget. Flick kezében tartotta az amerikai Peter Grace vegyipari konszern részvényeinek 40 százalékát, és je-

lentős részesedést szerzett elekronikai termékeket előállító és katonai járműveket gyártó számos vállalatnál is.

S ez a mérhetetlenül gazdag ember, akit a sajtó nevének kezdőbetűivel röviden FKF-ként emlegetett, központi figurájává vált az NSZK minden bizonnyal legnagyobb gazdasági-politikai botrányának. Flick nevéhez példátlan nagyságú adócsalás, korrupció és megvesztegetések egész sora fűződött. A konszern fekete (titkos) kasszájából százezrek, milliók folytak át trükkös utakon a politikai élet hatalmasaihoz, hogy Flick ily módon törvénytelen adókedvezményekhez, a konszern érdekeit szolgáló előnyös döntésekhez jusson.

S a befektetett milliók busásan megtérültek. FKF a konszernalapító apától, Friedrich Flicktől tanulta meg, hogyan kell pártokat lekenyerezni, miként lehet politikusokat, befolyásos képviselőket, hivatalban lévő minisztereket megkenni, vagyis: a nagy pénz segítségével mi módon lehet a háttérből politikusokat úgy befolyásolni, hogy az a konszern gyarapodását szolgálja.

Az idősebb Flick a legjellemzőbb példát a nagy gazdasági világválság idején szolgáltatta egy leleményes trükkel. Minthogy a válság következtében a Flick-gyárak részvényei is elértéktelenedtek, és a konszern a csőd felé menetelt, a manipulációkban járatos Flick egy célzatos sajtókampánnyal elhíreszteltette, hogy kénytelen lesz eladni részvényeit a franciáknak. Brüning kancellár vette a lapot, s azzal a hazafias szólammal, hogy a nemzetgazdaságilag fontos acélüzemeknek nem szabad francia kézre kerülni, felvásároltatta a Flick-részvényeket, méghozzá százmillió márkáért, vagyis a tőzsdei árfolyam négyszereséért. (Egy birodalmi márka körülbelül 10—12 mai nyugatnémet márkának felel meg.) Flick gazdagabb lett, mint valaha, s természetesen hálásnak bizonyult. Kifizette az ügyben közreműködő miniszterek adósságait, anyagilag támogatta Brüning kancellárt és utódait, egymillióval járult hozzá Hindenburg választási kampányához. S ugyanakkor — 1932-ben — mecénása lett a nácik pártjának is. Mindezt annak köszönhette, hogy Brüning nagyvonalúan, úgyszólván sajátjaként kezelte a közpénzeket, amikor kihúzta az ipar egyik kapitányát a csávából.

A Hitlernek nyújtott akkori, majd a későbbi anyagi segítség különösen kifizetődött. Flick állami megrendelésre ontotta a hadianyagot a náciknak, azok pedig viszonzásként lehetővé tették, hogy a konszern nagy zsidóvagyonokat kaparintson meg és a megszállt területeken birtokba vegyen egész sor jelentős gyárat. S a Flick-üzemeknek ötvenezer kényszermunkást is rendelkezésre bocsátottak.

Ezért Flicket a háború utáni nürnbergi perekben háborús bűnösként hét évre elítélték, de még a felét sem töltötte le, amikor amerikai segédlettel kiszabadult. Akkor Adenauer kancellár barátságát élvezte, s tőzsdei manipulációkkal, vállalatok, részvénykötegek vételével-eladásával zsonglőrködve felépítette második, a korábbinál is hatalmasabb ipari birodalmát, s megkaparintotta a vezető pozíciókat az újjászerveződő hadiiparban. Amikor 1972-ben,

89 éves korában meghalt, némi családi viszálykodás után legfiatalabb fia, Friedrich Karl lett a trónörökös.

Akkoriban a konszern birtokolta a Mercedes gépkocsikat gyártó Daimler-Benz részvényeinek 39 százalékát is. FKF és konszernjének menedzsere, Eberhard von Brauchitsch — Hitler egyik generálisának fia — az olajárrobbanások idején úgy értékelte a helyzetet, hogy átmenetileg nem lesz jó üzlet az autógyártás. Ezért 1975-ben meg akartak szabadulni a részvények 29 százalékától. Hogyan lehetne a legnagyobb hasznot bezsebelni?

Előszedték az öreg Flick trükkjét, s hajszálpontosan lemásolták. Elhíresztelték, hogy Szaúd-Arábia és az iráni sah is vevőként jelentkezett. S pontosan az történt, amire számítottak. A Schmidt-kormány — egyébként érthetően — nem hagyhatta, hogy a nyugatnémet autógyártás gyöngyszemének harmada idegen kézbe kerüljön. Így hát kormányintencióra a Deutsche Bank kétmilliárd márkáért felvásárolta a részvényeket. Ez még tiszta üzlet volt, ám ami azután következett, az vezetett el a hosszú évekig tartó nagy botrányhoz!

Az NSZK törvényei szerint egy ilyen hatalmas jövedelem után akkor 56 százalékos adót kellett fizetni. Miként lehetne a törvényt kijátszani, töprengtek Flick szakértői. Nyilván más törvények által kínált kiskapuk segítségével, s azok támogatásával, akiknek módjuk van megnyitni ezeket a kiskapukat. Végül is nem akármilyen összegekről volt szó: amikor az öreg Flick elhunyt, kimutatták, hogy gazdasági birodalma évente 442 millió, vagyis naponta 1,2 millió márka tiszta hasznot hozott. Erről a nagyságrendről FKF sem akart lemondani.

Mindehhez újra hangsúlyozni kell az első fejezetben már említetteket: a háború utáni Flick-impérium rendkívül szoros baráti és üzleti kapcsolatokat tartott fenn az uniópártokkal és más polgári pártokkal is. Az öreg Flick magántitkára, Robert Tillmans a CDU alapító tagjai közé tartozott, s ilyen minőségében jelentős pénzadományokkal képviselte a CDU/CSU-nál a konszern érdekeit. Később Adenauer miniszterként tette ugyanezt. A bajorországi fegyvergyárakban megszerzett pozíciókat pedig Franz Josef Straussnak köszönhette Flick, aki természetesen hálás volt a robusztus bajornak hadügyminiszter korában is, majd később, amikor a politikus a CSU elnöke lett. Az ifjabb Flick támogatta Strausst a bajor miniszterelnöki poszt megszerzése idején is. S FKF a nyugatnémet sajtó szerint éppen Strausstól kért és kapott tanácsot a Daimler-Benz részvényekért kapott kétmilliárd márka ügyében. A megoldandó probléma ugyanis az volt: miként lehetne a hatalmas összeget újra — ám adómentesen — befektetni.

A recept alapjának az kínálkozott, hogy a nyugatnémet törvények mentesítik az adótól az olyan pénzügyi tranzakciót, amely nemzetgazdasági szempontból ***„különös támogatásra érdemes"***... Például olyan új beruházást, amely a legfejlettebb technológiához juttatja az országot. Ezért Flick 850 millió márkáért részvényeket vásárolt az amerikai Grace vegyipari konszerntől

és azzal az érveléssel kért adómentességet (ez 450 millió márka), hogy a Grace-cég szilíciumgyárainak szupertechnikájára nagy szüksége van az NSZK-nak, minthogy a szilícium a modern híradástechnika bázisát jelentő, úgynevezett mikrochipek alapanyaga... További egymilliárdért pedig gépeket, részvényeket, sőt gyárakat vett Flick, mondván, hogy új munkahelyeket teremt, ami szintén „különös támogatásra érdemes" — tehát adómentes.

Azonnal leszögezhetjük, hogy sem a Grace-konszern szupertechnikája nem áramlott át az NSZK-ba, sem a 2—3 milliós nagyságú munkanélküliség csökkentéséhez nem járultak hozzá Flick tranzakciói. Ám ez csak jóval később derült ki. Akkoriban azonban a Grace-üzlethez például az érv nagyon hatásos volt annak ellenére, hogy az efféle külföldi tőkeberuházások engedélyezését meglehetősen szigorú szabályokhoz kötötték. Az állandósult és nyomasztó szociális problémát jelentő munkanélküliség csökkentésének ígérete szintén tetszetős volt, habár a hivatalos körök éltek a gyanúperrel, miszerint csupán blöffről van szó. Ezért Flick emberei, hogy a pénzügyminiszteri ajánlást, majd ennek nyomán a gazdasági miniszter pozitív döntését elérjék, elkezdték „megolajozni" a kerekeket.

Hátsószobai tárgyalások, kölcsönösen tett szívességek, életpályák egyengetése nyomán fiktív jótékonysági intézményeken keresztül, valamint borítékban kézből kézbe adva ömleni kezdett a megvesztegetési pénz a parlamenti pártok különféle bizottságokban ülő képviselőihez, minisztériumi tanácsosokhoz és főosztályvezetőkhöz, a döntéseket jó szívvel fogadó parlamenti tótumfaktumokhoz s egyes miniszterekhez is. Az adóalap csökkentésén kívül a kerülő utak biztosították a korrumpálás viszonylag hosszú ideig tartó titokban tartását is.

A nyomokat bonyolult manőverekkel tüntették el. Például úgy is, hogy lichtensteini tanácsadói vállalkozókhoz utalták át a pénzt mindenféle szakértői véleményekért. Valójában azonban a pénz mind a „jótékonysági intézmények"-től, mind a „tanácsadó cégek"-től — némi jutalék levonása után — átvándorolt a politikai pártok kasszáiba meg különböző politikusok zsebébe. Mindkettő törvénytelen volt. A pártok finanszírozását kordában tartani kívánó törvény ugyanis kimondja, hogy a húszezer márkán felüli adományokat be kell jelenteni. Hivatalos személyek pedig természetesen nem vághatnak zsebre kenőpénzt még akkor sem, ha az összeget befizetik a pártkasszába.

Valóságos krimi, ahogy Hans Werner Kilz és Joachim Preuss a ***Flick — a megvásárolt köztársaság*** című könyvében 1983-ban leírja 400 oldalon át, hogy a pártadományok és adóügyi szabálytalanságok ügyében nyomozó szervek — miközben több száz titokzatos ügyletbe botlottak — úgyszólván véletlenül akadtak rá 1975-ben azokra a szálakra, amelyeknek hosszú-hosszú évekig tartó felgöngyölítése elvezetett az NSZK történetének addig legnagyobb politikai-gazdasági skandalumához, a Flick-botrányhoz. A piszkos pénz tisztára mosásához találhattak ugyan az érintettek ravasz kerülő utakat,

ám pénztárosok, alacsonyabb rangú és be nem avatott hivatalnokok különféle határidős naplókba írt feljegyzései, pénzátadásokra (mikor mennyit kinek) utaló betűjelzések és számok, amelyeket azonosítani lehetett bizonyos bankbetétekkel, átutalásokkal — megmaradtak. S az egészen más ügyekkel foglalkozó nyomozók érthetően utánajártak az efféle leleteknek.

S ahogy szaporodtak az akták, és amint egyre több összefüggés megvilágosodott, mind határozottabban kiderült, hogy a Flick-konszern embereivel, menedzser-vezérigazgatójával valamiként kapcsolatba hozható ügyekben nem egyszerűen adócsalásról, hanem hatalmas méretű megvesztegetésről, korrupcióról, hivatalos hatalommal való visszaélésről van szó. Sőt, szinte azonnal belekerült a képbe a CDU, mint olyan párt, amely hosszú éveken át illegális utakon márkamilliókhoz jutott. Többévi felderítőmunkával kezdett megalapozódni az a gyanú, hogy Flick törvénytelen adómentesítését olyan emberek segítették elő, mint Hans Friederichs volt gazdasági miniszter, aki aztán a Dresdner Bank elnöke lett, valamint utóda a miniszteri székben: gróf Otto Lambsdorff. Sajtóorgánumok napról napra arról cikkeztek, hogy ez a segítségnyújtás némi készpénz ellenében történt. A grófról például tudni vélték, hogy 135 ezer márkát vágott zsebre, de a fáma szólt arról is, hogy besározódott sokakkal együtt Strauss bajor miniszterelnök és Alfred Dregger, a CDU egyik vezető politikusa.

Az államügyészség azonban nagyon sokáig félhomályban tapogatózott, sok mindent nem tudott kielégítően bizonyítani, miközben az újságok, milliós példányszámú magazinok (mint például a Der Spiegel, a Stern) nyíltan írtak az ügyekről, megneveztek politikusokat és főtisztviselőket, s dokumentumokra hivatkozva konkrét megvesztegetési összegekről szóltak.

Közben teltek az évek, Flick úgy tett, mintha semmi köze sem lenne a szövevényes ügyhöz, egyébként is mindenért menedzsere, von Brauchitsch a felelős. S a botrány egyik csúcspontját akkor érte el, amikor 1984 nyarán a lapok szenzációs hírként tárgyalták, hogy Lambsdorff gazdasági miniszter lemondásra kényszerült, mert többek között ellene is vádat emelnek.

A nagyszabású politikai és pénzügyi botrány azonban ezzel korántsem ért véget. A hamburgi Der Spiegel 1984 októberében valóságos bombát robbantott, amikor dokumentumokkal bizonyította, hogy a Flick-ügybe belekeveredett a kereszténydemokrata Rainer Barzel, aki akkor a Bundestag elnöki székében ült. S ekkor kezdtek el cikkezni arról is az újságok, hogy itt nem véletlen üzemi balesetről van szó, hanem a korrumpálás, a gazdaság és a politika összefonódása a rendszer lényegéhez tartozik. A hasonló esetek azért elkerülhetetlenek, pedzegették paradox módon még liberális orgánumok is, mert a piacgazdaság viszonyai között a politika csúcsáról a gazdasági folyamatok áttekinthetetlenek, s nem is kell különösebb jellembeli hiba ahhoz, hogy a döntéshozó vagy az azt meghatározó mértékben elősegítő politikus, nagyha-

talmú köztisztviselő csapdába kerüljön: egyszerű baráti szívességnek tekintve azt, ami valójában megvesztegetés.

A hamburgi magazin és több más lap ügyészségi aktákra hivatkozva azt állította, hogy a Flick-konszern úgyszólván megvásárolta Barzeltól Helmut Kohl számára a CDU elnöki székét, ami végső soron a kancellári poszt elnyerését is jelentette. A höseli körről szóló fejezetben már érintettük ennek egy aspektusát, most legyünk kissé konkrétabbak!

Rainer Barzel 1973-ban — mint a CDU elnöke — immár bukott politikusnak számított, mivel nem tudta hatalomra segíteni pártját az 1972-es konstruktív bizalmatlansági indítvány benyújtásakor. E sorok írója végigülte a Bundestag háromnapos drámai vitáját, amelyre úgy került sor, hogy a szociálliberális koalíció rendkívül csekély parlamenti többségét a konzervatív-jobboldali pártok szisztematikusan lefaragták. A baden-württembergi tartományi választásokon a CDU győzelmet aratott, s akkor látványosan kilépett a szabaddemokrata pártból és átült a CDU padsoraiba egy Helms nevű képviselő. Ezzel patthelyzet állt elő, s az uniópártok nyomban benyújtották a németül Misstrauensvotumnak nevezett indítványt. Ez azt jelentette, hogy a kormány iránti bizalmatlanság kinyilvánításával egyidejűleg megválasztják az új kancellárt is, akit az ellenzék jelölt. Annyira biztosra mentek, hogy Barzel a parlamenti vita első napjának reggelén háza előtt családja körében lefényképeztette magát: így közölték volna a lapokhoz eljuttatott fotót az új kormányfőről.

Hiba csúszott azonban a számításba, s egyetlen szavazat híján nem tudták megbuktatni Willy Brandt kormányát. A CDU elnökeként vegetáló Barzel — pártja és az ipari körök nyomására — csak azután adta át posztját Helmut Kohlnak, miután ígéretet kapott „anyagi jövőjének" biztosítására. S hogyan történt ez? Lemondása fejében a CDU vezetői és a nagyiparosok olyan — alapvetően fiktív — tanácsadói poszthoz segítették Albert Paul frankfurti ügyvéd kifejezetten e célra létrehozott irodájában, amely évi 250 ezer márkás jövedelmet biztosított neki. S ezt a pénzt a düsseldorfi Flick-konszern fizette. Barzel ezen a kerülő úton 1979-ig összesen 1,7 millió márkát vett fel, látszólag az ügyvédi irodától, valójában Flick közvetítő embereitől. Ráadásul 1977 és 1979 között a parlament gazdasági bizottságának elnöke volt, így a nyilvánosságra került vád duplán súlyos csapást jelentett.

Barzel és párttársai mindent cáfoltak és rágalomhadjáratról beszéltek. Az újságok viszont újabb és újabb terhelő adatokat szellőztettek meg és a társadalom feszülten figyelte: megbirkózik-e a polgári jogállam az efféle problémákkal. A Süddeutsche Zeitung 1984 októberében így formulázott: ***„Miféle hatalom az, amely nem csupán a nyílt érvelés és a választók meghamisítatlan szavazatai alapján jön létre és marad fenn, hanem létezésére és működésére jogellenesen, álcázva nyújtott pénzösszegek is hatást gyakorolnak?"***

A CDU-politikus védekezésének magva ez volt: ő nem Flicket szolgálta, nem egy mamutcéget látott el „elemző tanulmányokkal és tanácsokkal", ha-

nem az ügyvédi irodát... A megvádoltak elleni hivatalos eljárás csigalassúsággal haladt, s ez bőszítette a közvéleményt. Az emberek úgy vélték, hogy a jog nem egyenlő mércével mér. A sajtó nyíltan beszélt arról, hogy egy olyan ember, aki fiktív tanácsadói szolgálataiért pénzt fogadott el a konszerntől, az eltelt tíz év alatt betöltött politikai pozícióiban nyilvánvalóan nem szemlélte függetlenül és elfogulatlanul az „adományozó" érdekeit. A gazdaság és a politika undok összefonódásáról cikkező Süddeutsche Zeitung sejteni engedte, hogy bizony itt nem egy megtévedt emberről van szó, hanem sok Barzel van az országban: ***„Azok a politikusok, akik most követ vetnek Barzelre, saját üvegházuk ablaktábláinak csörömpölését is kénytelenek meghallani. Most elhatárolják magukat Barzeltől, hogy — amennyire lehetséges — ők maguk szélárnyékba húzódjanak."***

A heves cáfolatokat követően néhány nappal — feltehetően a még nagyobb robbanást elkerülendő — Rainer Barzel lemondott parlamenti tisztségéről. Továbbra is azt állította ugyan, hogy nem fogadott el csúszópénzt a Flick-konszerntől, ám a közvélemény fölöttébb érdekesnek tartotta azt a körülményt, hogy a konszern ugyanazon időszakban fizetett be az ügyvédi irodának 1,7 millió márkát, amikor viszont Barzel az ügyvédi irodától pontosan ekkora összeget vett fel.

Az üvegtáblák sok helyen csörömpöltek. A Flick-botrány kapcsán sűrűn emlegették Helmut Kohl kancellár nevét is olyan összefüggésben, hogy politikai pályafutása során mindvégig tudott a CDU-nak juttatott illegális „adományokról". Akkor, amikor tartományi képviselő volt, meg akkor, amikor a CDU parlamenti frakciójának elnöke lett. Különösen azonban abban az időszakban, amikor Rajna-vidék—Pfalz tartomány miniszterelnöki székében ült.

Mint az olvasó bizonyára emlékszik, az adóhivatali nyomozók 1975-ben bukkantak az első nyomokra. A kis halak ilyen esetekben rövid úton bíróság elé kerülnek. A mi történetünkben szereplő hatalmasok ügyében viszont 12 (nem tévedés: tizenkét!) évig tartott a vizsgálódás, nyomozgatás, bírósági tárgyalgatás, s a vajúdó hegyek végül egeret szültek. A per maga 18 hónapig tartott, s a 127 tárgyalási napon tanúk tucatjait hallgatták meg, dokumentumok mázsáit vizsgálták át. A vádlottak között szerepelt gróf Otto Lambsdorff, egykori gazdasági miniszter, Hans Friederichs, szintén volt gazdasági miniszter, majd bankelnök és Eberhard von Brauchitsch, a Flick-konszern menedzservezérigazgatója. Korrupcióval, hivatali hatalommal való visszaéléssel, megvesztegetéssel, illetve megvesztegethetőséggel, törvénytelen pártfinanszírozással, adócsalással, adóeltitkolással és ehhez történő folyamatos segítségnyújtással vádolta őket az államügyészség.

A vesztegetést és vesztegethetőséget a bíróság nem látta bizonyítottnak, a korruptság vádja alól is felmentette a vádlottakat. (Afféle másodosztályú felmentés volt ez, mert a bíró hozzátette, hogy bizonyítékok nincsenek, habár a bonni városi bíróság 7. számú büntetőtanácsa továbbra is megalapozottnak

tartja a gyanút.) Hans-Henning Buchholz tanácsvezető bíró 7 órás beszédben indokolta az ítéletet, amely mindenki várakozásához képest enyhe volt. Adóeltitkolás és törvénytelen pártfinanszírozás maradt csak, amit a vádlottak terhére róttak, s von Brauchitschra kétévi felfüggesztett börtönt szabtak ki — háromévi próbaidőre —, valamint 550 ezer márka pénzbírságot. Lambsdorff gróf büntetése 180 ezer márka pénzbírság, Friderichsé pedig csupán 61500 márka pénzbírság.

A milliárdos Friedrich Karl Flick csupán tanúként jelent meg a bíróság színe előtt. Pedig az ő pénze játszotta a főszerepet. Lambsdorff nyomban kijelentette, hogy teljes értékű politikusként kész pártja rendelkezésére állni. (S 1988-ban eljött az idő, amikor ő lett a szabaddemokrata párt elnöke.) Flick pedig még a per vége előtt eladta konszernjét a Deutsche Banknak, s visszavonult az üzleti életből. 1991 decemberében a világ száz leggazdagabb emberének listáján a 46. helyen (pontosan Konrad Henkel előtt) találhattuk nevét 36 milliárd schillingre becsült vagyonnal.

Az ablaktáblák pedig tovább csörömpöltek. A Flick-botrány csak a jéghegy csúcsa volt. Kötetekre rúgna még a felsorolása is annak a tömérdek, hasonló botránynak, amely a gátlástalanságot, továbbá azt bizonyítja, hogy mindez a rendszer működésének velejárója. Csak példákra szorítkozzunk!

Baden-Württemberg tartományban az államügyészség olyan ügyben folytatott vizsgálatot, amelyben 300 gazdasági vezért gyanúsítottak illegális pártfinanszírozással, politikusok megvesztegetésével. Köztük Hans Merklét, a Bosch-konszern és a Deutsche Bank felügyelőtanácsának elnökét, Helmut Eberspächert, a munkaadók tartományi szervezetének elnökét, Dieter Solarót, a Standard Elektrik elnökségi tagját. Az ügyet az „aktatologatás" szóval, legyintve intézték el az adófizető polgárok... A 20 milliárd márkás forgalmat lebonyolító gyógyszeripar (köztük a Hoechst, a Bayer, a Boehringer-konszern) milliós összegeket juttatott kormánytisztviselőknek, hogy akadályozzák meg annak a — még a Brandt-kormány által kezdeményezett — gyógyszertörvénynek az elfogadását, amely megtiltotta volna a káros hatású, csodaszerként reklámozott tabletták és preparátumok forgalomba hozását. Az ipar beavatkozása hatásos volt. Végül ugyanis az elfogadott törvény egyetlen követ sem rakott a konszernek profittörekvéseinek útjába.

S tipikus volt Peter Boenisch exkormányszóvivő esete is. Kiderült róla, hogy 1973 és 1982 között több mint egymillió márka honoráriumot kapott a Daimler-Benztől, s e hatalmas összeg után nem fizetett adót. A pénzt tanácsadó tevékenység címén vette fel. S miféle tanácsokat adott? Az volt a feladata, hogy kormányhivatalnokként ügyeljen az autóipar, mindenekelőtt a Daimler-Benz érdekeire, s időben jelzéseket adjon, ha a kormányzat valamiféle autógyári érdekeket sértő intézkedésekre készül.

S a rendszer működött.

A DEUTSCHE BANK,
avagy
hatalom és politikai morál

Újsághír (1991. június 5.): Nyugtalanító információt kapott a magyar kormány. A Magyar Nemzeti Bank legjelentősebb partnere, a Deutsche Bank egyelőre nem kíván több hitelt nyújtani Közép- és Kelet-Európa országainak. Az újabb hiteligények teljesítését két feltételhez köti. 1. Ha a térség országai egyértelmű haladást képesek felmutatni gazdasági reformjaikban. 2. Ha a nyugati ipari országok kormányai és nemzetközi pénzintézetek kiterjesztik garanciavállalásaikat.

Ha nyers szavakra lefordítjuk a szóban forgó feltételeket, akkor a haladás alatt nyilvánvalóan azt értették, hogy Magyarország és szomszédai gyorsabban és egyértelműbben álljanak át a kizárólagos tőkés gazdálkodás nyomvonalaira; másrészt a gazdasági bizonytalansággal összefüggő kockázatok miatt a nyugati kormányokat és bankokat felszólították, hogy adjanak garanciákat, vagyis gyakoroljanak nyomást — az Európai Közösséghez való csatlakozás támogatásának ígéretével — a hitelt igénylő nemzetekre.

Az Antall-kormány számára érthetően rendkívüli fontosságú volt a Deutsche Bank magatartása. Néhány számadat is bizonyítja ezt. A német pénzintézet 1991 közepéig két kötvénykibocsátással 500 millió márka értékben készenléti (stand by) hitelt szervezett az MNB-nek. Ezenkívül 200 millió márka értékben kötvénykibocsátási keret-megállapodást kötött a magyar központi bankkal, 100 millió márka bilaterális hitelt is nyújtott, s nem utolsósorban 1,5 milliárd márka, a német kormány által garantált hitelt is szervezett Magyarország számára. S a Deutsche Bank természetesen nem jótékonysági intézmény!

A nyolcvanas évek első felében, amikor a Flick-botrány kapcsán először kezdtem anyagot gyűjteni az NSZK-ban a gazdaság és a politika összefonódásáról, ottani barátaim figyelmemet a Deutsche Bankra is ráirányították. Aztán 1986 elején kezembe került Joachim Wagner ***Tatort Finanzministerium*** (Tetthely a pénzügyminisztérium) című könyve, amelyben évekig tartó kutatásainak eredményeit tárta a nyilvánosság elé. A furfangos pénzmosás rejtekútjait a tisztességes és alapos revíziós vizsgálatok már régen feltárhatták volna, a pénzügyminisztérium illetékesei azonban számos esetben elfordultak, ha szabálytalansággal találkoztak. Cinkosság alakult ki továbbá a pártok, a cégek,

a bankok és a pénzügyminisztériumi főtisztviselők között. Csak így és ebben a rendszerben folyhatott zavartalanul a manipuláció.

Most azonban maradjunk a Deutsche Banknál!

1870 áprilisában 15 millió márka alaptőkével létrehoztak német földön egy pénzintézetet, amely először az országban, aztán Európában, napjainkra pedig immár az egész tőkés világban a bankok legnagyobbjainak sorába emelkedett. A Deutsche Bank 1980-ban 160, 1984 őszén viszont már 226 milliárd márka forgalmat könyvelhetett el az év végi mérlegben. S a terjeszkedés révén ez a tendencia azóta is folytatódott.

Ez a bank néhány más, konkurens pénzintézetnél is erőteljesebben és agresszívabban szólt bele a német történelembe. A Deutsche Bank neve összefonódott a császári idők expanziós politikájával; pénze, hatalma és befolyása szerepet játszott a weimari köztársaság szétzilálásában, majd a náci hadigépezet kiépítésében; a hitleráj veresége után pedig — 1952-óta — a Német Szövetségi Köztársaságban kezdte fokozatosan megtestesíteni a kulisszák mögötti, óriási befolyással rendelkező, úgyszólván ellenőrizhetetlen hatalmat.

E bank legszűkebb vezető rétegének döntései milliók sorsát befolyásolják. Nem csupán azért, mert az NSZK egész állami költségvetéséhez mérten gigantikus pénzforgalmat bonyolít le. Azért is, mert önmagukban is gazdasági hatalmat jelentő konszernek tucatjait láncolta magához: részvénycsomagjai és hitelpolitikája révén meghatározó beleszólása van nagy iparvállalatok gazdálkodásába, munkahelyek százezreiről dönt egy-egy pénzügyi sakkhúzással, s befolyásolja a mindenkori kormány szociálpolitikáját is. A fejlett ipari országokhoz képest szegényebb, recesszióval bajlódó országokban pedig a hitelek nyújtásával vagy éppen megtagadásával szól bele hol közvetve, hol nyíltan más népek életébe.

A Deutsche Bank históriája afféle szemléltető lecke a finánctőkéről, vagyis az ipari és a banktőke összefonódásából keletkezett gazdasági, pénzügyi és ennek alapján politikai hatalmat is koncentráló, a kapitalista szisztéma szerves részeként kialakult jelenségről. Egy-egy ilyen óriás bank soha nem egyedül áll a gazdasági folyamatok viharában, hanem mindig valamilyen hatalmas pénzügyi érdekcsoport centrumában foglal helyet, s egész iparágakat képvisel, testesít meg. A Deutsche Bank például a Hitler hatalomra jutását megelőző időszakban és a nácizmus uralma idején mindenekelőtt a vegyipar és az elektronikai ipar szószólója volt, míg a konkurens Dresdner Bank a Ruhr-vidék nehéziparának elitjét képviselte. Így aztán nem csoda, hogy valóságos versenyfutás folyt a két bank (tehát valójában két nagy gazdasági-pénzügyi érdekcsoport) között, hogy melyikük határozza meg a nácik pártjának politikai irányvonalát. Mindkettő szerepet játszott a hatalomátvételnek nevezett (s ezzel alkotmányosnak feltüntetett) hatalommegragadásban (Machtergreifung), ami az általános történetírás megfogalmazásával ellentétben egy hosszabb

folyamatot átfogó, a weimari hatalom birtokosainak segédletével végrehajtott puccs volt.

A két bank különböző fasiszta frakciókat támogatott, ám egyaránt hozzájárult a háborús előkészületekhez. A két nagy pénzintézet váltakozva szerzett magának előnyös pozíciókat. Ám hogy a Deutsche Banknál maradjunk, tájékoztatnunk kell az olvasót: mögötte olyan erők sorakoztak fel, mint az I.G. Farbenindustrie (Európa akkor legnagyobb vegyipari vállalata, amely egyebek között a háború idején a gázt szállította a haláltáboroknak) és például a Siemens-konszern, az ugyancsak világhírű elektronikai cég.

A bank háború utáni főnökei nem szívesen emlékeztek a pénzintézetnek a náci rezsim idején játszott szerepére. E nélkül is tudjuk azonban, hogy a Deutsche Bank egyik igazgatója a fasiszta Reichstag alelnöke volt, Karl Ritter von Halt pedig az „SS-birodalmi vezetőjének baráti köré"-ben képviselte a bankot. E baráti körön keresztül adományoztak a német konszernek évente egymillió birodalmi márkát Himmler SS-ének. S a Deutsche Bank elnökségének 1937 óta tagja volt egy — akkor 35 éves — fiatalember, aki tevékenyen közreműködött abban, hogy a Hitler seregei által megszállt területeken a pénzügyeket a Deutsche Bank ellenőrizze. Ezt a fiatalembert Hermann Josef Abs néven ismerte meg a világ.

Herr Abs pénzügyi szaktekintélynek számított. Később a Deutsche Bank csúcsára emelkedett, Adenauer kancellár barátja és tanácsadója lett. 1985-ben, amikor a pénzintézet — a tőkeexport révén végbement külföldi gazdasági eszkalációval és az otthoni legnagyobb finánctőkés-csoportosulás létrehozásával — az NSZK egyik legfontosabb hatalmi centruma volt, Abs úr már betöltötte 83. életévét, de még mindig aktív szervezője volt a pénz, a hatalom és a befolyás körüli harcnak.

A konzervatív — bulvár lap, a Quick című magazin 1985 februárjában arról írt, hogy a frankfurti Taunusanlage 12. szám alatti új bankcentrumban — a két, felhőkbe törő, egyenként 150 méter magas épület elegáns tárgyalószobájában — havonta egyszer négy idős úr találkozgat. Évtizedek óta ismerik egymást, a nyugatnémet gazdaság és pénzvilág prominensei közé tartoznak, ám a bankház legszívesebben letagadná a kvartett létezését. Ez a négy idős úr — a vének titkos tanácsa — ugyanis az NSZK legjelentősebb „pénzházának" legfelső döntéshozó csoportját alkotja: ők a Deutsche Bank hitelbizottságának tagjai, s döntéseikkel cégek, nagy konszernek, munkások és alkalmazottak százezreinek sorsát határozzák meg.

Az 50 millió márkán felüli hiteleket csak a vének tanácsának engedélyével adja meg a bank. A négy úr közül a legidősebb a 83 éves Hermann Josef Abs, a Deutsche Bank tiszteletbeli elnöke. Dr. Karl Klasen, aki sok éven át az elnökség tagja volt, ez idő tájt 75 éves. A harmadik a bizottságban Hans Lutz Merkle professzor (korábban a Bosch-konszern főnöke) 72 esztendős. A legfiatalabb, Günter Vogelsang (elismert ipari menedzser) 65 tavaszt látott. (Ter-

mészetesen 1993-ra a személyek változtak, a rendszer is módosulhatott, de a struktúra, a lényeg maradt, s itt most a modellt mutatjuk be, 1985-ös állapotában.)

Ugyanaz ma is a metodika, mint akkor. A bizottság döntése hatalmas beruházásokat állíthat meg, egyetlen szava nyomán iparvállalatok fúziós tervei kerülhetnek a papírkosárba, üzemeket zárhatnak be, s ezzel munkások ezreit, tízezreit foszthatják meg a keresettől. A Quick szerint nincs az országban (a bonni kormányt is beleértve) még egy olyan team (csapat), amelynek döntései oly rendkívülien gyors hatást gyakorolnának iparra, kereskedelemre, mint a vének titkos tanácsa.

A „négyek bandájá"-nak hatalmát senki sem képes megingatni és befolyását megkérdőjelezni. Az NDK bekebelezésével gyakorlatilag most már egész Németországban nincs olyan nagyvállalat, nemzetközi hírű konszern, amely a Deutsche Bank hosszú karját kikerülhetné vagy figyelmen kívül hagyhatná. ***„Én nem vagyok vezérigazgató, én csinálom a vezérigazgatókat"***, mondta egykor a szóbeszéd szerint Herr Abs. És ez nem is túlzás. A Der Spiegelből tudjuk, hogy a Mercedes gépkocsikat gyártó Daimler-Benz AG felügyelőtanácsa 1979-ben új elnököt akart választani. Csakhogy a Daimler-Benz legnagyobb részvényese valaki mást akart erre a posztra. S ez a részvényes a Deutsche Bank volt, amely — mint szó volt róla — a Flick-konszerntől akkor már megvásárolta (mai értékben hozzávetőlegesen 10 milliárd márkáért) a gépkocsigyár részvényeinek 29 százalékát, s ez elég volt ahhoz, hogy a bank közvetlen érdekei érvényesüljenek.

Mint jeleztem, 1984 őszén a Deutsche Bank mérlegének pozitív egyenlege 226 milliárd márkát mutatott. Ez hiteles adat. Minthogy a frissebb és publikált számok meglehetősen bizonytalanok, induljunk ki a bizonyított összegből, amikor a hatalom és a befolyás alapjait vizsgáljuk. Ennek három faktora szembeötlő: a különböző vállalatoknál megszerzett saját tulajdon, az úgynevezett letéti szavazati jog és a hitel.

A bank szisztematikusan jelentős részvénytömeget vásárolt fel, s ezzel beleszólási, ellenőrzési jogot szerzett nagy konszerneknél, iparvállatoknál, kereskedelmi hálózatoknál és biztosítási intézményeknél. A hamburgi Der Spiegel közölt egy táblázatot, amelyben negyven nagy, nemzetközileg is tőkeerős német konszern szerepel a gazdaság minden szférájából és amelynek felügyelőtanácsában ott ülnek a Deutsche Bank elnökségi tagjai vagy más megbízottai. A világszerte százezer embert foglalkoztató Mannesmann acélművek, az évi 42 milliárd márkás forgalmat lebonyolító Daimler-Benz AG, az elektronikai óriás, a Siemens AG, a kémiai ipar éllovasai: a Hoechst-konszern és a leverkuseni Bayer AG, valamint a BASF, a hatalmas áruházláncolattal rendelkező Karstadt és a médiapiacon jól ismert Bertelsmann-konszern meg a fegyvergyártó Rheinmetall... A bank második köréhez olyan cégek tartoztak, mint például a félállami Volkswagen-művek, a Ruhrgas-rész-

vénytársaság, s a Flick-féle privátkonszern — amíg a bank teljesen meg-nem vásárolta.

A negyven konszern ügyeibe való meghatározó beleszólást, az üzletpolitika és a beruházások, a termelés és a fejlesztés irányvonalának ellenőrzését a Deutsche Banknak a felügyelőtanácsokban ülő emberei, valamint az egyes cégeknél birtokolt részvények mennyisége biztosította. Minthogy a szóban forgó negyven óriásvállalat külön-külön is cégek egész soránál szerzett érdekeltségeket, a Deutsche Bank hatalma a valóságban — a becslések szerint — négyszáz jelentős német vállalatra terjedt ki. (Emlékezzen az olvasó a Flick-konszern impériumának nagyságára, vagyis arra, hogy Flick közvetlenül vagy közvetve 260, különböző termékeket gyártó vállalat felett gyakorolt ellenőrzést.) Miután a bank felvásárolta Flick keverék-konszernjét, csak elképzelhetjük, hogy a négyszázas szám manapság már hatszáz feletti... A Deutsche Bank tehát haszonélvezőként, pénzét, hatalmát, befolyását kihasználva, növelve ott áll a német ipar jelentős része mögött, s nemzetközi ereje mérhetetlenül megnövekedett, ha úgy tetszik internacionalizálódott, miközben a munkásság internacionális törekvéseit a minden képzeletet felülmúló rossz szinonimájaként használják.

A bank tulajdonában lévő részvények azonban a valódi hatalom gyakorlásának csupán egyik faktorát mutatják meg. Csupán a részvénycsomagokkal nem játszhatna a bank oly meghatározó szerepet a német gazdaságban és a nemzetközi pénzpiacon...

Hiszen számos megnevezett konszernnél nem rendelkezik a részvények többségével. Csakhogy létezik egy olyan mechanizmus, amely lehetővé teszi, hogy olyan cégnél is döntő szava legyen, amelynek részvényeiből 8-10 százalékot szerzett csak meg. E mechanizmus alapja az úgynevezett letéti szavazati jog, amely a kisember részvényesek kihasználására épül.

A német vállalatok rengeteg kisrészvényese általában lemond a szavazati jogáról annak a banknak a javára, amelynél értékpapírjait letétbe helyezte. A részvénytársaságok közgyűlésein többnyire a részvényesek két százaléka képviseli a saját jogait, a „hallgató többség" pedig a letétel révén a banknak átengedte képviseletét. Ily módon, ha sok letétes van, a bank saját részvényarányát messze meghaladó mértékben szólhat bele egy-egy cég ügyeibe. A Deutsche Bank birtokolja a legtöbb kis letétet, s az átengedett képviseleti jog alapján 8—10 százalékos részvényrészesedését megtöbbszörözheti: vagy eleve abszolút szavazati jogot szerez egy konszern döntési központjában, vagy olyan pozícióba kerül, hogy nélküle sem, meg akarata ellenére sem lehet dönteni. A nagy osztalékot a bankban a kisszámú nagyrészvényes vágja zsebre, a kisrészvényeseknek pedig a morzsák jutnak. Ily módon érzékelheti az olvasó, hogy a kisrészvényesek sokaságára alapozott „népi kapitalizmus" csábító jelszava nem több humbugnál.

A nagy pénzintézetek ma már komputerekkel dolgoznak. A Deutsche Banknak is megvan a maga számítógépes központja, amely a cégek százairól tárolt adatok, a nyílt és a titkos csatornákon beáramló információk alapján a nap minden másodpercében ellenőrzés alatt tartja a „pénz folyását" — miként azt a Der Spiegel írta.

A hitel a hatalom harmadik faktora. A Deutsche Bank ahhoz, hogy profitot hozó hitelpolitikát folytathasson, igénybe veszi a központi „felvilágosító szolgálatot", a wiesbadeni Schufát (Schutzgemeinschaft für allgemeine Kreditsicherung — általános hitelbiztosítási védelmi közösség), amely több mint húszmillió ügyfél adatait tárolja.

Ebben az adatközpontban megtalálhatók a legkisebb betétesek és a legnagyobb konszernek pénzügyeinek részletei s a partnerekre vonatkozó egyéb információk is. Naprakészen tájékozott a Schufa a bank külföldi partnereiről, az illető ország gazdasági folyamatairól, a tendenciákról, a hitelképesség minden eleméről s a várható kockázatokról. A hitelek engedélyezése vagy megtagadása mutatja meg legszemléletesebben, miként válhat a pénz a tőkés gazdasági világban a politikai morál alapténye zőjévé. Hiszen a nagy összegeket felemésztő beruházásokhoz, fejlesztésekhez, piacszerző műveletekhez hitelek kellenek. Még az évi 30—40 milliárd márkás forgalmat lebonyolító nagy konszerneknek is szükségük van hitelekre, s jelentkeznek természetesen külföldi kormányok is. S hogy megkapják-e a kért összegeket, az a nagy bankoktól — ezek között is első helyen a Deutsche Banktól — függ.

A vének tanácsa (vagy napjainkban talán már egy más, de azonos funkciójú szerv) a hiteleket csak akkor engedélyezi, ha az megfelel a bank politikai és pénzügyi érdekeinek: ha kifizetődő, ha kamatok formájában megfelelő profitot biztosít, ha hozzájárul a hatalom és a befolyás növeléséhez. S ha a pénzügyi manővernek netán jogi korlátok szabnának határt, akkor sor kerül a kiskapuk kinyitására, a befolyásos politikusok megnyerésére. Csaknem minden nagy vesztegetési botrány, viharos csőd és titokzatos fúzió, esetleg kisvállalkozások tömeges tönkremenetele hátterében ott áll egy vagy több nagy bank. A Flick-botrány felszínre hozta a Dresdner Bank nevét, elnöke, Hans Friederichs dicstelen szerepe miatt. A Deutsche Bank neve akkor nem került előtérbe, pedig jócskán érdekelt volt Flick ügyeiben.

Mindazonáltal e bank politikai moráljáról, a hatalom gyakorlásában játszott szerepéről nem lehetnek kétségeink.

EGY MULTI HALOTTAI,
avagy
20 dollár egy áldozatért

Mi okozta az emberiség történetének addigi legnagyobb ipari katasztrófáját India Madhja Prades szövetségi államának Bhopal városában? A tudós professzorok által 1985 januárjában elkészített vizsgálati anyag száraz precizitással így írja le azt a látszatra elháríthatatlan, végzetes folyamatot, amely az előző év december 3-ra virradóra az apokalipszist elindította

A mezőgazdasági rovarirtószereket gyártó amerikai Union Carbide Corporation nevű, multinacionális vállalat Bhopalba telepített gyárában a mérgező hatású metil-izocianiátot (CH_3—N—C—O), röviden MIC-et tartalmazó, föld alatti tartályok egyikébe ismeretlen okból félliternyi víz került. A víz reakcióba lépett a foszgén $COCl_2$ nevű vegyülettel, amelyet a MIC-hez kevernek. A reakció következtében a mintegy 45 tonna MIC egyharmada polimerizálódott, a többi pedig a heves hőfejlődés következtében gázzá alakult. A gáz okozta túlnyomásnak a tartály biztonsági szelepe nem tudott ellenállni, s a mérgező felhő a szabadba jutott.

A távoli Danbury városban (Connecticut állam) — az Union Carbide anyavállatának székhelyén — lassan már lefekvéshez készülődtek az emberek, míg az indiai Bhopalban (az időkülönbség miatt) éppen hajnalodott.

A halál kis fehér pamacs formájában jelent meg az égbolton, majd reggeltájt az északnyugati szél a szörnyű gázfelhőt a 800 ezer lakosú város fölé hajtotta és a sűrűn lakott, 65 négyzetkilométeres területre 40 perc alatt 30 tonna mérgesgáz telepedett rá... A madarak röptükben megbénultak és tehetetlenül a földre hullottak, a fák levelei megsárgultak. Az utcai járókelők éles szúrást éreztek a szemükben, légcsövükben fojtó érzés keletkezett. Köhögési rohammal küszködő, megvakult emberek rohantak az utcákon és senki nem értett semmit. Sokan a gyár felé szaladtak, mert úgy tudták, hogy ott gyógyszereket gyártanak. Tucatjával, százával buktak fel holtan a munkásemberek, a gyár alkalmazottai (az áldozatok száma végül háromezer körül volt), sok ezren pedig szemük világát vesztették, és más, maradandó egészségkárosodást szenvedtek. Az orvosok egy részét is leterítette a mérges gáz, a csendes gyilkos, így azoknak a kezelése, ellátása is megkésett, akik talán még megmenthetők lettek volna. A munkára képes orvosok az agonizáló betegeken ugyanazokat a tüneteket fedezték fel, mint amelyeket az első világháború idején a gáztámadásokat átélt katonákon észleltek. Szétmart légutak, szétroncsolt tüdőhólyagocskák, begyulladt, könnyező szemek...

A Bhopalban kiömlött gáz ugyanis közvetlen származéka az első világháborúban bevetett mérgesgázoknak. Ilyen például a mustárgázként ismert foszgén, amelyet az amerikai konszern a metil-izocianáttal együtt a cég által gyártott, Sevin nevű rovarirtóhoz használt hatóanyagként. Hét évtizeddel későbbi ijesztő üzenet az első nagy világégés után: lám, az emberi elme mily találékony, még a pusztítás módszereit is átörökíti!

Háromezren meghaltak, hozzávetőlegesen húszezren megvakultak, s kétszázezer, különféle tartós, később esetleg halálos betegségben szenvedő ember! Ez a szörnyű, emberi ésszel szinte elképzelhetetlen katasztrófa az egész világot megrázta. Kivédhetetlen természeti csapás lenne? Egy tartályba beszivárgó félliternyi víz volna csupán a borzalom okozója? Természetesen nem! A vizsgálat megállapította, hogy a tartály folyadékszintjét ellenőrző műszer nem működött, a kiszivárgó mérgező anyag semlegesítésére szolgáló rendszer nem volt bekapcsolva, s egyébként is elavult konstrukciónak számított, a tartály hűtőrendszere sem tartozott a kétségkívül jóval drágább, de messze hatékonyabb berendezések közé.

A víz beszivárgásához tehát egész sor mulasztás járult hozzá. Ám roppant egyszerű lenne a tényállást szimpla emberi, munkahelyi hibák véletlen és szerencsétlen összetalálkozásának minősíteni. Más dimenzióba kerül az ügy, ha leszögezzük, hogy a multinacionális konszern — a költségek csökkentése érdekében — mellőzte a feltétlenül szükséges biztonsági és védelmi berendezéseket, elhanyagolta az ilyen veszélyes vegyi gyárnál elengedhetetlen intézkedéseket. Egyebek között nem volt az Union Carbide és az indiai hatóságok között egyeztetett riadóterv, s hiányoztak a katasztrófaelhárításra és az evakuálás miként jére vonatkozó egyértelmű előírások is.

A szerencsétlenség idején 27 ember dolgozott a MIC-tartályok körzetében. Az egyik ellenőr észrevette, hogy nyugtalanító túlnyomást jelez a műszer, de csak akkor döbbent rá, hogy ez mit jelent, amikor félelmetes süvöltéssel áramlani kezdett kifelé a gáz. A figyelmeztető szirénák mégis csak két órával később szólaltak meg! A gyár közelébe települt szegénynegyedek lakóinak azonban soha senki nem mondta meg, mit jelent az, ha egyszer üvölteni kezdenek a szirénák. Akik megvakultak, még hónapok múltán sem értették, mi történt velük. Az életben maradt szemtanúk értetlenül mesélték (a szerzőnek is volt alkalma egy hiteles elbeszélőt hallani), hogy egyesek autóval próbáltak menekülni, de aztán fának rohantak, vagy még megálltak — de a kocsikban már halottak ültek.

A konszern, amely az olcsó munkaerő miatt szívesen telepít gyárakat a harmadik világ országaiba, a perifériákra, a beruházási költségeket alacsony szinten akarja tartani. A tőke gyors megtérülésének gátlástalanul alárendeli az üzembiztonságot és a környezetvédelmet. Így járt el az Union Carbide 9 indiai gyárban, köztük a bhopaliban is.

A katasztrófa után először azt állították a konszern vezetői, hogy nem felelősek a háromezer halottért, mert a leányvállalatoknál és az anyavállalatnál teljesen azonosak és megbízhatóak a biztonsági feltételek, berendezések és rendszabályok. Ebből persze egy szó sem volt igaz. Nyugati újságok is leleplezték, hogy a központi gyárban, Danburyben komputer figyeli, ellenőrzi a gáztartályok nyomásviszonyait, és kellő időben figyelmeztet, ha túlnyomás keletkezik. Az egész rendszer a legkorszerűbb berendezésekre épül Danburyben. Bhopalban viszont mindez hiányzott! Korrupt helyi politikusok segítségével a multinacionális cég könnyedén kijátszotta az indiai törvényeket. Az otthon alkalmazott saját előírásait pedig Indiában nem kívánta alkalmazni. Túlságosan drága árnak találta. Az Union Carbide figyelmen kívül hagyhatta azt az indiai környezetvédelmi előírást is, miszerint a veszélyes anyagokkal dolgozó üzemek csak a lakott helyektől 25 kilométeres távolságban településhetnek. A Sevin nevű rovarirtószert gyártó üzemet mégis a bhopali szegénynegyedbe építették. Ráadásul egy új üzem (1979-ben rakták le az alapkövet), amely kilátást nyújt munkára, megélhetésre, egyre több embert csalogat vonzáskörzetébe. Bhopalban az is megkönnyítette a konszern dolgát, hogy megvesztegetett helyi hatalmasságok eltussolták azokat a korábbi ügyeket, amelyek jelezték, hogy ott korántsem található minden rendben.

1981 karácsonyán, amikor hirtelen mérgező gáz tört elő egy csőrendszerből, meghalt egy munkás a vegyiüzemben. Tizenöt nappal később 24 munkás szenvedett súlyos mérgezést, s legtöbbjük soha többé nem lehetett egészséges. 1982 októberében újabb baleset történt és négy alkalmazott sérült meg. 1983-ban két alkalommal kaptak a gyárban gázmérgezést emberek.

Ám az Union Carbide urai — akik egész csomó pénzt kénytelenek invesztálni hazai gyáraikban biztonsági berendezésekre — a fejlődő országokban, az indiai periférián a védelemtől „eltakarított" összegeket a nyereségrovatba könyvelték el. Mi segítette őket korrupt helyi szövetségeseik mellett? Az, hogy a kapitalista világ e peremén nincsenek kielégítő munkásvédelmi törvények, a munkaerő viszont olcsó; hogy a szakszervezetek viszonylag gyengék, bátortalanok; továbbá kevés a modern technológiákkal összefüggő veszélyekről az ismeretanyag. Az amerikai multik jó kapcsolatokat építenek ki a helyi politikai elittel, s anyagi juttatásokkal is lekenyerezik egyik-másik képviselőt vagy közigazgatási vezetőt. Így történt ez Bhopalban is. Ezzel magyarázható, hogy a korábbi figyelmeztető balesetek vizsgálati jegyzőkönyvei sorra-rendre eltűntek. Maradtak viszont az „alulfejlett" biztonsági állapotok. Pedig ha akkoriban a dolgok végére járnak, nem következik be a példátlan katasztrófa.

S az az arrogancia, ahogy az amerikai multi minden biztonsági szabályt figyelmen kívül hagyott, megismétlődött az apokalipszis után is. A kezét mosni akaró konszern, amelynek a harmadik világban 30 gyára van — s ebből Indiában 9 —, és 1983-ban 9 milliárd dolláros forgalmat bonyolított le, a

csendes gyilkos rémtette után húsz dollárt fizetett fejenként az áldozatok hozzátartozóinak és a károsultaknak. Az elemi felháborodás természetesen akkor sem szűnt meg, amikor az Union Carbide elnöke, Warren Anderson hosszú huzavona után 1985 januárjában egymillió dollárt ajánlott fel kártérítés címén. Tessék elképzelni az arcátlanságot! Egymillió dollárt háromezer halott hozzátartozóinak és húszezer szemevilágát vesztett embernek!

Radzsiv Gandhi Indiája és egy amerikai jogászcsoport 15 milliárd dolláros kártérítési pert indított a nagyvállalat ellen. Melvin Belli kaliforniai ügyvéd és társai az áldozatok nevében kijelentették: a konszern kettős mércét alkalmaz. Miközben az Union Carbide a maximálisan legkorszerűbb biztonsági berendezésekkel látja el gyárait otthon, azonközben a fejlődő országokban, a meghódított piacokon önző profitérdekekből elhanyagolja a védelmet.

„A bhopali katasztrófa nem egyszerűen baleset, hanem egy multinacionális vállalat által — a kellő biztonsági intézkedések mellőzésével — elkövetett valóságos tömeggyilkosság" — mondta Radzsesvara Rao, az Indiai Kommunista Párt vezetője. Sok ezer ember nem véletlenül veszítette el szeme világát. A háromezer ember életét nem egy váratlan természeti csapás vette el.

Mindannyian egy kapzsi amerikai multi halottai.

GIGANTOK HÁZASSÁGA, *avagy a koncentrációs folyamat*

A Kapitalista Kiáltvány szerzőinek nagyívű elképzelése ellenére nem akar teljesülni a *„minden világok legjobbikához"* fűzött remény: tudniillik, hogy a dolgozó emberek tömegesen válnak a gyárak, a vállalatok meghatározó résztulajdonosaivá. Sőt, mindinkább igazolódik, hogy a rendszer mechanizmusának szerves része volt és maradt a koncentrációs folyamat, s a kisrészvényes vagy az önálló kisvállalkozó ennek csupán passzív szemlélője vagy éppen kárvallottja lehet.

További koncentrációs folyamat várható — írták a lapok 1993 szeptemberében, amikor nyilvánosságra került, hogy a következő év január első napjától a Renault és a Volvo fuzionál, s ezzel létrejön a világ hatodik legnagyobb autógyártó cége. Ha a francia Renault a vőlegény és a svéd Volvo a menyasszony, akkor ebben a házasságban az ara a szegényebb, hiszen a kérő 65 százalékával szemben csak 35 százalékos részesedéssel járul hozzá a reménybeli nagy vagyon megalapozásához. S a tervek valóban nagyratörőek... A fúzió révén az európai autópiacon az új cég részaránya 12 százalék lesz. A tőkekoncentráció a kíméletlen konkurenciaharcban növeli a versenyképességet például a Opellel és a Volkswagennel szemben.

A fúzió küszöbén a Renault-nál a többségi tulajdonos maga az állam, 80 százalékkal, s a részvényeknek nem egészen egy százaléka van az alkalmazottak kezében. A frigyről afféle sajátos privatizációként írtak az újságok, de nyoma sincs annak, hogy ebből az egy százalékot birtokló alkalmazottak bármit is profitálnának. Még vőfélyként sem lesznek jelen az esküvői szertartáson, legfeljebb a lagziban összetört pezsgőspoharak cserepeit sepregethetik, s elküldhetik ajándékba a kelet-európai „népi kapitalizmus" szélhámos szószólóinak.

A szóban forgó fúzióban nincs semmi meglepő, nincs benne újdonság. A tőkeerők egyesítése réges-régi jelenség, a példák sokaságával szolgálhat az irodalom. Tegyünk egy képzeletbeli kirándulást az óceánon túlra, s lépjünk vissza néhány esztendőt a szemléltetés kedvéért!

Öt kontinensen 748 ezer embert foglalkoztat az Egyesült Államok első számú autógyártó konszerne, a röviden mindenütt csak GM-nek nevezett General Motors. 1985-ös adatok szerint az ipari óriás 83,9 milliárd dolláros évi forgalmat bonyolított le, s a konszern profitja meghaladta a 4,5 milliárd dollárt. Ugyanazon forrás szerint a GM az Exxon olajcsoport mögött a második helyen állt a legnagyobbak listáján... Archívumomban kutatva találtam egy 1982-es

táblázatot az amerikai gazdaság gigantjairól. Az Exxon akkor is listavezető volt, a General Motors viszont „csak" a negyedik helyet foglalta el a forgalom szempontjából. A nyereséget tekintve kritériumnak, még előnytelenebb volt a kép: a GM-et a ranglistán a 14. helyre sorolták.

Az akkori és a három évvel későbbi helyzetet összehasonlítva a General Motorsnál a következő változás ment végbe: a forgalom mintegy 40 százalékkal, a profit viszont 500 százalékkal növekedett.

Az utóbbi esztendőt tekintve az amerikai autóipari cégek általában is javítottak helyzetükön a hatalmas olajtársaságokkal szemben, de a General Motors (és a Ford) előretörése ellenére a vezető tíz amerikai társaság többsége — számszerint hat — az olajiparban tevékenykedik. A versenykényszer miatt, a világpiacokért és a növekvő nyereségért folyó harcban a nagy tőkés cégek olyan módszereket is alkalmaznak, mint például a találóan gigantok házasságának nevezett eljárás. Ehhez folyamodott a Detroitból kormányzott GM-impérium is, amikor konkurenseit — nevezetesen a Fordot és a Boeing-céget — kimanőverezve, behatolt a hadiiparba.

Egy évvel korábban már megtette a kezdő lépéseket azzal, hogy 2,5 milliárd dolláros áron elnyelte a komputereket gyártó Electronic Data System céget. Aztán a GM ötmilliárd dollárt dobott az asztalra, hogy egyesítse anyagi, gazdasági erőforrásait a Hughes Aircraft Company-vel.

Ennek a 73 ezer embert foglalkoztató, kaliforniai cégnek az alapítója az a Howard Hughes milliárdos volt, akiről élete folyamán titokzatos legendák keltek szárnyra, minthogy (vagy: pedig) éveken át ki sem mozdult testőrök tucatjai által őrzött szállodai luxuslakosztályából. Onnan intézte üzleti ügyeit, a legkorszerűbb elektronikai, távközlési berendezések segítségével bonyolította le a világ legkülönbözőbb pontjaihoz kapcsolódó pénzügyi manővereit, s állítólag egyetlen üzletfele sem találkozhatott vele személyesen. Még a halálát is rejtély övezi, hátborzongató történetek bukkannak fel időről időre.

Nos, ez a Hughes mindenesetre egy olyan konszern gazdája volt, amely évi 5 milliárdos forgalmából 3,2 milliárdot az amerikai fegyveres erőkkel kötött szerződések révén realizált. Vagyis a rakétákkal, korszerű katonai elektronikával foglalkozó Hughes Aircraft a Pentagon közvetlen partnere volt. Ezért súlya lényegesen nagyobbnak számított, mint amit a könyvelési adatok sejteni engednek.

A két gigant házassága tehát nem jelentett egyebet, mint azt, hogy a General Motors — amelyet a hetvenes és a nyolcvanas évek ciklikusan egymást követő válságai nem hagytak sértetlenül — a nukleáris rakétaüzletet az autógyártásnál biztonságosabbnak érezte. A Pentagonnal kötött szerződésnek végül is stabil állami garanciái vannak, és a hivatalos fegyverkezési politika tendenciái mindig magasabb profitot ígérnek.

Szimpla közgazdasági nyelven a két gigant házassága olyan fúzió volt, amely megfelelt az amerikai konszernek általános összeolvadási, erőegyesí-

tési koncepciójának. Az erősödő tőke-összevonási irányzatra jellemző, hogy 1983-ban 2533 vállalat olvadt egybe, s a folyamatban mindig voltak elnyelők és elnyeltek. A kialakuló óriás konszernek történetében időnként akadnak rekordok is, amelyekről kiderül, hogy rövidesen túlszárnyalják őket (annak ellenére, hogy az Egyesült Államokban létezik egy úgynevezett „trösztellenes törvény", amelynek meg kellene akadályozni a versenyt teljesen kizáró monopóliumok létrejöttét a gazdaság különféle szféráiban...). 1984 februárjában az Egyesült Államok történetében is példátlan fúziónak nevezték azt az esetet, amikor a harmadik legnagyobb olajipari vállalat — a Texaco — 10,1 milliárd dollárért felvásárolta a Getty Oil cég részvényeit, s vadházasságra léptek.

Ez olyan nagyszabású tőkekoncentrációt jelentett, hogy a fúzió engedélyezésénél az illetékes hatóságok ezúttal feltételeket szabtak: nevezetesen például azt, hogy a Texacónak el kellett adnia két olajfinomítót és 1900 benzinkutat, nehogy az új tröszt a finomításban és a kereskedelemben egyeduralkodóvá váljék. Mindazonáltal az összeolvadás eredményeként a Texaco az Exxon után a második legnagyobb olajipari vállalattá lépett elő.

Ha a Texaco—Getty házasság nyilvánvaló érdekházasságnak számított, akkor méreteit néhány hónap múlva elhomályosította egy másik nász... A Standard Oil of California 13,2 milliárd dollár „jegypénzért" megvette a Gulf Oil Corporationt, amely 1982-ben a vállalati ranglista 10. helyén állt (a Standard akkor a 7. volt). Az összeolvadással — amely a már említett GM—Hughes egybekelést is beleszámítva, mindmáig az amerikai gazdaságtörténet egyik legnagyobb fúziója — létrejött a San Francisco-i székhellyel működő Chevron Corporation, mint az Egyesült Államok harmadik legnagyobb olajipari cége.

A gigantok egybekelése persze nem csupán az autók és az olaj világában figyelhető meg. A klasszikusan tőkekoncentrációnak tekinthető jelenség valójában elkeseredett konkurenciaharcot jelez, s e küzdelem első számú célja, hogy a gazdaság és általában az élet egyik vagy másik területén az új házaspárok (mint óriás monopóliumok) előnyös helyzetbe jussanak, jobb pozícióba kerüljenek, diktálhassanak a profit realizálásának folyamatában, a piacok tekintetében és a konkurensek elhárításában. Ez a folyamat végbemegy például az egészségügy területén is... A privát kórházhálózattal rendelkező Hospital Corporation of America és a nem kevésbé profitorientált American Hospital Supply egybekelésénél 6,6 milliárd dollár cserélt gazdát. De mondani sem kell, hogy nem a betegellátás javítása érdekében!

A Fehér Ház gazdasági szakértőinek jelentése szerint 1984-ben 133 milliárd dollárért vásároltak fel különféle gyárakat, vállalatokat. Ezek egy része a gigantok házasságának tekinthető, nagyobb része pedig egyszerűen „a nagy hal felfalja a kis halat" esete. Ráadásul ezek a vállalati összeolvadások mindig együtt jártak és járnak egy, a rendszer természetében rejlő lényegi folyamattal: munkások és alkalmazottak tízezrei válnak feleslegessé és kerülnek az utcára.

A nyugat-európai fejlett ipari országokban sem csupán a recessziók következtében állandósult évtizedeken át a többmilliós munkanélküli hadsereg jelenléte. A tőkekoncentráció természetesen az esetek többségében bizonyos modernizációs elemeket is tartalmaz.

Ám az ennek következtében feleslegessé váló munkaerő általános problémájának megoldására a rendszer keretei között nincs modellértékű recept.

AZ ITT ÉS A HATALOM, *avagy birodalmi nagyságrend*

Élén nem államfő áll, mégis világszerte birodalomként tartják számon. Ügyeit nem miniszterek igazgatják, legbefolyásosabb vezetőinek mégis nagyobb a valóságos hatalma, mint számos ország kormányának. Nem tart fenn hivatalos fegyveres erőket, mégis szerepet játszik kormányok megdöntésében.

1973-ban, amikor Chilében érlelődött a fasiszta puccs, s az összeesküvésbe beavatott katonatisztek már az utolsó részletek kidolgozásával foglalkoztak, a határokon túl feszülten várakoztak a puccs külső iniciátorai: a CIA — az amerikai titkosszolgálat központja — mellett egy tipikus felhőkarcoló igazgatói irodáiban is nagy reményeket fűztek az eljövendő akcióhoz. Ennek a felhőkarcolónak az urai adták a pénzt, mint később kiderült, legalább nyolcmillió dollárt, s az a CIA útján átfolyt a chilei ellenforradalmi erőkhöz.

A szóban forgó felhőkarcoló az ITT, az International Telephone and Telegraph Corporation (vagyis a Nemzetközi Telefon és Távíró Társaság) főhadiszállása. Egy olyan mamutkonszern idegközpontja, amelyről azt tartják, hogy hatalmát tekintve erősebb az államnál, s üzleti forgalma nagyobb számos országénál. Hatalma, a saját államának külpolitikájára gyakorolt befolyása rendkívüli gazdagságán, kiterjedt nemzetközi tevékenységi körén alapul. A chilei puccsot követő vizsgálódások kimutatták, hogy ezeknek a nemzetközi iparóriásoknak a külföldi vagyona elképesztő méretű: akkoriban 400 milliárd dollárra becsülték, s a hamburgi Der Spiegel azt állította, hogy a nyugati kapitalista rendszert valójában hatvan ilyen konszern ellenőrzi. Ezeknek a hatalmi centrumoknak egyike az ITT, amely afféle keverék konszern, minthogy nem egyetlen üzletággal, hanem a legkülönfélébb vállalkozások egész sorával foglalkozik. Ez a gigantikus konglomerátum, amelynek tevékenységi köre a hatvanas és a hetvenes évek fordulójára alakult ki teljesen, a kapitalista világ tíz legbefolyásosabb monopóliumának egyike. Az élén álló elnök évi jövedelme négyszerese annak, amit az Egyesült Államok elnöke könyvelhet el. Az ITT adatai valóban birodalmi nagyságrendről árulkodnak.

A chilei kaland időszakában évi 8,6 milliárd dolláros forgalmat bonyolított le, s összforgalma 1985-ben már 23 milliárd dollár körül mozgott.

Az ITT profitját 93 országból 1030 leányvállalata biztosította. Habár neve évtizedeken át összefonódott a távközléssel, a tárgyalt időszakban már profiljához tartozott az elektronikai termékek gyártása, az övé volt a Sheraton-szállodalánc, rendelkezett bérautó-vállalatokkal, biztosítótársaságokkal, foglalkozott — egyebek között — autóalkatrészek és különféle katonai felszere-

lések gyártásával. Nyugat-Európában olyan nagy múltú elektronikai-hiradástechnikai cégeknél szerzett érdekeltséget, mint például a Standard és a Schaub-Lorenz. A világűrben keringő amerikai távközlési műholdak többségét is az ITT üzemelteti. Csupán az NSZK-ban legalább négy tucat nagy cég áll ellenőrzése alatt, gyárai vannak Távol-Keleten és Délkelet-Ázsiában, s az alacsony helyi munkabéreket kihasználva óriási méretű profittömeg folydogál át évről évre a New York-i központba.

Több tucat ország természeti kincse, katonai szempontból is jelentős nyersanyagvagyona szintén az ITT-nak biztosít tekintélyes jövedelmet. A hetvenes évek elején ennek a mamutbirodalomnak Chilében mintegy 225 millió dollár érdekeltsége volt: kezében tartotta a chilei telefontársaság részvényeinek 70 százalékát, részesült a rézbányák hasznából, s tulajdonában volt a kábelművek is. A gazdasági szaksajtó egybehangzóan azt írta, hogy az ITT minden, Chilében beruházott dollárja öt dollár tiszta hasznot hozott. S minthogy a monopólium urai a latin-amerikai országokat hagyományosan saját érdekszférájuknak tekintették, az ott bekövetkező minden, a kapitalista szisztémától eltérő nemzeti fejlődés fenyegetést jelentett számukra, s ezért készen álltak a veszély bármilyen eszközzel való elhárítására. Mint következő fejezetünkben részletesen megismerheti az olvasó, Chilében ezt a veszélyt dr. Salvador Allende elnökké választása és szocialista jellegű kísérlete testesítette meg több nagy amerikai monopólium számára, s az ITT fellépése ezek érdekeit fejezte ki. Szó lesz majd arról, miszerint a két hatalmi centrum — a CIA és az ITT — összefogása a chilei, népi töltetű változások ellen éppen azt szemléltette, hogy az amerikai politikai, katonai és gazdasági körök általánosan — a hangoztatott demokratikus jelszavakkal álcázva — érdekeltek voltak a chilei puccsban. Maradjunk azonban még az ITT bemutatásánál!

Hogyan születtek ezek „az államoknál is erősebb" ipari birodalmak? Érdemes felidézni a hárombetűs ipari birodalom példáját, természetesen csak vázlatosan.

A szó szoros értelmében az ITT volt az első, több ország területére kiterjedő, majd kontinenseket átfogó hatalmas vállalkozás, amelynek alapítási éve ugyan 1920-ra tehető, ám a gyökerek messzire nyúlnak vissza, s mi legfeljebb egy fordulópontot jelentő esemény idején kapcsolódunk be a történetbe, amikor... Menjünk azonban sorjában!

Sosthenes Behn a Virgin-szigeteken született akkortájt, amikor azok még Dániához tartoztak. Apja dán, anyja francia, jómaga meglehetősen kozmopolita nevelést kapott. Az Egyesült Államok 1917-ben 30 millió dollárért megvásárolta a szigetet Dániától, s az ifjú Sosthenes a következő évben Hernand fivérével együtt Puerto Rico szigetén cukorültetvényesként és kereskedőként kezdte meg üzleti karrierjét. A telefonnal véletlenül kerültek kapcsolatba: egy nagyobb cukorszállítmányért különös módon fizetett egyik üzlettársuk. Átmeneti pénzzavarában felajánlotta, hogy a számlát egy telefonokat gyártó vál-

lalat tulajdonjogának átengedésével egyenlíti ki. Az ifjú Behn ekkor döbbent rá először az ebben az üzletágban rejlő óriási lehetőségekre. S az ITT elindult a siker útján, méghozzá elsősorban külföldi terjeszkedéssel, hogy elkerüljék az összecsapást a hazai (amerikai) földön akkor már működő nagy társasággal, az ATT-vel (American Telegraph and Telephon)... Ennek az üzletpolitikának köszönhette, hogy nagy nemzetközi érdekeltségekhez jutott Spanyolországban, Angliában és lassan-lassan az egész világon.

1928-ban az ITT elnöke beköltözött a 33 emeletes felhőkarcolóba, amely a New York-i Broad Street 67-es szám alatt épült, s szimbólumává lett a hatalomnak, amit a konszern urai markukban összpontosítottak. A chilei affér idején az ITT már a multik világranglistájának 9. helyén állt, s 423 ezer embert foglalkoztatott világszerte. Sosthenes Behn 1933-tól a vállalat egyeduralkodójává vált, mivel fivére elhunyt. S az immár rendkívül dörzsölt, a kulisszák mögötti játékot kiválóan értő konszernfőnök egyáltalán nem volt finnyás. Mivel mindenáron meg akarta vetni lábát Németországban, habozás nélkül lepaktált a nácikkal... A chilei kalandorakció időszakában leplezte le Anthony Sampson brit történész, hogy az amerikai kormány hivatalos archívumaiban olyan titkos dokumentumokat őriznek, amelyek bizonyítják: az ITT és a náci Németország közötti kapcsolatok már-már a hazaárulás határát súrolják. Nem csupán arról volt ugyanis szó, hogy a Hitler által elsőként fogadott külföldi üzletemberek egyike éppen az ITT elnöke, hanem arról is, hogy az ITT Németországban alapított leányvállalatai révén gyakorlatilag segítette Hitlert a felfegyverkezésben. Sőt: az ITT a háború idején lemondott arról, hogy németországi vállalatainak profitját visszautalják az Egyesült Államokba, s ily módon mindvégig egyik kiszolgálója lett a náci hadigépezetnek. S még egy apróság (ami elképesztő lenne, ha nem ismernénk sok más hasonló esetet is): a háború után az ITT 27 millió dollár kártérítést kapott az amerikai kormánytól, egyebek között a Focke-Wulf repülőgépgyár lebombázása miatt!!! (Az ITT rendelkezett a gyár részvényeinek jelentős részével.) A konszern politikai profilja a második világháború után sem változott: a diktátorok támogatása, a progresszív rendszerek megbuktatása az „üzletpolitika" szerves része maradt.

Érdemes feljegyezni az ITT vázlatos története kapcsán egy magyar vonatkozást is... A konszern Magyarországon is rendelkezett leányvállalatokkal, amelyek a háború idején a német fegyverkezési ipart szolgálták. A világégés után Sosthenes Behn korán megkezdte a hidegháborút, mindenáron meg akarta akadályozni, hogy Magyarország gazdasági kapcsolatrendszere a korábbival ellentétben más irányok mentén épüljön, s ezért személyesen is Budapestre repült. A Gellért Hotelben lakott és néhány olyan emberrel találkozott, akik az amerikai és a brit titkosszolgálatokkal álltak kapcsolatban. A találkozón az elnök megadta az irányvonalat a termelés visszafogására, az ország újjáépítését szolgáló szállítások szabotálására. A magyar elhárítás azonban csakha-

mar nyomára akadt a tilosban járóknak, s az ITT magyarországi megbízottai rács mögé kerültek. Az ITT—CIA ügynökök elleni bírósági eljárást később úgy tüntették fel, mintha ez is kirakatper lett volna (mert kétségtelenül akadt ilyen is), holott kétség sem fér hozzá — 1973-ban a Der Spiegel is erre a következtetésre jutott —, hogy ez esetben valódi összeesküvők igazi kártevő kísérletét derítették fel a magyar szervek, s így csaknem negyedszázaddal Chile előtt már bebizonyosodott: az ITT rendkívüli befolyást gyakorol az amerikai külpolitikára és saját érdekei szolgálatába állíthatja az állam különleges rendeltetésű szerveit, köztük a CIA-t is. A konszern e karaktere Sosthenes Behn 1957-es halála után sem változott.

Háromévi hatalmi légüres tér után Harold Sydney Geneen került az ITT elnöki székébe, s a konszern a különböző társaságok laza szövetségéből szigorúan központosított oligopóliummá formálódott. 1969-ben már 331 vállalatot tömörített, s ezeknek 708 alvállalatuk volt. Abban az időben tőkeerőben és üzemnagyságban csak a két autóóriás, a Ford és a General Motors, néhány olajvállalat, továbbá a General Electric és a Dow Chemical előzte meg... Az ITT üzletpolitikájának szerves része lett az elnökjelöltek hivatalos és illegális anyagi támogatása a későbbi állami megrendelések, adókedvezmények fejében. Az 1972-es amerikai elnökválasztási hadjárat idején például az ITT 400 ezer dollárral támogatta Nixon kampányát, mivel annak Chilével kapcsolatos politikája tökéletesen egybeesett a monopólium elképzeléseivel.

A politikai intrika és a kíméletlen beavatkozás más államok belső ügyeibe az ITT-felhőkarcoló parancsnoki posztjain mindig a konszernérdek nemzeti érdekké transzformálásának jelszavával megy végbe. A kubai forradalom (Fidel Castro államosította a telefontársaságot) annyira megzavarta az ITT vezérkarát, hogy Geneen kijelentette: „Négy esztendő óta először vagyunk tanúi az Egyesült Államok presztízsveszteségének."

Ekkor fogalmazódott meg talán a legpregnánsabban, hogy a nemzetközi üzletpolitikában ez a vállalati filozófia alapja: ha az ITT külföldi veszteséget könyvel el, az az egész ország számára természeti csapással ér fel, nemzeti érdeket sért. S ha így van, akkor a Fehér Ház és a Pentagon által nemzetbiztonsági érdeknek nevezett jelenségek hovatobább egyben az ITT profitérdekeire is vonatkoznak. Az egész világot behálózó társaság, miként más vonatkozásban a CIA, így vált állammá az államban, így lett belőle hatalmi faktor. Amire az ITT-felhőkarcolóban voksolnak — arra a Fehér Házban is oda kell figyelni. Ennek a hatalomnak a birtokosait nem lehet könnyedén megleckéztetni, törvényes előírásokra figyelmeztetni, tollhegyre tűzni.

Amikor a CIA—ITT duó a veszélyes precedenst jelentő chilei változások irányának megfordítására sorompóba lépett, a folyamat egyik, nem jelentéktelen szereplője volt John McCone, az ITT alelnöke, aki korábban a Központi Hírszerző Ügynökség igazgatójaként szerzett nevet magának. Nem csoda hát, hogy a titkosszolgálat és a vállalatbirodalom között meglehetősen jó kapcso-

latok alakultak ki mind a legfelső szinten, mind a végrehajtó apparátusok vonalán. Később sokat meditáltak azon, hogy Chile ügyében az ITT kezdte-e keresni a kapcsolatokat a CIA-val, hogy a „vagyonmentéshez" szükséges felforgató tevékenységre megnyerje, avagy a CIA kutatott megfelelő partner után, aki finanszírozni képes az Allende megbuktatására tervezett összeesküvést. Alkalmasint teljesen lényegtelen, kié volt a kezdeményező szerep, hiszen a rendszer lényegéből következően nem is történhetett volna másként. A lényeg pedig az, hogy mind a háttérben meglapuló állam, mind az ITT és a többi mamutcég és a CIA általános érdekei messzemenően találkoztak, s ezen nem változtat az sem, hogy a puccs után mindenki tagadott mindent. A makacs tények azonban kiszivárogtak, s a háttér feltárult.

Másfél évtizeddel később a birodalmi nagyságú ITT, amely megrendíthetetlenül terjeszkedett, különös címszavakat kapott a nemzetközi sajtóban. A birodalom „feldarabolásáról" beszéltek. Pedig csupán annyi történt, hogy a távközlési szektor területén rendkívüli módon kiéleződött a konkurenciaharc, megnőttek a kutatási ráfordítások, az ITT közel-keleti és latin-amerikai piacai beszűkültek, s az ágazat átmenetileg veszteségessé vált a konglomerátum számára. Ezért az ITT bizonyos mértékig kivonult az ágazatból, eladta némely érdekeltségét a franciáknak.

Birodalmi mivolta azonban nem változott.

A PUCCS NAPJA, *avagy gyilkosság betervezve*

1973. szeptember 11., 14 óra hét perc...

A Roberto Garrido százados vezette rohamcsapat felrohan a santiagói elnöki palota, a La Moneda lépcsőin, és eszeveszett lövöldözés közben betör abba a terembe, ahol az állami fogadásokat tartják. Géppisztolysorozatokat adnak le, és a füstfelhőn át látják, hogy a Salón Rojóban még néhány civil ruhás férfi védekezik, köztük dr. Salvador Allende, Chile szocialista elnöke is, aki egy repeszdarabtól már megsérült.

Garrido tüzet nyit az elnökre, és gyomron találja. Egyik katonája ugyancsak az elnököt veszi célba, s a mellébe lő. Allende a földre rogy, s akkor még egy sorozatot engednek a mellébe. Spriccel a vér.

14 óra harminc perc...

Javier Ruhman Palacios tábornok, aki több mint öt órán át ostromolta csapataival az elnöki palotát, a kézi rádiókészülék mikrofonjához hajol: ***„Itt harccsoport Alfa—1... Palacios tábornok Pinochet tábornoknak. Megbízás végrehajtva. Moneda bevéve. Az elnök halott."*** Pinochet, a hadsereg főparancsnoka visszakérdez: ***„Hogyan néz ki a holttest?" „Csúnyán." „Gondoskodjon róla, hogy senki se lássa. Várja a további parancsokat."***

15 óra három perc...

Palacios jelenti a főhadiszállásnak, hogy a Moneda palotában minden ellenállást leküzdöttek... Santiagóban és az ország más részein még védekeznek az Unidad Popular, a népi egység kormányának hívei, de az elnök meggyilkolásával a chilei dráma, a fasiszta katonai puccs elérte csúcspontját: megkezdődhet a vérfürdő, a politikai és gazdasági rendszer megváltoztatása az észak-amerikai monopóliumok és a hazai oligarchiák érdekei szerint.

A vérontás megriasztja majd a polgári világot is, de még mindig a Monedában maradunk, mert ott szívszorító manipuláció vezeti be a jövendő vérfürdőt... Minthogy a CIA egy korábbi elemzése szerint a puccs után a katonai junta csak akkor szilárdulhat meg, ha Allende nem marad életben, az összeesküvők forgatókönyve betervezte az elnök öngyilkosságának álcázott likvidálását. Vagyis a terv szerint Allendét elfogják, elszállítják egy kaszárnyába — mintha csak házi őrizetben lenne — aztán ott megölik, elrendezik a helyszínt, majd közlik a lakossággal, hogy „tragikus öngyilkosság" történt...

Allende és társai azonban öt órán át védték a Monedát, s a palota csak az elnök meggyilkolása után került a puccsisták birtokába. A tábornokok attól tartottak, hogy a gyilkosság híre veszélyesen erősítené a munkásság ellenál-

lását, ezért új — eléggé felületes — forgatókönyvet improvizáltak. Eszerint az „öngyilkos" elnököt a palota egyik szobájában kell felfedezni szavahihető tanú jelenlétében. A katonai titkosszolgálat, a SIM (Servicio Inteligencia Militar) emberei kapták a „rendezés" feladatát... Allende vérrel bemocskolt, számos lövedék által kilyuggatott ruháját lehúzták, másik ruhát cibáltak a holttestre, átcipelték egy, a belövések nyomaitól mentes szobába, s leültették egy kerevetre. Géppisztolyt nyomtak a kezébe, fejét a cső végére támasztották. Egy lövés és az elnök feje csaknem kétfelé robbant... A SIM ügynökei elhagyták a szobát, hogy röviddel később dr. Patricio Guijon orvos társaságában a palotában járkálva véletlenül „felfedezzék" a holttestet. Guijonnak kellett tanúként megerősíteni az öngyilkossági verziót.

Közben azonban a tűzoltóság már az épületben birkózott a lángnyelvekkel, s így történhetett, hogy két tűzoltó megfigyelhette a SIM-ügynökök szörnyű manipulációját. Két évvel később Robinson Rojas Snadford santiagói publicista külföldön kiadott könyvében rekonstruálta Allende utolsó óráit, és az általa összegyűjtött újabb dokumentumokkal, tanúvallomásokkal megerősítette azt, amit a világ más tények alapján már tudott: Allende nem lett öngyilkos, hanem a puccsisták előre megfontolt szándékkal meggyilkolták.

De hát kik és miért szőttek összeesküvést a három évvel korábban törvényes, alkotmányos úton megválasztott Allende elnök megbuktatására, a kommunisták által is támogatott népi kormány megdöntésére?

A véres és vértelen, ám minden ízében reakciós puccsokat, a katonai diktátorok színre lépését rendszerint fennkölt hangvételű közlemények kísérik. A hatalmat brutális erőszakkal vagy kulisszák mögötti mesterkedésekkel megszerző erők a haza megmentőjének szerepében, a demokrácia bajnokaként lépnek fel, az alkotmányos rend helyreállításáról fecsegnek, vagyis a jelenkor és a történelem előtt igazolni akarják magukat. Így történt 1973. szeptember 11-én Chilében is, amikor a Moneda ostroma még tartott.

A hazugságnak és a képmutatásnak ez az okmánya már augusztusban elkészült, a puccs napján nem kellett rögtönözni: szavait, mondatait alaposan megrágták, az amerikai nagykövetnek bemutatták, hiszen egyszerre kellett félrevezetni és megfélemlíteni az ország lakosságát, a külföldet pedig meggyőzni az akció jogosságáról. Ennyi évvel később is megdöbbentő ez a szöveg, amely bevezette Chilében a Gestapo-jellegű terrort. Iskolapéldája a tények kiforgatásának, a valódi célok leplezésének, az ellenforradalmi restaurációs szándék álcázásának. Íme a közlemény szövege:

„Figyelembe véve —

1./ az országot romlásba döntő súlyos gazdasági, társadalmi és erkölcsi válságot,

2./ azt, hogy a kormány képtelen megfelelő intézkedéseket hozni a káosz növekedésének és fokozódásának megakadályozására,

3./ azt, hogy szakadatlanul növekszik a Allende-barát Népi Egység által szervezett és kiképzett félkatonai csoportok száma és a Népi Egység Chile népét elkerülhetetlenül a polgárháború felé sodorja —

a fegyveres erők és a csendőrség kijelenti:

1./ a köztársasági elnöknek haladéktalanul át kell adnia hivatalát a chilei fegyveres erőknek és a csendőrségnek,

2./ a chilei fegyveres erők és a csendőrség egyesült, hogy megkezdje a történelmi és felelősségteljes feladat végrehajtását, a hazának a marxista iga alól való felszabadításáért, a rend és az alkotmányos uralom helyreállításáért vívott harcot,

3./ a chilei munkások biztosak lehetnek abban, hogy az eddig elért gazdasági és társadalmi vívmányokat nem éri alapvető változás,

4./ a Népi Egység sajtója, rádiói és televíziós csatornái szüntessék be a tájékoztatótevékenységüket, különben a földről és a levegőből támadás éri őket,

5./ Santiago lakossága maradjon otthonában, nehogy ártatlan áldozatok legyenek.

Aláírták: Augusto Pinochet Ugarte tábornok (a szárazföldi hadsereg főparancsnoka), José Toribio Meroni Castro tengernagy (a haditengerészet főparancsnoka), Gustavo Leigh Guzman tábornok (a légierő főparancsnoka) és Cesar Mendoza Duran tábornok (a csendőrség ideiglenes főparancsnoka)."

A fasiszta katonai puccs tervezői-szervezői tehát mindent egybevetve azzal indokolták akcióba lépésüket, hogy megakadályozzák a polgárháború kitörését, s jó adag cinizmussal biztosították a munkásokat, nem mennek veszendőbe az elért gazdasági és társadalmi vívmányok. (Bajban lettek volna a generálisok, ha az erre vonatkozó 3. pontot magyarázni is kellett volna: a gazdasági és társadalmi vívmányok az Unidad Popular évei alatt keletkeztek, s ha ezek becsben tartandók, akkor miért kellett puccsal megbuktatni, vérbe fojtani a kormányt, éppenséggel polgárháborús állapotokat teremtve az országban. Mind a véres, mind a békés, ámbátor így is agresszív rendszerváltások képtelenek megszabadulni az efféle retorikai önellentmondásoktól, az áruló jegyektől.)

Folytassuk azonban más irányú kérdésekkel! Ha volt (mert volt) belső válság, akkor valójában kik és miért idézték ezt elő? Kik és miért növelték a káoszt az elviselhetetlenség határáig? Kik és miért vezérelték 1973 július-augusztusában 45 ezer magánfuvarozó, teherautó-tulajdonos sztrájkját, amely szinte teljesen megbénította az ország ellátását? Kik és miért szerveztek félkatonai alakulatokat, amelyek a puccsot megelőző három hónapban mintegy ezer merényletet követtek el?

A történelmi vizsgálat bizonyítja, hogy mindez a kormány megbuktatására egyesült külső és belső erők műve, az Allende-rendszer elleni összeesküvés

szerves része volt. S ez az öss ıküvés valójában már Allende hivatalba lépése előtt megkezdődött akk ıikor 1970. október 22-én meggyilkolták René Schneider tábornokot, a l reg főparancsnokát, aki nyíltan Allende híve volt s támogatta a „békés szocializmus" felé koncepciót.

A könnyebb megértés kedv övid visszapillantás szükséges. 1964—1970 időszakában kereszténydata kormányzat irányította Chile életét. Eduardo Frei elnök programja erialistabarát nagyburzsoázia és a felső középrétegek érdekeit tükrözte t sem változtatott a korábban kialakult helyzeten, amikor elmélyült Cl itikai és gazdasági függősége az USA-tól. (Az amerikai tőke ellenőriz nézta ki a chilei vegyipar 80, a fémipar 50, a rézkincs 95 és az élelmi - 43 százalékát.) Frei ellentmondásos politikája kiélezte a társadalmi t s a kereszténydemokrata párt (PDC) sorain belül is zavar keletkeze -ben ki is vált a pártból egy baloldali reformista szárny és létrehozta ges Népi Akció Mozgalmat (MAPU). Ugyanazon évben a szocialistá munisták, a Radikális Párt, a MAPU, a szociáldemokraták és a Függ pi Unió részvételével létrejött a Népi Egység (Unidad Popular) moz Az 1970-es elnökválasztásra kompromisszumos közös programot d ak ki, s megállapodtak a közös jelölt személyében. Ez a jelölt a szoci párt egyik tekintélyes politikusa, teljes nevén Salvador Isabelino del Sa Corazon de Jesus Allende Gossens.

E hosszú nevű politikust a v röviden Salvador Allendeként ismerte meg. Valparaisóban született, s a szocialista párt tagjaként három évtizedes politikusi múlt állt mögötte. Gazdag tapasztalatokat szerzett a parlamenti munkában, hiszen pályafutása során volt már képviselő, majd szenátor, miniszter és a szenátus elnöke, s indult elnökválasztásokon is, alig lemaradva a győztes mögött. Mindenekelőtt azonban orvos, miként mondták a szegények orvosa, aki közvetlen közelből ismerte meg a dolgozó osztályok életét, tanulmányozta elnyomásuk, kizsákmányolásuk rendszerét. Szuverén gondolkodóként forgatta Marx írásait, egybevetette a chilei társadalmi valósággal, s kialakult az a meggyőződése, hogy a szegények sorsán csak forradalmi jellegű változások képesek segíteni, és a szocializmushoz békés, alkotmányos úton kell eljutni.

Ez lett az Unidad Popular programja is. Az összetartó erőt az a meggyőződés képezte, miszerint az 1964 óta uralkodó kereszténydemokraták hatalmát csak közös erővel, összefogással lehet megtörni. S Allende az 1970. szeptember 4-i elnökválasztáson 36,3 százalékos relatív többséggel győzött. A chilei alkotmány értelmében relatív többség esetében a parlamentnek kell döntenie. S habár a reakció nyomban ellentámadásba lendült (ekkor gyilkolták meg Schneider tábornokot, Allende katonai támaszát), október 24-én a parlament, a kereszténydemokratákkal kötött kompromisszum után, megerősítette Allendét megválasztott elnöki tisztségében. Az Unidad Popular garanciákat adott az alkotmány tiszteletben tartására. A kormányprogram antiimperialista, antimonopolista, antifeudális és demokratikus jellegű strukturális reformokat

helyezett kilátásba azzal a céllal, hogy fokozatosan megteremtsék a szocialista fejlődés előfeltételeit. Senki sem foghatta rá e programra, hogy a kelet-európai modellt másolná, és nem követték el a mi tájainkról ismert politikai és szerkezeti hibákat, de a rendszerre a működésképtelenséget sem lehetett rámázolni. A működésképtelenséget elő kellett idézni, s éppen Chile példája bizonyítja, a másfajta szocialista kísérlet elleni vehemens fellépés árulja el, hogy a demokráciával és a válsággal operáló jelszavak igazából füge falevelek, amelyek mögött valójában a félt és gyűlölt szocializmus elleni átfogó támadás fegyveres és szellemi csapatai gyülekeztek.

A parlamenti döntéssel a hatalmi kérdés az adott viszonyok között megoldatlan maradt: erős ellenzéki többséggel kellett vitázni a képviselőházban és a szenátusban, a szocializmus ellenfelei uralták az igazságszolgáltatást és a tömegkommunikációs intézményeket. Allende és az Unidad Popular ennek ellenére sikeres lépésekkel igyekezett megszabadítani az országot a Frei elnöksége idején kialakult magas inflációtól, a munkanélküliségtől, s a külföldi függőségtől. Kemény politikai harcok közepette földreformot hajtottak végre, államosították Chile rézkincsét, további 91 ipari üzemet, s állami ellenőrzés alá vonták a bankokat. (Húsz évvel későbbi elemzők ezt türelmetlenül gyors lépésnek minősítették, s szerintük ez volt az a kihívás, amely egységbe kovácsolta a külső és a belső ellenfeleket. Ezek az elemzők csak egy dolgot hagynak figyelmen kívül: a kérdések demokratikus politikai csatákban dőltek el, s alkotmánysértéssel, a demokrácia felfüggesztésével nem lehet ilyen döntéseket korrigálni, kivált nem, ha az alkotmányellenes akciót a jövendő demokrácia ígérvényével próbálják legitimálni.)

A kormány számos szociális intézkedést léptetett életbe. Átlag 35 százalékkal növelték a munkabéreket, befagyasztották és nem engedték emelni a lakbéreket. A húsfogyasztás 15 százalékkal növekedett. Minden 15 éven aluli gyermek számára naponta fél liter tejet biztosítottak, s ez chilei mértékkel mérve forradalmi tettnek számított! Az ipari termelés kezdetben (amíg a kártevők nem aktivizálódtak) 12 százalékkal nőtt, 260 ezer új munkahelyet teremtettek, az inflációs ráta pedig 35-ről 22 százalékra csökkent. Az 1971. áprilisi községtanácsi választásokon a Népi Egység már a szavazatok felénél többet kapott, s ez az irányvonal népszerűségéről tanúskodott, legalábbis a kisemberek, a dolgozók körében.

Az Allende-rendszer békés útja a szocializmus felé szigorúan alkotmányos talajra épült. A kormány a három év alatt — rendkívül nehéz körülmények között — többet tett a nép felemelkedéséért, a dolgozó emberek jólétéért, az ország gyarapodásáért, mint amennyi azt megelőzően száz év alatt történt. Ez a társadalmi haladás szemléltető példája volt Chilében. Az ipari kulcsüzemek államosítása, a földreform, a nagyarányú lakásépítések, az ország legfontosabb természeti kincsének kiragadása az amerikai nagytőke kezéből — vitathatatlanul mind-mind a nép érdekeit szolgálta.

Ez idő tájt azonban már erőteljesebben akcióba léptek a belső és a külső ellenfelek, s a sikerek csak átmenetiek maradhattak. A békés szocialista út kísérlete ellen hatalmas erők fogtak össze, hiszen a népi kormány intézkedései nem csupán a hazai gyárosok és földbirtokosok érdekeit sértették. A szűk látókörű kereszténydemokraták nem voltak képesek felismerni az ország igazi nemzeti érdekeit, a fegyveres erőknél pedig olyan tábornokok ültek kulcspozíciókban, akiknek osztályszemlélete győzedelmeskedett az alkotmányos hűség felett.

Évekkel később bizonyítékok kerültek napvilágra arról, hogy ezek az erők mind szorosabb kapcsolatba léptek a nyílt ellenforradalmi csoportokkal, s a parlamenti többség birtokában megvédelmezték a terror útjára lépőket, egyebek között a Patria y Libertad (Haza és Szabadság) nevű fasiszta szervezetet. Az ellenzéki többség olyan törvényeket fogadtatott el a parlamentben, amelyek megkötötték a népi kormány kezét, s ugyanakkor zöld utat biztosítottak a reakciónak. Így például törvény tiltotta meg a munkásság felfegyverzését, s ez később végzetesnek bizonyult. Allende garanciát adott, hogy nem lép le az alkotmányos útról s tartja magát a törvényekhez. Ugyanakkor a jóhiszemű elnök még a baljós jelek idején is bízott abban, hogy a hadsereg lojális marad az alkotmányhoz és a törvényes kormányhoz.

A belső szélsőjobboldallal szent szövetségre lépett a nemzetközi nagytőke, élén az amerikai monopóliumokkal. Ezeket rendkívül érzékenyen érintették az államosítások. Mivel a chilei rézkincs 95 százaléka két nagy amerikai monopóliumnak biztosított óriási profitot, a rézbányák államosítása dühítően nagy veszteséget jelentett az Anaconda Copper Mining Company és a Kennecott Copper Corporation urainak. S mint az előző fejezetben ecseteltük, Chile profitparadicsoma volt egyebek között az ITT mamutkonszernnek is, ezért az az első pillanattól kezdve az Unidad Popular legelszántabb ellenfele lett. Másrészt az ország — 4500 km-es csendes-óceáni partvonalával — különleges szerepet játszott az amerikai globális stratégiai tervezésben. Így hát Allendét mind a CIA, mind a katonai kémszolgálat (DIA) első számú latinamerikai ellenségének, célpontjának tartotta. A nagy monopóliumok érdekeit kifejező ITT és a CIA partneri viszonyra lépett. Az előbbi már Allende elnökké választásának megakadályozására 400 ezer dollárt áldozott, ugyanannyit, mint amennyivel hozzájárult Nixon választási kampányához, s kapott érte cserében több millió dollárt hozó kedvezményt.

Az ITT igazgatótanácsában ült John McCone, aki 1961—65-ben a CIA igazgatója volt. Így aztán nem meglepő a vállalatóriás és a hatalmas hírszerző ügynökség egymásra találása. Allende választási győzelme után John McCone titkos tanácskozást folytatott Henry Kissingerrel, Nixon elnök nemzetbiztonsági főtanácsadójával és Richard Helms úrral, a CIA akkori igazgatójával. A konszern egymillió dollárt ajánlott fel Chile destabilizálására (a végső elszámolásig a puccsra nyolcmillió dollárt költöttek). Nézetüket így összegezték:

„Akik Allende útját szeretnék állni, abban bízhatnak, hogy Chilében a gyorsan romló nemzetgazdaság olyan erőszakhullámot indít majd el, amely katonai puccshoz vezet." A nemzetgazdaság gyors romlását és az erőszakhullám elszabadulását azonban nem bízták holmi véletlen, automatikus folyamatra.

Allende hatalmának megdöntésére a CIA kidolgozta az úgynevezett Kentaur-tervet, amely mind a chilei szabotázsakciók szervezését, mind a belső ellenforradalmi és ellenzéki erők sokoldalú támogatását, mind az ITT javasolta destabilizációs elképzelés gyakorlati módozatait tartalmazta. A lényeg az volt, hogy Chilében gazdasági káoszt kell előidézni, gazdasági kártevéssel és a hitelek megtagadásával ki kell éheztetni az országot, zavarni kell a közellátást, pénzelni a jobboldali újságokat. Mindezt ki kell egészíteni vadsztrájkok szervezésével, a réz árának letörésével a nemzetközi piacon. Aztán minden bajt az Allende-kormány nyakába lehet varrni, s ezzel meggyengült annak tömegbázisa. A szándékosan előidézett helyzetromlás, a válság fokozása megfelelő teret biztosít a belső ellenforradalmi erők, mindenekelőtt a katonaság és a csendőrség fellépéséhez. Másként fogalmazva, mesterségesen előidézett polgárháborús légkörrel meg lehet teremteni a fegyveres erők akciójához a feltételeket. Számítottak arra is, hogy ilyen körülmények között Allende hibákat is elkövet majd, hiszen ki ne követne el.

A CIA és az ITT közös aknamunkája mellett az amerikai kormányzat valóságos „dollárháborút" indított az Unidad Popular ellen, hogy ne érhesse el a gazdasági megelégedettségnek, a népjólétnek a tervezett szintjét. Korábban a külföldi hitelek 80 százaléka az USA-ból származott s most Washington megtagadta a hiteleket, sőt, a Fehér Ház nyomására más országok is beszüntették a kölcsönök folyósítását. Ily módon a „dollárnyomás" egyre jobban fojtogatta a chilei gazdaságot. 1973 első negyedére az ipari termelés 5,6 százalékkal csökkent, nem érkeztek az országba mezőgazdasági gépi felszerelések, nem volt alkatrész, egyre nagyobb lett az áruhiány, s az infláció 400 százalékos lett. Mindez párosult a gazdasági kártevéssel, a jobboldal tudatos zavarkeltésével és az erőszakhullámmal. Úgy, ahogy a Kentaur-terv előirányozta.

Az összeesküvés helyszíni koordinátora Nathaniel Davis lett, aki 1971-ben nagykövetként érkezett Chilébe az Egyesült Államokból. 1973 augusztusának harmadik dekádjában már mintegy 1500 CIA-ügynök sürgött-forgott a dél-amerikai országban, s Davis Washingtonba küldött jelentései arról számoltak be, hogy a célt (a káosz és az erőszak uralmát) valójában már elérték. Rövid időre mégis úgy látszott, hogy Allendének egy kabinetátalakítással (néhány tábornok miniszteri rangot kapott) talán sikerül a puccsveszélyt elhárítani. Ez azonban naivitás, s főleg a felszín volt: a mélyben fortyogó folyamatok már kizárták a helyzet politikai megoldásának lehetőségét. A puccsisták már döntöttek Allende sorsáról is, győzött az a felfogás, hogy az elnök nem maradhat életben, mert akkor az ellenállás lángja nem hamvad el és a Népi Egység hívei

még a brutális és váratlan támadás után is veszélyeztethetik a katonai hatalomátvételt. A terv szerint Allende likvidálását öngyilkosságnak álcázzák majd, mert a puccsteória értelmében ezzel lehet leginkább szétzilálni az Unidad Popular híveinek sorait.

A chilei drámával kapcsolatban több nemzetközi kutatócsoport kiderítette, hogy a puccs katonai forgatókönyvének és egyáltalán a puccsteóriának a kidolgozásában meghatározó szerepet játszott a Panama-zónában lévő titkos amerikai bázis, Fort Gulick. A tábort a külvilágtól hermetikusan elzárták, nyilvánosan sehol sem beszéltek róla, s a kereskedelemben kapható térképen sem leltünk volna rá. Csak a chilei puccs után derült ki, hogy amerikai instruktorok irányításával speciális iskola működött itt, egy afféle puccsista-akadémia, ahol a közép- és dél-amerikai országok fegyveres erőinek kiválasztott tisztjeit okították arra, miként lehet és kell államcsínyeket végrehajtani.

Fort Gulick közvetlen közelében állomásozott az amerikai fegyveres erőknek egy speciális egysége, amelyet különleges bevetésekre képeztek ki. Fort Gulick tanítványainak is el kellett végezni az itteni kemény tanfolyamokat. E „tanulókból" kerültek ki a Kubába küldött diverzánsok, itt tanultak ölni azok, akik a bolíviai dzsungelben végeztek Che Guevarával. S itt tanult az a százados is, aki majd részese lesz Salvador Allende közvetlen meggyilkolásának. Roberto Garrido Fort Gulickban tanulta meg a gátlástalanságot, a kegyetlenséget, a zsoldosok szellemisége itt hatotta át lényét, s itt raktározta el fejében a puccs végrehajtásához szükséges instrukciókat is. Persze nem egyedül: 3667 chilei tiszt tanult a Pentagon e hírhedt kiképző centrumában — írta később a jól informált New York Times.

S mit tartalmaztak a szóban forgó instrukciók? Julius Mader német történész eredeti források felhasználásával ismertette meg a világot a Fort Gulick-i puccsteóriával, amelyet aztán Chilében is átültettek a gyakorlatba. Az amerikai kiképzőbázison ilyesmire okították a hallgatókat:

Az államcsíny sikerét csak a gondos tervezés és a kompetens vezetés garantálhatja...

A lényeg az, hogy hirtelen és elszánt csapást kell mérni a kormány szívére, egy olyan tőrdöfést, amely a legmélyebbre hatol...

Valószínűleg nincs biztosabb út a cél eléréséhez, mint egy vagy két precíz gyilkosság...

Kívánatos, hogy a titkosszolgálat az egész kormányapparátust behálózza és ellenőrzés alatt tartsa...

Az olvasó majd meggyőződhet róla, hogy a chilei puccsisták mily pontosan követték e forgatókönyv, a puccsteória irányelveit, amelyeket egy demokratikus jogállam különleges szervének szakértői dolgoztak ki az Egyesült Államok dicsőségére.

1973 nyarán a chilei fegyveres erők titkosszolgálata — a már említett SIM — hajszálpontosan betartotta az előírt lépéseket. Miután a külső és a belső

ellenforradalmi erőknek sikerült szétzilálni az ország gazdasági életét, és egyre rosszabbodott az ellátás, természetszerűen növekedett a kormánnyal szembeni elégedetlenség is. S éppen azok a középrétegek fordultak szembe a Népi Egységgel, amelyeket a „békés úton a szocializmus felé" eszmének Allende szocialista pártja, valamint a kommunista párt meg kívánt nyerni. A jobboldali erők pánikhangulatot keltettek, fasiszta terrorszervezeteik pedig mindennapossá tették az utcai merényleteket, az összeütközések kiprovokálását. Különösen nagy szerepet játszott ebben a Patria y Libertad: benzinraktárakat, hidakat, gáz- és villanyvezetékeket robbantottak fel, illetve romboltak le, a Népi Egység híveinek, prominens képviselőinek fenyegető leveleket küldtek, vadsztrájkokat szerveztek, aktivistákat lőttek agyon.

Mindezt a Kentaur-terv pénzügyi alapjaiból fedezték, s ezért később a történészek joggal állapították meg, hogy a Kentaur-terv (mint a CIA és az ITT által szervezett és pénzelt program) egyértelműen megvalósította a közvetett agressziót... Hamis escudo bankjegyeket nyomtak és elárasztották vele az országot, pénzelték a jobboldali sajtót, dezorganizálták a kereskedelmet. Különösen hitelesen szemlélteti a közvetett agressziót a teherautó-fuvarozók július 27-én kezdődött sztrájkja, amely a közellátást katasztrofális állapotba hozta: a földeken maradt a zöldség ötven százaléka, megromlott a tej fele, takarmány nélkül maradt több tízezer juh... S hogyan tudott 45 ezer fuvarozó 47 napig kitartani? Ha ennek a rétegnek voltak is tartalékai, az általuk foglalkoztatott, tehát bérből-fizetésből élő gépkocsivezetőket, kocsikísérőket, karbantartókat aligha tudták volna a tulajdonosok fizetség nélkül rábírni a sztrájkra. A CIA pénzéből azonban — Davis nagykövet közvetítésével — a fuvarozók megkapták a kitartáshoz, alkalmazottaik bérének kifizetéséhez szükséges összegeket, miként a kiskereskedők is, akiket rábírtak, hogy tartsák zárva boltjaikat.

S elegendő pénzt kapott a Patria y Libertad meg a parlamenti jobboldal is. A „dollárnyomás" minden téren elérte célját: a gazdasági káosz és az erőszakhullám egymást kiegészítve készítette elő a napot, amikor majd a hadsereg színre lép.

A zavarodottság érezhető volt a fegyveres erők soraiban is. A chilei katonákról sokáig azt tartotta a világ közvéleménye, hogy — ellentétben más délamerikai egyenruhásokkal — az alkotmányosság, a törvényesség tántoríthatatlan hívei. Csakhogy a chilei fegyveres erőknél erőteljes jobbratolódás ment végbe. A polarizációs folyamat során ugyanis olyan reakciós érzelmű parancsnokok kerültek kulcspozíciókba, akik ellenségesen álltak szemben az Allende neve által fémjelzett társadalmi jövőképpel. Arisztokrata és felső középosztálybeli tisztek szakítottak a történelmi hagyományokkal, s már 1972 végén elhatározták, hogy fütyülnek az alkotmányosságra, s ha kell, erőszakkal is megakadályozzák az ország szocialista irányzatú fejlődését. A demokrácia,

az alkotmányosság mibenlétét, tartalmát kizárólag önző csoportérdekeik határozták meg.

Közben pedig folyt a szájtépés, miszerint a Népi Egység pártjai az alkotmány megsértésére készülnek. Ez a hazug propaganda a hiszékenységre s a békés életre vágyó emberek ösztönös félelemérzésére épített... A valóságban viszont éppen az volt az Unidad Popular tragédiája, hogy nem tudott megszabadulni a formális törvényesség illúzióitól, az alkotmányos előítéletektől. Allende kormánya őszintén hitt abban, hogy a polgárháborút azzal lehet elkerülni, ha szilárdan betartja az alkotmány előírásait, ha a demokrácia játékszabályait akkor is kötelességének tartja, amikor mások kihívóan és szándékosan megsértik. Úgy vélte: a másik fél is megmarad ezen a talajon. A polgári jobboldal nyomására azonban ez az alkotmány számos olyan pontot tartalmazott, amelyek megkötötték a nép kezét, az ellentábornak pedig ürügyet szolgáltattak törvénytelen akciókhoz. Ráadásul a szervezkedő puccsisták már régen előbbrevalónak tekintették saját osztályérdekeiket, mint a nemzeti érdekeket még kifejező alkotmányos előírásokat.

Jól illusztrálja ezt (és az általános állapotokat) egy júliusi közjáték... 1973. július 27-re virradóra a haditengerészet titkosszolgálatának emberei meggyilkolták Arturo Araya Peters tengerészkapitányt, Allende tengerészeti szárnysegédjét és személyes barátját. Mi a háttere ennek a gyilkosságnak, s menynyiben függ össze a készülő puccsal?

Nos, Araya 1973 szeptemberében letöltötte volna az elnök melletti kéteszendős szolgálati időt és a szabályzatok szerint visszatért volna az aktív szolgálatba. Ezzel viszont automatikusan megkapta volna ellentengernagyi kinevezését. Az összesküvők tehát azzal számolhattak, hogy Allende egyik bizalmasa és elvbarátja pontosan a puccsisták egyik központjába (az admirálisok stábjába) kerül, s egészen bizonyosan idő előtt nyomára bukkanhat terveiknek. Így hát profi gyilkosokkal oldották meg a dilemmát. A tetteseket külföldre szöktették, egyidejűleg megkísérelték a bűncselekményt a Szocialista Párt nyakába varrni. A civil rendőrség gyilkossági csoportja azonban csakhamar felfedezte azokat a nyomokat, amelyek a merénylet valódi szervezőihez vezettek. A bizonyítékok birtokában Allende augusztus 8-án megkísérelte meggyőzni a fegyveres erők vezetőit, hogy a konspiráció híre a népet az ország fegyveres intézményei ellen fordítaná, s ez rengeteg emberéletbe kerülne. Kérte a tábornokokat, hogy maradjanak lojálisak a kormányhoz és az alkotmányhoz. A konfrontáció elkerülése érdekében néhány tábornok miniszteri tisztséget kapott.

Úgy tűnt, hogy a kormány ily módon időt nyert. Valójában azonban a puccsisták előkészületei meggyorsultak, mert az összeesküvők ráébredtek, hogy az elnök veszélyesen közel került az igazság felismeréséhez... Allende valóban kapott különféle jelzéseket. Pártbarátja, Carlos Altamirano például határozottan figyelmeztette, hogy puccs készül, s a szálak a jelek szerint Pi-

nochet tábornok kezében futnak össze. A jóhiszemű elnök azonban, bár szintén érezte a helyzet komolyságát, úgy vélte, a tábornokok nem kerülhetnek szembe az alkotmánnyal. Ez a súlyos tévedés később az életébe került.

S itt érdemes kitérni arra, hogy Pinochet 1980-ban megjelentette emlékiratait, s abban beszámolt arról a drámai augusztusi éjszakáról, amikor rövid ideig azt hitte: számára mindennek vége. E könyv szerzőjének 1982-ben, egy németországi riportúton alkalma volt egy csendes szállodai éjszakán végigolvasni e „művet", amelyet egy bonni barát adott kölcsön (természetesen német fordításban). Mit írt Pinochet?

Napfelkelte előtt, hajnali fél négykor csengett a telefon a tábornok házában, s tudtára adták, hogy az államfő beszélni akar vele. A háziúr teljesen éber lett és egy kissé talán riadt is, habár az utóbbit tagadja, s úgy ábrázolja önmagát, mint nehéz helyzetben teljes bátorsággal és hidegvérrel cselekvő embert.

Mindenesetre — így az emlékirat — a tábornok feleségét és két fiát elküldte idősebbik lányához, s fél ötkor már jött is érte az államrendőrség kocsija, hogy az elnöki rezidenciához vigye... A nagy fogadóteremben afféle szabályszerű bíróságra számított, de csak minisztereket, magas rangú állami hivatalnokokat talált. Am mindenki a tábornokra nézett, amikor leült. Újra és újra arra gondolt — írja: *„Ez a vég!"* — Meg azért arra is: ***„Most, Augusto, nyugalom és higgadtság! Semmit sem tud bizonyítani."*** Aztán sötét ruhában belépett az elnök. ***„Mintha személyesen Mephisto érkezett volna a gyűlésterembe"*** — gonoszkodik az emlékirat, nem hagyva kétséget, hogy évekkel később is kész bemocskolni áldozatát. Mert az a Mephisto nem volt más, mint Chile államfője, akitől Pinochet tábornok félt is azon a hajnalon, meg gyűlölte is.

Allende, akit Altamirano éppen előző este figyelmeztetett, keresztkérdésekkel próbálta kiismerni a tábornokot, s beszélt neki — az emlékirat szerint — a burzsoázia kampányáról, amellyel meg akarja akadályozni, hogy a lakosság életszínvonalának javítását célzó tervek megvalósuljanak. ***„Csak arra korlátoztam magam, hogy mindent meghallgassak, de semmit se mondjak"*** — írja Pinochet évekkel később. Egyes szemtanúk szerint viszont mézesmázas szavakkal, hű barátként beszélt az elnökkel. Az utóbbi — miután elbocsátotta a tábornokot — felhívta Altamiranót: ***„Tévedtél. Ez az ember arra sem lenne képes, hogy a feleségét megcsalja."***

Pinochet azonban különb csalásra, képmutatásra is képes volt. Az emlékirat (habár a tábornok nyilvánvalóan azért ragadott tollat, hogy — terroruralmát feledtetve — igaz hazafiként vonuljon be a történelembe) újabb adalékokkal bizonyította: hatalma nem is lehetett más, csak fasiszta. Csupán néhány tényt erre, saját könyve alapján.

1947 elején, az akkor 31 éves százados különleges feladatot kap: Észak-Chilében katonáival őrizetbe veszi az akkori államfő által illegálisnak nyilvánított baloldali pártok tagjait, majd a pisaguai koncentrációs táborba zárja őket. 1948-ban Pinochet már ennek a lágernek a parancsnoka, s brutális ke-

gyetlenséggel „igazgat"... Aztán vezérkari tiszt lesz, és amikor visszatér Santiagóba — a hadiakadémia tanára. Különösen foglalkoztatta a geopolitika, s erős hatással voltak rá az európai náci birodalom geopolitikusai. Maga is ír vagy öt földrajzi és geopolitikai művet — egy argentin katonai folyóirat szerint „lapos ostobaságokat" —, a chilei tiszti akadémián egész évfolyamok szerzik ezekből ismereteiket. Ilyesmiket: ***„A geopolitikusnak vizsgálnia kell az állam faji viszonyait, hogy lássa, hogy vajon olyan fajról van-e szó, amely az állam politikai-gazdasági helyzetével teljesen egybeesik."*** Vagy: ***„... szükséges-e a bevándorlók vérét az őslakókéval keverni, hogy a lakosság faji vérképét megjavíthassuk..."*** A chilei geopolitikai stratéga, aki évekkel később is büszkén ismétli sületlenségeit, egész fejezeteket vett át a nagynémet náci fajvédőktől.

1970. szeptember 4-én éjszaka, amikor Allende az elnökválasztás győztesének látszott, Pinochet összehívta tisztjeit: ***„Chile népe nem tudja, milyen útra lép... Én a pályafutásom végén állok. A ti kezetekben van Chile megmentése."***

Ám minden várakozás ellenére Pinochet csillaga nem hanyatlott le, s ez az új népi rendszer egyik öngyilkos hibájának bizonyult. 1971 januárjában Pinochetet kinevezték a fővárosi csapatok főparancsnokának. Az Allende-rendszer óriási erőfeszítéseket tett a dolgozó emberek érdekében, de Pinochet és társai már az első pillanattól kezdve az elnök és a rendszer megbuktatására törtek. A hazai és a külföldi irányított propaganda azt állította, hogy a szocialista Allende rendszere előkészíti az utat az erőszakhoz és a polgárháborúhoz. ***„A valódi összeskiivést azonban Pinochet tervezte"*** — írta az emlékirat kapcsán a német Der Spiegel 1980 tavaszán. A tábornoki irományban pedig ezt olvashatjuk: Pinochet 1972 augusztusában szűk körben kijelentette, hogy ***„Még egy évet adok magamnak, hogy a tervemet végrehajtsam!"***

Az egy év lejárt.

A katonai vezetők előkészületeit többszörös ködfüggöny rejtette el. Allende egyebek között azért volt a veszélyről elégtelenül tájékozott, mert információinak többsége a hadsereg és a biztonsági rendőrség titkosszolgálatától származott, s e két szervezet maga is az összesküvők táborába tartozott. Jelentéseik ezért ködfüggönybe burkolták a konspirációt, s Allende úgy érezhette, hogy csupán kis, elszigetelt csoportok szövögetnek álmokat a kormány megbuktatásáról.

A még vastagabb ködfüggönyt azonban az ellenzéki többség, mindenekelőtt a kereszténydemokrácia borította a katonák igazi céljainak elfedésére. A kormányzat mindvégig tárgyalásokat folytatott a kereszténydemokrata pártvezetéssel, s kész volt kompromisszumokra is a normális rend helyreállítása, a kispolgári rétegek bizalmának visszanyerése érdekében. A Frei vezette kereszténydemokraták szavakban állandóan a törvényesség és az alkotmányosság tiszteletben tartását hangsúlyozták, s kinyilvánították, hogy elutasítják az erőszakos eszközöket. Tetteik azonban azt mutatták, hogy — akarva-akaratlan

— a törvényes kormány elleni összeesküvés társszerzői lettek, hiszen a tárgyalások révén elaltatták a kormány éberségét, másrészt közreműködtek abban, hogy olyan parlamenti döntések szülessenek, amelyek megfosztották a Népi Egységet a szükséges önvédelmi rendszabályok bevezetésének lehetőségétől. Így például alkotmányos előírássá tették, hogy tilos a fegyveres erőkkel párhuzamosan fegyveres testületeket, például gyárőrségeket, az eszkalált terror ellen fellépő milíciákat létrehozni. Ennek nyilvánvaló célja az volt, hogy megakadályozzák válságos helyzetben a munkásság felfegyverzését. Sőt, a tilalom ürügyén a hadsereg meglepetésszerű razziákat tartott a gyárakban (állítólag fegyverek után kutatva), s a jobboldali sajtó az akciókat úgy tálalta, mintha a kormány titokban tényleg fegyvereket rejtene el a gyári raktárakban, s íme a hadsereg leleplezi a törvénytelenségeket.

Valójában az Unidad Popular minden szerve, az egész baloldal szigorúan betartotta a törvényességet (szinte már öngyilkos következetességgel tartotta magát a formális rendszabályokhoz), a jobboldal ugyanakkor felfegyverezte és utcára vitte csoportjait. A Patria y Libertad a hadsereggel vállvetve sértette meg a demokratikus szabadságjogokat, merényleteket követett el — tehát az erőszak szélsőséges eszközeihez nyúlt. Ám a kormány vele szemben nem alkalmazhatott erőt, mert a parlamenti többség abban a pillanatban törvénytelennek nyilvánította a kabinet akcióit. Sőt, augusztus végén, a válság csúcspontján a képviselőház olyan dokumentumot fogadott el, amely felhívta a fegyveres erőket: ne engedelmeskedjenek a Népi Egység hatóságainak. Itt a ködfüggönyt már el is oszlatták, hiszen ez nyílt felhívás volt a lázadásra.

A parlamenti jobboldalnak ez az augusztus 23-i „kapunyitása" oda vezetett, hogy lemondásra kényszerültek a Népi Egységhez, az alkotmányhoz hű tisztek, az Allendéhez lojális emberek. S ekkor lesz a hadsereg főparancsnoka az amerikai hadiakadémiát végzett Augusto Pinochet, aki titokban jó ideje a kormányellenes szervezkedés egyik vezetője. Ezzel gyakorlatilag megkezdődött az az időszak, amikor a hadsereg vezetése és a kormány immár nyíltan szemben állt egymással, s amikor a polgári hatóságok semmit sem tehettek, ha a katonák letartóztatták és megkínozták azokat a tengerészeket, akik a Népi Egység védelmében léptek fel.

Szeptember küszöbén vagyunk, s a puccsra minden készen áll. Az ország partjai mentén megkezdődik az Unitas nevű tengerészeti hadgyakorlat az Egyesült Államok hadihajóinak részvételével.

Chilében ekkor már mindenki számolt a puccs lehetőségével. A külső és a belső szervezkedők alapjaiban megbénították a normális kormányzási mechanizmust, s az utcát az erőszak uralta. Később kiszámították, hogy a puccsot megelőző három hónapban óránként robbant egy-egy bomba a fővárosban, s a merényletek egyszerre szolgálták a kormányhoz hű erők megfélemlítését és a polgárháborús légkör kialakítását. Az új hadsereg-főparancsnok, Augusto

Ugarte Pinochet tábornok pedig szinte naponta biztosította hűségéről Allende elnököt.

Közben éppen Pinochet irányításával már készültek a feketelisták: lajstromba vették az Unidad Popular legnépszerűbb és ezért legveszélyesebb vezetőit, aktivistáit és a szimpatizánsokat, valamint a hadseregnek azon tisztjeit, akikről tudták, hogy minden körülmények között az alkotmány mellett tesznek hitet, a lázadást elutasítják, s ezért az ellenállás toborzói, vezéralakjai lehetnének.

A Fort Gulickban kapott instrukciók szerint a puccsisták felkészülnek rá, hogy a listákon szereplő személyeket a lázadás kitörésének első pillanatában — bármilyen eszközzel — kikapcsolják, hogy ne legyen idejük és alkalmuk a népi ellenállás megszervezésére, a kulcsfontosságú objektumok védelmének előkészítésére. Semmit nem felejtenek ki, mert ez igazi puccs, nem puccsparódia, nem a szituáció szondázása, ahol majd a fordulatok határozzák meg a főszereplők magatartását.

Pinochetet és barátait alaposan megrémisztette, amikor szeptember 4-én egymillió munkás vonult fel Santiagóban, hogy Allende megválasztásának harmadik évfordulóján hitet tegyen az Unidad Popular és az elnök mellett. Abban a kritikus helyzetben, amikor a középrétegek már elfordultak a kormánytól s tevőlegesen hozzájárultak a káosz megteremtéséhez, amikor a teherautó-tulajdonosok sztrájkja miatt éhínség fenyegetett (közben tíz- és tízezer tonna, búzával megrakott hajók horgonyoztak kirakodás nélkül a kikötőkben) — ez a népi demonstráció jelezte, hogy volna erő, amely útját állhatná a puccsnak. A munkásság fegyvert követelt s kinyilvánította készségét, hogy megvédi a gyárakat meg a szocialista kísérletet. A reakció nyomban megérezte a veszélyt: ha egymillió, nehezen élő szegényember kiáll Allende mellett, akkor nehezen lehet a világgal elhitetni, hogy az elnök játszotta el ezeknek a kisembereknek a gazdasági és társadalmi vívmányait. Meg kell mindent fordítani, Allendét kell baloldali puccskísérlettel vádolni.

Chile drámájának egyik eleme éppen az volt, hogy Allendének és a Népi Egységnek az erőszakmentesség korlátain belül, szigorúan alkotmányos módon kellett megválasztani taktikai módszereit, a készülő puccs elleni harc eszközeit. A jobboldali tábor pedig — s még a parlamenti ellenzék többsége is — csak beszélt az alkotmányról, s az adott pillanatban nem sokat törődött annak előírásaival. A cél érdekében minden eszközt jogosnak tartottak.

A szeptember 4-i megmozdulást — eléggé átlátszóan — arra használták fel, hogy a Népi Egységet megvádolják: demokráciaellenes lépésre, fegyveres baloldali államcsínyre készül... A hamis propagandát kapta fel a tömegkommunikáció, amelynek 80 százaléka a Népi Egység ellenfeleinek kezében volt, ezt harsogták a CIA pénzelte lapok. A hadsereg újabb razziákat tartott a gyárakban, a sajtó pedig terjesztette a pánikhangulatot, s kommunista fegyveres hatalomátvétel veszélyére célozgatott. A prímet Chile legjelentősebb napilap-

ja, az El Mercurio vitte. Erről az újságról viszont már a beavatatlanok is sejtették, hogy Washingtonból kapja a pénzt. 1972 végén Kissinger elérte, hogy — az addigiakon túl — az El Mercurio egymillió dolláros többletösszeget kapjon a chilei alapból. Feladata: keltsen széthúzást a Népi Egység soraiban, támogassa az Allendével szemben álló üzleti köröket, provokáljon erőszakos cselekményeket. Mindezen túl az El Mercurio erőteljesen befolyásolta a jobboldal által uralt bíróságokat, s így a fasiszta rohamosztagok terrorja elleni fellépés rendszerint azzal végződött, hogy futni hagyták a bűnösöket. (Korábban ez a lap jelentős szerepet játszott abban, hogy a jobboldalnak, amely esküdt ellensége volt mindig a munkássztrájkoknak, a népi kormány elleni harcában sikerült kirobbantani a rézbányászok béremelési sztrájkját. Következménye: Chilének le kellett állítania a külföldre irányuló rézszállítmányokat, s így elapadt fő külföldi bevételi forrása. A jobboldal és a rézbányászok e természetellenes szövetsége végső soron a munkások helyzetének további rosszabbodásával és a kormány pozícióinak gyengülésével járt.)

Pinochet és cinkosai levonták a tanulságot szeptember 4-e után. Kitűzték a puccs — eredetileg valamivel később tervezett — időpontját, s egyes helyőrségekben megkezdték az alkotmányhű tisztek elszigetelését, sőt, őrizetbevételet. Azt akarták, hogy szeptember 11-én senki se akadályozhassa őket. Jellemző a helyzetre, hogy az augusztus 28-án honvédelmi miniszterré kinevezett Orlando Letelier (aki korábban az ország washingtoni nagykövete, majd külügyminisztere volt), a Népi Egység tántoríthatatlan híve, ezekben a napokban olyan testőrt kapott, aki a puccsisták embereként a miniszter minden lépését számon tartotta, s jelentette a lázadás vezetőinek.

Elképesztő viszonyok... A kormány, az államhatalom tudja, hogy puccs készül, de fogalma sincs, mikor és kik a főkolomposok. Nincsenek megbízható információi. Egymillió ember tesz hitet mellette az utcán, de nem tudja, hogy mi történik a kaszárnyákban, nem tudja, hogy a tábornokok már megkezdték a visszaszámlálást, s ők bizony tudnak a kormánypolitikusok, pártvezetők ülésein elhangzottakról, számon tartják, hogy melyikük hol van és hol lesz: a beépített emberek ott vannak a lakásukban, a környezetükben.

A kormány természetesen azt sem tudja, hogy Nathaniel Davis, az Egyesült Államok nagykövete szeptember 7-én azért utazik haza, hogy informálja kormányát a várható események időpontjáról... A puccsisták viszont szemmel tartják az ország minden részében az Unidad Popular vezető személyiségeit, spicliket küldenek utánuk és precízen előkészítik letartóztatásukat vagy azonnali likvidálásukat.

Pinochet, a hadsereg főparancsnoka színészkedik. A miniszterré kinevezett Letelier csókkal köszönti, aztán ellenőrzi, hogy neve rajta van-e a letartóztatandók listáján. S közben parancsokat ad olyan katonai akciókra, amelyek a gyárak, a gazdaságok és a szegénynegyedek elszigetelésére irányulnak. A

fegyver-ellenőrzési törvény ürügyén folytatják a razziákat és törvénytelenül egész sereg embert vesznek őrizetbe.

La Moneda, a chilei elnöki palota Santiagóban, 1973. szeptember 10-én... Salvador Allende elnök és leghűbb követői éjszakába nyúlóan tanácskoznak, hogy a küszöbön álló puccsot milyen intézkedésekkel hárítsák el. Ott van a megbeszélésen a frissen kinevezett honvédelmi miniszter, Orlando Letelier is. Beszámol róla, hogy a nap folyamán jelentést követelt Pinochet tábornoktól, a szárazföldi erők főparancsnokától: mit jelentenek azok a hírek, miszerint az ország déli területeiről teherautókon katonai egységek indultak a főváros irányába. Pinochet némi időhúzás után kedvesen azt válaszolja, hogy csupán szokásos és normális katonai mozgásról van szó. Ma sem érthető, hogy az elnök miért bízott még mindig Pinochetben.

Szeptember 10-én este Letelier még televíziós sajtókonferenciát tartott és intézkedéseket sürgetett a polgárháború elkerülésére. Amikor feleségével utoljára vacsorázott együtt, még azt mondta neki: ***„A Népi Egység nem válaszolhat a terrorizmusra terrorizmussal, mert annak csak káosz lenne a vége."*** Egy tiszta ember őszinte meggyőződéssel átszőtt szavai ezek. Ám az ember — s utólag persze könnyű — úgy érzi, hogy pregnánsan megnyilvánulnak bennük az alkotmányos illúziók is. A formális törvényekkel felaprózott alkotmány lényege éppenséggel azt követeli, hogy ellenségeink erőszakával szemben erővel kell védekezni.

Hiszen az országban a káosz már nem fenyegető jövő, hanem jelenlévő valóság... A jobboldali terrort csak határozott lépésekkel, erővel lehetett volna visszaszorítani. A probléma gyökere abban rejlik, hogy ez az erő nem állt Allende rendelkezésére. Egy-két héttel korábban talán még fordítani lehetett volna az események menetén, ha azt teszik, amit akkor Prats tábornok javasolt, vagyis nyugállományba helyeznek vagy letartóztatnak hat-hét tábornokot, s ezzel megbénítják a puccsisták idegközpontját, összezavarják a puccs napjára kidolgozott terveket. Ezt a lehetőséget már elszalasztották.

Az Unidad Popular vezetőinek ez az utolsó tanácskozása szeptember 11-én hajnali fél háromkor ért véget. Elhatározták, hogy ezen a napon végrehajtják Prats javaslatát, az elnök pedig rádióbeszédben tájékoztatja a lakosságot, majd a puccsisták elleni fellépést népszavazásra bocsátja. Nem kétséges a Népi Egység győzelme... A döntést azonban már túl későn hozták. Az eseményeket immár nem a törvényes kormány, hanem a fasiszta lázadók irányították, s az éj leple alatt megkezdődött az utolsó felvonás.

A Chile destabilizálására kidolgozott Kentaur-terv véget ért, elérkezett a lázadó katonák órája. A Los Andes-i támaszpontról és más helyőrségekből erős, jól felfegyverzett osztagok tartottak Santiago felé. A kormány elcsigázott tagjai néhány órára aludni tértek, bizakodva, hogy virradat után megkezdik az ellenakciót.

Az amerikai nagykövetségen azonban nem aludtak, izgatottan várták a fejleményeket. Nathaniel Davis nagykövet szeptember 10-én visszatért Washingtonból, ahol tájékoztatta Henry Kissingert a puccs várható időpontjáról, az összesküvés kilátásairól, a vezető személyiségekről. Vagyis az amerikai fővárosban mindent tudtak. A CIA központjában az sem volt titok, hogy a Fort Gulick tanfolyamain részt vett chilei tisztek a puccsteória szellemében már augusztusban végleges döntést hoztak arról: Allende elnököt meggyilkolják. Nem maradhat életben, mert veszélyesen közel jutott már az igazsághoz, s utólag kellemetlen leleplezésekkel szolgálhatna a világnak.

A lázadók végül is azzal az ürüggyel léptek akcióba, hogy a Népi Egység híveit megakadályozzák egy baloldali államcsíny végrehajtásában. Ha az életben maradó elnök a nyilvánosság elé áll, s lerántja a leplet az ármányról, nagyot árt a hatalom birtokosainak. Meg kell tehát ölni, halálát öngyilkosságnak álcázva, mint már szó volt róla.

Szeptember 11-én reggel fél hétkor Allende telefonon tájékoztatta Letelier, hogy fellázadt a haditengerészet és — tengerészgyalogosokkal megrakodva — teherautóoszlop tart Valparaisóból Santiago irányába. A fegyveres erők főparancsnokai nem felelnek a telefonhívásra és Pinochet sem válaszol. Közölte, hogy a Monedába siet, Letelier pedig vegye át az irányítást a minisztériumban.

A puccsisták azonban ez idő tájt — a Moneda kivételével — már minden kulcsfontosságú pontot ellenőrzésük alatt tartottak, s amikor Letelier minisztériumába érkezett, nyomban letartóztatták. Az elnök viszont a Népi Egység híveinek egy csoportjával a Monedában védelemre rendezkedett be, s igyekezett megszervezni az ellenállást. Gyorsan kiderült azonban, hogy csapatai nincsenek, a gyárak védelmére felkészült munkások fegyvertelenek, az alkotmányhű katonákat már az első hullámban őrizetbe vették, vagy lelőtték. A puccsisták telefonon felszólították az elnököt, hogy csendben mondjon le, aztán felajánlották, hogy családjával együtt kiviszik az országból. Fél kilenckor egy rádióközleményből értesült, hogy Pinochet és társai kiáltványban jelentették be a katonai junta megalakulását. Allende válasza — s alkalmasint a chilei nép ekkor hallotta az éteren át utoljára elnöke hangját — : ***a nép által választott elnök nem mond le, posztját nem hagyja el, s élete árán is megvédi a nép által ráruházott tisztséget. Az árulók ultimátumára a Moneda védői fegyverrel adnak választ.***

A maroknyi csoport kézifegyverekkel védte a történelmi nevezetességű palotát, s meghiúsította a tábornokok tervét, hogy 120 perc alatt bevégezzék művüket. A 42 védő ellen 8 Sherman harckocsit és kétszáz fős rohamosztagot, 75 milliméteres ágyúkat vetettek be, majd délben két Hawker Hunter típusú harci repülőgép 18—18 rakétát lőtt ki a Monedára. Csak ezek után sikerült a Roberto Garrido százados által vezetett rohamcsapatnak behatolni a palotába.

Bevégeztetett.

Pinochet diktátornak feljegyezték egy mondását. E szerint: ***„A demokráciát alkalmilag vérben kell megfürdetni, hogy továbbra is fennmaradjon."***

Chile egész népét vérben fürdették meg 1973. szeptember 11-e óta, méghozzá sokáig a nagy patrónus szemet hunyó jóváhagyásával. Az elnökgyilkosságot több ezer ember megkínzása, majd lemészárlása, sok tízezer hazafi koncentrációs táborokba zárása, majd ezrek eltüntetése követte. A rendkívüli állapot nem néhány hétig vagy hónapig, hanem 11 évig tartott. 1984-ben, amikor a soha meg nem szűnő ellenállás minden korábbinál erőteljesebben fellángolt, a rendkívüli állapotot ostromállapot követte. A diktatúra erőszakszervei, titkosszolgálatai a határokon túl is üldözték az emigránsokat, akiket Pinochet a nemzetközi közvélemény nyomására kénytelen volt a fogságból külföldre engedni. Prats tábornok, a chilei hadsereg egykori főparancsnoka, aki Buenos Airesben Pinochetet leleplező emlékiratain dolgozott, 1974 őszén feleségével beült a kocsijába. Az autót távirányítással felrobbantott bomba mindkettőjüket megölte. Egy évvel később Rómában követtek el merényletet a chilei ellenzék egységén munkálkodó kereszténydemokrata Bernardo Leigthon és felesége ellen. 1976 szeptemberében pedig Washington szívében gyilkolták meg Orlando Leteliert.

Pinochet rémuralma 1989 végéig tartott. Akkor 19 ellenzéki párt közös jelöltje vetette ki az elnöki székből. Ám — ne csodálkozzon az olvasó — ez a tömeggyilkos egy 1980-ban megszavaztatott alkotmánypasszus(!!) értelmében a fegyveres erők élén maradhatott.

A vérben megfürdetett demokrácia dicsőségére.

A „BILDESÍTÉS",
avagy
behatolás egy hírgyárba

A réges-régen keletkezett anekdotát a Német Szövetségi Köztársaságban évtizedekig mesélték:

„A mennylakók egyike meglátja, hogy odalenn, a földön felvillan egy kis vörös fény. Megkérdezik Pétert: mi lehet az. Éppen egy férfi hazudott, hangzik a válasz. Aztán zöld fény villan. Péter: éppen egy nő hazudott. Hirtelen az egész földgolyó óriási, villódzó fénytengerben úszik. Péter: most nyomják odalenn a Bild-Zeitungot."

Népszájon keletkezett, találó anekdota. Hűen kifejezi annak a lapnak a karakterét, amelyik az egyik legnagyobb nyugatnémet sajtóbirodalomnak, Axel Cäsar Spinger impériumának tartóoszlopa volt, s maradt a laptulajdonos halála után is. A jelen időben fogalmazott elbeszélést indokolja, hogy akár napjainkban is játszódhatna. Az adatoknál azonban figyelmen kívül hagyható, hogy időközben a hatvanmilliós NSZK-ból — az NDK bekebelezésével — hozzávetőlegesen 80 milliós állam lett.

A Bild-Zeitung nevű napilap 4 — 4,5 millió példányszámával — a közvélemény-kutatók felmérése szerint — mintegy húszmillió olvasóhoz jut el. S hogy ez a befolyásolás szempontjából mit jelent? Az országnak mintegy 40 millió választásra jogosult állampolgára van. Springer lapja tehát ennek a „felnőtt" népességnek a felét eléri... A sajtócézár — miként neve és nem utolsósorban politikai-gazdasági hatalma nyomán elnevezték — e befolyásolás révén nyilvánvaló hatást gyakorol a németek életének mindennapjaira. Hogyan csinálja ezt, miként alakult ki sajtóbirodalma, milyen módszerekkel dolgozik a „nagy manipulátor"? Olyan kérdések ezek, amelyekre évtizedekig nem kevesen keresték a választ. Ám miként lehet kilesni Herr Springer lapjainak, azok közül is mindenekelőtt a Bild-Zeitungnak a kulisszatitkait, s a nyert információkból következtetésre jutni az egészre, az impérium teljes karakterére?

A kölni Günter Wallraff tulajdonképpen már kívülállóként is csaknem mindent sejtett a Bildről, amit aztán Hans Esserként belülről megtudott. Wallraff, a kitűnő író-újságíró, a Bild egyes példányainak, sok-sok cikkének elemzése alapján díjnyertes tanulmányt írhatott volna a Springer-lap módszereiről, praktikáiról. Ámde ugyanazt nyújtja-e a közönségnek a Jago jellemét analizáló esztéta, mint a kelepceállító intrikus bőrébe bújó színész, aki száz estén át maga is Jagóvá változik? Wallraff úgy vélte: Esserré kell válnia, egy Bild-ri-

porter bőrébe kell bújnia, hogy Esserként megtalálja, megértse és felmutassa, amit Wallraffként már régen sejt.

A történet, a „bildesítés" lényegének felderítése — vagyis Günter Wallraff behatolása a Springer-féle hírgyárba, pontosabban a Bild-Zeitung hannoveri szerkesztőségébe — annak idején, 1977-ben óriási belpolitikai vihart kavart, s még külföldön is sokáig beszéltek a merész vállalkozásról. A főszereplők bírósági és publicisztikai csatározása még akkor is tartott, amikor valamennyien jubiláltak. 1982-ben Springer — a kontinens egyik leghatalmasabb és legbefolyásosabb sajtókonszernjének ura — 70 éves lett, Wallraff pedig 40. születésnapját ünnepelte. A Bild-Zeitung nevű bulvárlap pedig éppen 30 éve indult útjára. (1993-ban immár 41 éve.)

A progresszív, baloldali elkötelezettségű íróvá vált Wallraff tehát mindössze tízéves volt a Bild-Zeitung születésekor, amikor elkezdődött az a különös és visszataszító folyamat, amit most — nem egészen önkényesen — „bildesítésnek" nevezünk. Az ifjú Wallraff nyilván álmában sem gondolta, hogy egykor majd Hans Esser néven négy hónapig munkatársként dolgozik a Bild hannoveri szerkesztőségében, s két leleplező könyvet ír tapasztalatairól, az olvasók millióit manipuláló, szenzációhajhászó újság gátlástalan módszereiről, s hogy e „huszárcsínyért" bizony éveken át nem lesz rózsás a helyzete.

Már túl volt néhány peren, amikor e könyv szerzője — az MTI bonni tudósítójával — felkereste kölni külvárosi lakásán, ahol szívesen mesélt élményeiről.

1977-ben vágott bele a nagy vállalkozásba, s akkor már valóban egy nagyhatalmú sajtócézárral nézett farkasszemet. Springer karrierje a háború után az angolok közreműködésével kezdődött. A találékony ember, akit a kapituláció, a megsemmisítő vereség mélyen elkeserített, megtalálta az utat a brit megszállási övezet sajtótisztjéhez, egy bizonyos Nikolaus Huijsmanshoz, és soha nyíltan meg nem nevezett szolgálatai jutalmaként, az akkori időkben szokatlan módon, egyedül kapott két lap indítására engedélyt (Hör zu és Norddeutsche Monatshefte), egy harmadikra (Constanze) pedig felerészben. A két és fél engedély remek üzletnek bizonyult. A Hör zu (később televíziós programújság) nyereségéből finanszírozta Springer 1952-ben a Bild-Zeitung startját. Akkortájt mondta Huijsmans, mentora és valószínűleg pénzügyekben is társa (célozván Springer nyilvános kijelentésére, miszerint a politika őt nem érdekli), hogy ***„Isten kegyelmezzen nektek, ha ez az ember egyszer politizálni kezd!"*** A brit sajtótiszt kiválóan ismerte pártfogoltját, mert egyáltalán nem tévedett.

Axel Cäsar Springer ugyanis csakhamar politizálni kezdett, a „nagy öreg", vagyis Adenauer kancellár nyomdokában járva, miután a három nyugati megszálló hatalom támogatásával megalakult a nyugatnémet különállam. Springer attól kezdve CDU—CSU, tehát kereszténydemokrata-keresztényszociális irányvonalat tartott, jobboldali-konzervatív-nacionalista beállítottságát

masszívan őrizte. Gazdagsága, hatalma és befolyása egyenes arányban nőtt sajtóimpériumának kiépülésével. Helmut Schmidt 1966-ban úgy nyilatkozott, hogy aki Springer bőrére pályázik — politikai öngyilkosságot követ el. Amikor 1969-ben az SPD/FDP került a kormányrúdhoz, óvakodott is a szociálliberális koalíció, hogy ujjat húzzon Springerrel, aki akkoriban már szemet vetett a tömegkommunikáció immár leghatalmasabb eszközére, a televízióra is, trükkös kerülő utakon megpróbálva részesedést szerezni.

Mi magyarázta a kormány óvatosságát? Hiszen végül is az államhatalmi szervek, intézmények, kulcspozíciók birtoklása nem akármilyen tényező. Igaz, Springer akkor már másfél tucat napi- és hetilappal, folyóirattal, programújsággal rendelkezett. Az általa diktált és saját világnézetén átszűrt információözön eljutott a lakosság minden rétegéhez, vasárnap pedig egyeduralkodó volt az újságpiacon. Mindez azonban akkora hatalom lenne, hogy még az ország kormányát is tétovázásra kárhoztatja, amikor Springer nyílt konfrontációra szánja el magát? Wallraff vállalkozása erre is ad némi magyarázatot.

Amikor Willy Brandt alakított kormányt, Springer napi- és hetilapjaival, folyóirataival, vasárnapi bulvárlapjaival már a legveszedelmesebb befolyásoló erővé vált az országban. A konszern 1970. január elsején egyszemélyes részvénytársasággá alakult át. A nyugat-berlini Kochstrassén lévő Springer-toronyházban dr. Hans Joachim Rust közjegyzőnek az rt. megalakításához mintegy száz okmányt kellett felolvasnia, s ez is mutatta, hogy milyen teljessé és sokágúvá vált a sajtócézár birodalma: Die Welt, Bild-Zeitung, Welt am Sonntag, Bild am Sonntag, Hamburger Abendblatt, Berliner Morgenpost, Hör zu, Funk Uhr... Ullstein könyvkiadó, nyomdák, számos időszakos kiadvány, gyermeklapok, újságok nőknek stb.

S ez a birodalom összehangolt támadásokat vezetett a szociáldemokraták és a szabaddemokraták ellen. Brandt a Springer-újságokban a nemzeti érdekeket kiárusító ember, az enyhülést szolgáló keleti politika pedig rossz álom. E téziseket variálták reggeltől estig sok millió példányszámban. A manipulációs gépezet méretére és erejére jellemző a következő néhány adat is: Springer adta ki — egy korabeli felmérés szerint — a központi napilapok 86, a vasárnap megjelenő újságok 90 százalékát, s hozzá tartozott két könyvkiadó is... A Bild-Zeitung — a központilag szerkesztett lapot meg az országot behálózó lokális szerkesztőségek helyi igényekhez alakított újságjait számítva — akkoriban 4,7 millió példányban fogyott el naponta. A Der Spiegel így írt 1970. január 26-án: *„Az európai szárazföld leghatalmasabb újságkiadója valamennyi újságjával úgy harcol az első szövetségi-német baloldali kormány ellen, mintha 1969. szeptember 28-a óta a világ tele lenne ördögökkel..."*

Nem múlt el nap, hogy ne igyekeztek volna diszkreditálni a szociálliberális koalíciót — kommentárokkal és karikatúrákkal, hírmanipulációkkal és fizetett hirdetésekkel. A veszély különösen a tartományi választások időszakában volt

érzékelhető: az agymosásos, manipulációs módszerrel megkísérelték, hogy a Spinger-lapok olvasói között lévő SPD-szimpatizánsokat fokozatosan a kormánypolitika — mindenekelőtt az enyhülési irányvonal — ellen hangolják. S a münchení Infratest Intézet 1970-es vizsgálata megerősítette, hogy a nagyon olcsó Bildet több SPD-választó olvassa (56%), mint CDU-szimpatizáns (44%).

A Bild ezek szerint különleges helyet foglal el mind a vállalati struktúrában, mind a németek befolyásolásában. Günter Wallraff látja ezt. A harsány szalagcímekkel és céltudatosan nagy fotókkal (előtérben a szex és a brutalitás), rövid, tömegfogyasztásra szánt cikkekkel dolgozó Bild az alacsony ösztönökre épít, beletipor a magánéletekbe, hisztériát kelt, hecckampányt folytat... Ez a látható felület. A belső mechanizmus még csak a jószemű embereknek tárul fel valamennyire. A tömeg viszont fogyasztja a Bild nevű hírgyár termékeit, s várja is az árunak tekintett hírt.

Mi ösztönözhette még az 1977-es akcióra Wallraffot? Feltehetően mozgósító hatással volt rá a lap általános tanulmányozásának igényén kívül legalább két esemény, két különböző időszakból. Személyes találkozásunk alkalmával célzott is ezekre.

1968 áprilisa... A Bild uszító kampányt folytat a fegyverkezést, a vietnami háborút, a vállalkozói önkényt elutasító, támadó diákmozgalmak ellen. Az újság állítólagos olvasói levelekből közöl válogatást, s mintegy felszólít a tüntető diákság elleni erőszakos cselekményekre. Szalagcímek a Bild első oldaláról: ***„Ne hagyjuk az egész piszkos munkát a rendőrségre!" — „Rudi Dutschke az első számú ellenség!"***... És a Bild-olvasó Josef Bachmann rálő, s életveszélyesen megsebesíti Rudi Dutschke diákvezért.

1974... Megjelenik a Nobel-díjas Heinrich Böll nagy port felverő könyve: *Katharina Blum elvesztett tisztessége, avagy hogyan keletkezik az erőszak és hova vezethet*... A regény fő hőse egy fiatalasszony, a kiszolgáltatott kisember, aki a könyvben csupán Zeitung néven emlegetett lap könyörtelen gépezetének kerekei közé kerül, véletlenül ugyan, ám a Zeitung számára néhány napig első oldalas sztorit, nagy címsorokat és példányszám-növekedést ígérő, gusztustalan szenzációvá dagasztható módon. A mindennapos terroristasztorira, az intim titkocskákra és hátborzongató leleplezésekre beprogramozott, manipulált olvasónak odadobják az asszonyt, s a szalagcímekkel és elferdített, kétértelmű elemekkel fűszerezett, nagyrészt kitalált részletekkel romokba döntik addig kiegyensúlyozott életét. Az áldozat végül fegyverhez nyúl, és agyonlövi a Zeitung munkatársát, aki addig cinikus brutalitással gyötörte. Böll mottóként ezt írta a könyv elejére: ***„Az elbeszélés szereplői és cselekménye kitalált. Ha némely ábrázolt zsurnaliszta mesterkedése mégis hasonlítana a Bild-Zeitung mesterkedéseire, akkor ezek a hasonlóságok nem szándékosak, nem is véletlenek, hanem elkerülhetetlenek."***

Böll tudja, hogy mit mond. Wallraff is tudja. Minden bizonnyal beszéltek is róla, hiszen Böll unokahúga — Wallraff felesége volt.

És elérkeztünk 1977 márciusához. Wallraff elindul, hogy belülről figyelje meg a „bildesítés" folyamatát. Az akció előtt még egyszer összegez... A Springer-birodalom évi forgalma kétmilliárd nyugatnémet márka. Az egyszemélyes részvénytársaság ura tehát abba a körbe tartozik, amelynek tagjait a szakirodalom nagytőkésnek, monopolistának nevez. A Bild-Zeitung alapításakor Springer így körvonalazta krédóját: ***„Én a magam részéről mindig tisztában voltam azzal, hogy mi az az egyetlen dolog, amit a német olvasó biztosan nem akar. Ez pedig az elgondolkodás. E felismerés alapján szerveztem meg újságjaimat."*** Axel Springer tehát tudatosan és bevallottan manipulátor. Vagyis célja: az embereket olyan vélemény kialakítására rábírni, amely hamis feltevéseken alapul, s így hamis következtetésekhez, az egyének objektív érdekeivel ellentétes cselekedetekhez vezet.

Minthogy a manipuláció nem korlátozódik a félrevezetésre, a hamisításra, a szótári értelemben vett „kézben tartásra", esetünkben így is fogalmazhatunk: Springer hangját, véleményét a nép hangjaként, véleményeként kell tálalni, a sajtócézárhoz hasonlók érdekeit nemzeti érdekké kell transzformálni. S mivel a vélemények szabad megalkotását jórészt azok a tudat alatti befolyások veszélyeztetik, amelyek nem észérvekkel hatnak, egy springeri szellemben készülő olcsó tömeglappal titkos vágyakat és hajlandóságokat lehet ébresztgetni az emberekben. Vagyis uniformizálásról van szó, olyan gondolkodásmód kialakításáról, amely előregyártott sémákból áll.

E koncepció sajátos formája a „bildesítés". Ez az eszköze a hatalom afféle észrevétlen gyakorlásának, midőn a befolyásolt emberek többnyire észre sem veszik, hogy nem maguk alakították ki véleményüket, s nem a saját akaratuk szerint cselekszenek... Wallraff e folyamat gyakorlatának leleplezése céljából áll be a Bildhez dolgozni.

Hannover, Bemeroderstrasse, 1977 márciusa...

Wallraff érthetően kissé ideges volt, amikor kezdő újságíró szerepében — Alf Breull, egykori Bild-riporter ajánlásával — munkára jelentkezett a lap helyi szerkesztőségében. Ha felismerik, kudarcba fullad a terv. A jó felkészülés azonban segített: átalakította külsejét (bajszát le-, haját pedig rövidre vágatta), szemüvege helyett kontaktlencsét használt, szolid, de elegáns öltönyt vásárolt, hosszas gyakorlással megváltoztatta járását, gesztusait, hanghordozását. Később büszkén mesélte, hogy még saját (akkoriban hétéves) kislánya sem ismert rá.

Legendája is jól ült: e szerint addig a reklámszakmában dolgozott, s mindig csodálta a Bild stílusát... Schwindmann úr, a szerkesztőség vezetője nem gyanakodott. Pedig az általa Hans Esser néven megismert fiatalember fényképe már szinte minden nagyobb lapban megjelent. Wallraff ugyanis a megelőző tíz-tizenkét évben rendszeresen gondot okozott a hatalmasságoknak. Merész,

gyakran veszélyes vállalkozásaival, konzekvens törekvéseivel hívta fel magára a figyelmet. A baloldali elkötelezettségű író ugyanis nem tudott belenyugodni abba, hogy a jéghegynek (az NSZK társadalmi valóságának) csupán a csúcsát lássa, ezért szokatlan módszert választott, s szakított a látszatdemokratikus zsurnalizmus játékszabályaival.

Ez a középtermetű, elöl korán kopaszodó, szelíd és halk szavú fiatalember mindig arról írt, amit átélt, tapasztalt, amit személyesen érzett az idegeiben. Témájába nem beleélte magát, hanem benne élt. Nem engedte, hogy a polgári rend hír- és közvélemény-manipulációs szabályai megkössék, mivel — miként Gerd Hirschauer írja Wallraff *13 pokolra kívánt riport* című könyvének előszavában

— *„... a formálisan demokratikus sajtószabadság-játék az esetek túlságosan is nagy többségében nem hozza meg azokat a tárgyi eredményeket, amelyek nálunk a demokrácia valóságos működéséhez létfontosságúak. Sok minden megy itt végbe az újságírói fair play szabályok által engedélyezett vonal alatt."*

Betekinteni e vonal alá nagyon nehéz. A politikai-társadalmi rendszer páncéllal veszi körül magát, elrejti intézményeinek lényegét, szinte áthatolhatatlan labirintusnak tűnik az uralkodó osztály hatalomgyakorlásának mechanizmusa.

Günter Wallraff úgy látja, hogy a szokásos újságírói kérdezősködéssel itt semmire sem lehet jutni. Ezért ha a munkásokról, a munkahelyi állapotokról írni akar, akkor beáll munkásnak, hogy feltárja a valóságot: nevezetesen azt, hogy a német jóléti társadalom csak a lakosság egy szűkebb részének üdvös, sokan mások a megújult kapitalista társadalomban is páriák, hiszen a német nagytőke számos üzemében — a XX. század második felében is — testet-lelket emésztő munka folyik; hogy a reformok ellenére a munkás ebben a létező kapitalizmusban is gyakran teljesen ki van szolgáltatva a vállalkozói önkénynek. Wallraff éveken át dolgozott különböző konszerneknél, odaállt maga is az autógyári futószalag mellé, segédmunkás volt egy hajógyárban, és daraboló egy csőgyárban... A személyes tapasztalatok révén szerzett élményanyagból nagy feltűnést keltő riportok születtek. A magas körök persze fölöttébb kényelmetlennek találták az efféle publicitást. Bíróság elé citálták a szerzőt, denunciálták, ráuszították a titkosszolgálatot. Mivel azonban a feltárt tényekkel nem tudtak vitatkozni, maradt az újságírói módszer, a wallraffi erkölcs elítélése.

A rejtett valóság feltárásáért vívott küzdelemben Wallraff elég messzire elmerészkedett. 1967-ben egybehangzó információkat kapott arról, hogy a nyugatnémet nagyipari üzemeknél javában folynak a szükségállapotra való titkos és alkotmányellenes előkészületek, a sztrájkoló munkások ellen bármikor bevethető fegyveres gyárvédelmi egységek, afféle vállalkozói magánhadseregek és speciális csoportok szervezése útján. Wallraff úgy szerez bizo-

nyítékot, hogy kiadja magát Kröver miniszteri tanácsosnak, a (egyébként nem létező) polgári védelmi bizottság funkcionáriusának... Aztán Wallraff spiclinek jelentkezik a rendőrségnél és az alkotmányvédelmi hivatal kémelhárítóinál, s kideríti, hogy a jobboldali beállítottságú (a szakszervezetek, a kommunisták, a bérharcot folytató munkások ellen dolgozó) informátor kedves vendég mindkét hatóságnál, s ügynökök ezreit vetik be a baloldali társadalmi szervezetek kikémlelésére. Ám amikor azt ajánlotta, hogy a mozgolódó újnácikról szerez információkat, akkor az alkotmány és a rend őrei „óh, azok nem veszélyesek!" felkiáltással elutasították.

Wallraff szívós és következetes. 1973-ban portás és küldönc a Gerling biztosítási konszern kölni központjában, s leleplezi, hogy jogellenesen bánnak ott a fiatal dogozókkal... 1974-ben azzal keltett feltűnést, hogy a fasiszta görög ezredesek uralma elleni tiltakozásul egy athéni utcai lámpaoszlophoz láncoltatta magát és röpcédulákat osztogatott. Belülről ismerhette meg az ezredesek börtönének valóságát... 1976-ban pedig összeesküvés nyomára bukkant, majd leleplezte, hogy Spinola portugál elnök puccsot tervez, s ehhez támogatást nyújt a nyugatnémet jobboldal, mindenekelőtt Franz Josef Strauss. A botrány persze óriási. Szaporodnak a Wallraffnak címzett fenyegető levelek, újságcikkek tömege jelenik meg róla.

S ezek után Hans Esser merészkedik a Bildnél állást vállalni! Imponáló bátorság.

Már az első napok tapasztalata, hogy a hatalmas példányszámú tömeglap valóban a legalantasabb ösztönökre épít, a politikailag legiskolázatlanabb lakossági rétegek agyát mossa. Nagy szerepe van az öles címsoroknak, a gyanútlan riportalanytól röptében elkapott, összefüggéseiből kiragadott és eredetileg ártalmatlan szövegrész szenzációvá dagasztott, önkényes értelmet nyerő és sugalmazó, „bildesített" változatának.

Valóságos társadalmi, szociális probléma? A Bild ilyesmivel nem foglalkozik! Lényeges nemzetközi információ? A Bildnek erre nincs helye, vagy ha igen, akkor a tényből — ténynek álcázott hazugság lesz! (Nem érdektelen itt egy 1972-es saját tapasztalatom közbeiktatása... A Bundestagban a keleti szerződések ratifikációs vitája folyt. Mi, újságírók, a karzatról lélegzetvisszafojtva figyeltük a szópárbajt. A jobboldali ellenzék olyan teljesíthetetlen feltételekkel állt elő, amelyek nem csupán Moszkva, de az akkori bonni kormány számára is elfogadhatatlanok voltak. A Bild fél újságoldalt betöltő, óriási betűkből szedett címmel jelent meg: *„Moszkva válasza—nyet!"* Magyarán Springerék azt sugallták az enyhülési politikát döntő többségében óhajtó, de a ratifikálás elhúzódása, esetleges meghiúsulása miatt aggódó közvéleménynek, hogy az ok — a Szovjetunió magatartása.)

A Bildnek szenzációkra van szüksége — ezt gyorsan Hans Esser fejébe verik. Megtanulja, hogy a Bild a felsőfokokból él. A legnagyobb, a legkisebb, a legszegényebb, a leggazdagabb, a legkövérebb — ha valamire ezek a jelzők

ráhúzhatók, akkor azok igazi Bild-sztorik. Schwindmann azt mondta neki: „Az a fontos, hogy maga nekünk sztorikat szállítson!" Sztorik kellenek, példányszámnövelő szenzációk, méghozzá minden áron. S ha éppenséggel az élet nem kínál szenzációt? Akkor a Bild csinál: a valóságot meghamisítva, elferdítve, a magánéletekbe beletipor, gyakran tragédiákat okozva.

A Hans Esser bőrébe bújt Wallraff megtanulja, hogy a Bild-riporter az olvasót megfogó mindennapos sztori, a meghökkentő szalagcím kedvéért gátlástalanul kiforgathatja a riportalanyok szavait, átgyúrhatja (mi több: át kell gyúrnia) a valóságot, a jelentéktelenből szenzációt gyárthat, a fontosat félrelökheti. A legszennyesebb módszer sem elvetendő a szaftos sztori kedvéért. A sztori az isten. Az sem baj, ha a munkatárs vagy a szerkesztő a sztorit az ujjából szopja, ha egy esemény vagy nyilatkozat lényeges elemeit elhallgatva a mellékszálat ráncigálja előtérbe, mert abban vérszag vagy szexualitás fedezhető fel.

S téved, aki azt hiszi, hogy mindez politikamentesen történik. Azok a milliók, akiknek ez a primitív bulvárújság az egyetlen és mindennapos szellemi tápláléka, a „bildesített" világkép csapdájába kerülnek. S akkor is politikáról van szó, ha a téma látszatra távol áll a politikumtól. Az ember világ- és ellenségképét számtalan tényező alakítja.

A négy hónapos tapasztalatok alapján írt első Wallraff-könyv (A férfi, aki a Bildnél Hans Esser volt) riasztó példák tömegével szolgál. A „bildesítés" tényleg valami észbontó, egészen elképesztő, ocsmány folyamat.

Ragadjunk ki egy viszonylag egyszerű példát... Esser már a második munkanapon előrukkol egy szuperlatívusszal: hogyan élnek Hannover legmagasabb lakóházában az emberek. Az ötletet elfogadják, a riporter indulhat... A helyszínen megállapítja, hogy a toronyházban főként gyermektelen párocskák és magánosok laknak, a lakások negyven százaléka viszont üresen áll. Egy holland társaság húzta fel az épületet, s a vállalkozást Hannover város anyagi könnyítésekkel támogatta közpénzekből. Az építéskor azonban ügyet sem vetettek a lakók szükségleteire. A legfelső emeletek a maguk tetőteraszaival és apartmanjaival már esztendők óta jórészt üresen állnak, minthogy a lakáskeresők sokasága nem rendelkezik 450 ezer márkával, hogy megvásároljon egy ilyen öröklakást. Mivel ez a lakásgépezet félig üres, a holland társaság anyagilag kutyaszorítóban van, s az olyan mellékköltségekkel takarékoskodik, mint a fűtés és a karbantartás. Így aztán a toronyház közel van a pusztuláshoz.

Ez Hannover legmagasabb házának igaz története. Így azonban nem lehet a Bild sztorija. A szerkesztőségvezető visszaküldi Essert: addig beszélgessen a ház lakóival, míg rá nem akad valami különlegesre.

A helyszínen egy fotómodell a faggatásra megemlíti, hogy amikor odakinn vihar van, a poharak megcsörrennek a szekrényben. Barátja, aki igazi Bild-ösztönnel rendelkezik, hiszen régi olvasója a lapnak, kész az ártalmatlan cin-

kosságra. Így aztán arra a kérdésre, hogy akkor ugye az edényben lévő víz is fodrozódik, azonnal igent mond... Esser ennek alapján újrafogalmazza a sztorit. A főnök még mindig elégedetlen. „Nem így, kontraszttal kell kezdeni." S a cikk az átírás után ezt tudatja az olvasóval: vihar idején a víz kiloccsan a fürdőkádból a toronyházban.

A víz fodrozódik — a víz kiloccsan, ez tehát a kötésminta, állapítja meg Wallraff-Esser. És más esetekben? Ha a Continental gumiműveknél sok az üzemi baleset, és ennek oka: a rossz üzemi feltételek meg az akkordhajsza... akkor a Bild-szerűen gondolkodó riporternek arról kell írni, hogy a baleseteket az emberi kihagyás és az alkoholfogyasztás okozza. Ha egy férfi elveszti munkáját, inni kezd, majd öngyilkos lesz, akkor a Bild-sztori így hangzik: „Egy 50 éves hannoveri elektroműszerésszel csúnyán elbánt a sors!" Bizony, nem a munkanélküliség, amely állandósult eleme ennek a jóléti társadalomnak, hanem a sors! „Pech, senkit sem lehet érte felelőssé tenni" — írja könyvében Wallraff gunyoros keserűséggel... A fürdőkádból kicsapó víz sztorijától nyílegyenes út vezet a Bild által terroristának bélyegzett emberig, mint a későbbiekben még láthatjuk.

A sztorik metamorfózison esnek át akkor is, ha a Bild irányvonalának megszabója a CDU-CSU melletti érzelmeket akar kicsiholni. A „bildesítéshez" hozzátartozik nem csupán a hazugság, a hamisítás, a felszínes torzkép, a kitaláció és a féligazság keverése, hanem az előítéletek keresése, táplálása is. Például ha vendégmunkásokról vagy kommunistagyanús „elemek"-ről van szó. A Bild szótárában a terror és az anarchia meg a kommunista azonos értelmű fogalmak.

Wallraff rámutat, hogy a Bild „világnézet is, amellyel nap mint nap beoltják a nyugatnémeteket". A vastag betűs címsorok, a giccses sztorik egy publicisztikai hatalom jelképei. A sztorik gyártói — a munkatársak — pedig egy tőkeerős, a jobboldallal paktáló sajtóimpérium közkatonái. Ez a gépezet elnyeli az újságíró személyiségét. Az úgynevezett szabadúszó (társadalombiztosítás nélkül dolgozó) munkatársakat sorok szerint díjazzák, ezért iszonyatos konkurenciaharc folyik közöttük, hogy kinek sikerül kiszimatolni valami olyasmit, ami a Bild világképének megfelel, amiből szalagcím lehet. Csak a főnökség által legjobbnak ítélt sztori kerül be a lapba: ami könnyfacsaró, ami meghökkentő és szenzációs. Így aztán a munkatársak mindent elkövetnek, hogy találjanak ilyen sztorikat. S mert meg akarnak élni, hát találnak is. Ha a sztori nem eléggé Bild-szerű, akkor vagy ők, vagy a szerkesztőségvezetők „bildesítik"... S az az ember, aki kizárólag a Bildből szerzi értesüléseit, talán nem is tudja, hogy egy, Európában alkalmasint egyedülálló közvélemény-csináló hírgyár hálójába került. S ha netán sejti, akkor is a hálóban marad, mert vonzza őt a lap szuggesztivitása. Wallraffot idézem: ***„Amilyen kevés köze van a Bildnek ahhoz, ami a tradíció és a tudomány szerint új-***

ságnak számít, éppoly kevéssé újságolvasó a Bild olvasója." Ő csupán fogyasztó: információnak álcázott árut fogyaszt.

A Bild-szerkesztők olyannak tekintik sok-sok millió olvasójukat, mint aki nem akarja használni a fejét, nem akar vagy nincs ideje gondolkodni. Ezért a hírt röviden, megjegyezhetően, kulcsmondatokba tömörítve, silány szókincsű, olcsó sztereotípiaként kell kapnia.

Wallraff természetesen a hannoveri szerkesztőségben töltött hónapjait gazdag dokumentációval hitelesítette. Kölni lakásán fotók tömegét láttam. Az akció kezdetén arról is gondoskodott, hogy egy svéd—holland—német televíziós forgatócsoport időnként filmre és hangszalagra rögzítse, hogyan készít Hans Esser — a Bild főszerkesztőjének instrukciói alapján — riportokat. A film cáfolhatatlanul dokumentálta, miként keletkezik egy „bildesített" sztori. Rögzítettek például egy jelenetet, amikor Wallraff-Esser egy telefonfülkéből felhívta főnökét, s témát ajánlott:

„Wallraff: Fiatal munkanélküliekről van szó...

Főnök: Csak semmi szociális probléma, inkább hagyjuk az egészet... Van itt magának viszont egy másik, szép téma. Írjon arról, hogy százéves a kerti törpe..."

A Bildnek tehát a szociális probléma — nem téma. A kerti törpe megjelenésének századik évfordulója ellenben „izgalmas" sztori. Hans Esserként Wallraff még sok más furcsaságot is megél... Egy napon a strammul jobboldali Deutschland-Stiftung (Németország-alapítvány) Konrad Adenauer-díjának átadásáról kell írnia, s az őskonzervatív vendégek koszorújában ott látja — Franz Josef Strauss oldalán — Otto von Habsburgot is, aki közismerten demokrata családból származván, szívesen hangoztatja demokrataságát, ám a Bild-Zeitung munkatársától elvárja, hogy fenségnek szólítsa (legalábbis akkoriban).

Wallraff alaposan megfigyeli, hogy a hannoveri szerkesztőségvezető, Lothar Schindlbeck (akit aztán könyvében majd Thomas Schwindmann néven szerepeltet) miként tartja sakkban a munkatársakat. Sohasem kérdi, igaz-e a sztori. Ám ha valaki tartósan nem szállít szenzációt, akkor gyorsan repül. A találékonyság, a tupírozásra fogékony fantázia a megélhetés forrása.

1977. július 22-én Wallraff „vendégjátéka" véget ér. Egy barátja telefonon figyelmezteti, hogy a hamburgi „das da" című lap következő számában felfedi Hans Esser kilétét. Egy kedves kollégának ez a szenzáció, nemde? Springert pedig már értesítették is a legújabb wallraffi „csínytevésről", s a konszern főnöke tombol. Így hát barátunk sürgősen visszavonult és megkezdte tapasztalatainak összegezését.

Az ügy a Springer-birodalomban kisebbfajta pánikot okozott, különösen amikor a Stern egyik szeptemberi számában megjelentek az első leleplezések, majd az utcára került Wallraffnak a Bildről írt első könyve is. Springerék ekkor ellentámadásba lendültek. A konszern lapjai Wallraffot „földalatti kom-

munistának" nevezték, aki „alávaló módon" belopódzott — micsoda szentségtörés, álnév használatával! — a Bild szerkesztőségébe. Mivel a tényeket nem tudták cáfolni, ezúttal is maradt a módszer ocsmánylása. Persze éppen eléggé nevetséges volt ez, hiszen közismert, hogy a Bild munkatársai az információszerzés leggátlástalanabb módszereitől sem riadnak vissza a szenzáció, tehát a példányszámnövelés érdekében. S az információkat el is torzítják, Wallraff viszont az igazat írta.

A morális támadás oly elképesztő volt, hogy több tisztességes újság is megírta azokban a napokban, hogy ha valaki (bármily okból) érdekessé válik a Bild számára, ha az ügyből szaftos sztorit néznek ki, akkor beteglátogatóként, postásként, valamilyen hivatalos szerv megbízottjának álcázva, haláleset alkalmával éppenséggel részvétnyilvánítóként férkőznek a riportalany, a családtagok és a szomszédok közelébe, hogy felszedjenek valami pletykamorzsát, vájkálhassanak az illető magánéletében, felcsíphessenek egy-egy elejtett félmondatot, amit aztán kétes szenzációvá gyúrnak, miközben emberek hírnevét teszik tönkre.

Ezt kísérelték meg Wallraff-fal is, hogy leleplezéseinek hatását megrendítsék. Egész hadsereg szimatolt a fiatal kölni író előélete után, hátha találnak valamit, amivel lehetetlenné tehetik, kompromittálhatják, szavahihetőségét kétségbe vonhatják. Még édesanyját sem hagyták békében, provokatív kérdéseket tettek fel neki, fia gyermekkoráról faggatták, aztán szavait kiforgatva, nagy betűs címsorokkal átkozták, rágalmazták Wallraffot, s képmutatóan elítélték újságírói módszerét. Ellenkönyvet is kiadtak, hogy a „Bild-ügyből" — „Wallraff-ügy" legyen. Ez a mű tartalmában és stílusában megfelelt a Bild-Zeitung általános arculatának, szellemi színvonalának... Springer persze másfajta bosszúra is törekedett: pert akasztottak az író nyakába.

A könyvet nem tudták betiltani, de a bíróság kötelezte Wallraffot, hogy a már több százezer példányban megjelent mű újabb kiadásaiban harminc helyen töröljön a szövegből lényeges részeket.

A sajátságos indokolás iskolapéldája annak, hogy a demokrácia értelmezésének mily tág lehetőségei vannak: a bíróság terjedelmes jogi okfejtéssel elismerte ugyan, hogy a Wallraff által alkalmazott módszer kivételes esetekben (amikor közérdekről van szó — márpedig ebben az esetben ez így van, hiszen az olvasók felvilágosítását szolgálta) megengedhető, ám nem hozható nyilvánosságra például a magánemberként, a Bild főszerkesztőjének lakásán elhangzott beszélgetés idején megszerzett információ... Félmillió márkás perköltség megfizetésére is kötelezték ezen a fokon a szerzőt. A jogállam e szerve tehát a manipulátor Bild oldalára állt.

Wallraff azonban nem adta fel... Fellebbezés, újabb per, megint ítélet, egyik per a másik után. S mindennek kísérőjeként sajtóháború a módszerről.

Lehet-e egy újságírónak megtévesztéssel élni a köz érdekében, hogy meg ne téveszthessék? Még tisztességesnek ismert céhbeliek is (akik egyébként

megvetik a Bildet) szemére vetették Wallraffnak, hogy megszegte a „demokratikus játékszabályokat", mintha bizony az lenne a demokratikus, ha „szabályos" interjúkkal semmitmondó, sőt, hamis eredményre jutna... A hangulat és a helyzet azonban fokozatosan, de észrevehetően változott, s 1981 végére kiderült, hogy a sajtócézár birodalma is megrendíthető.

Abban az évben a nyugatnémet sajtótanács már Wallraff mellett foglalt állást, mondván, hogy a köz érdekében irányította a figyelmet a Bild üzelmeire. A karlsruhei bíróság pedig akkor már csak négy passzus törlését kívánta a könyvből.

Közben persze történt egy és más. Mialatt a különböző szintű bíróságokon „egyrészt-másrészt" ítéletek születtek, a fáradhatatlan Wallraff megírta a „bildesítést", a bulvárlap módszereit leleplező második könyvét — ***A vád tanúi, a Bild leírásának folytatása*** címmel. Ebben már a hannoveri hónapjai utáni és más Bild-szekesztőségekkel kapcsolatos esetek is szerepeltek arról, hogy a tények tudatos elferdítésével miként szolgáltatnak ki a bulvárlap hasábjain ártatlan embereket az olvasók gúnyolódásának. Nyilvánvaló volt, hogy a szerzőnek bizalmi emberei vannak a Bildnél: csak azok segítségével hozhatta nyilvánosságra azt a részletes jegyzőkönyvet, amelyből kitűnt, hogy a Bild kölni szerkesztősége a titkosszolgálat (Bundesnachrichtendienst — Szövetségi Hírszerző Szolgálat) közreműködésével lehallgattatta Wallraff telefonját.

Bár a lap vezetői azt állították, hogy teljesen véletlenül kapcsolódtak be a baloldali író telefonvonalába, még a postaügyi minisztérium is illegális technikai manipulációt látott az ügyben. S a botrányos eset újra mindenki emlékezetébe idézte, hogy német földön túl sok hatóság (és számos kapcsolt intézmény) hatol be az emberek intim szférájába. Most az is kiderült, hogy az ismert író telefonját már 1974 tavaszán is „megcsapolták", két hónapon át minden beszélgetését lehallgatták és feljegyezték. Csak akkor nem a pullachi hírszerzők, hanem a kölni kémelhárítás, az alkotmányvédelmi hivatal specialistái álltak az akció mögött: terrorista kapcsolatokat szerettek volna Wallraffra bizonyítani, a kísérlet azonban természetesen kudarcot vallott.

A pellengérre állított Bild, minthogy a meggyőzően dokumentált wallraffi adatokat nem volt képes megcáfolni, és a bírósági eljárás sem hozott kielégítő eredményt — az újabb lehallgatóakciótól várta a csodát. Springerék és a titkosszolgálat együttműködése azonban bumerángnak bizonyult. A közvélemény annyi lehallgatási botrányról értesült már, hogy a „ki kit hallgat le?" hírlapi csatározásában Wallraff oldalára állt.

Az író pedig a pengeváltások és a perek során sem feledkezett el arról, hogy a „bildesítés" leleplezése nem öncélú feladat. Mindenekelőtt mozgósítani kívánt a manipulációs gépezet ellen. Ezért úgynevezett „anti-Bild-Zeitung" akciót szervezett — különböző haladó körök, írók, szakszervezetek támogatásával. Nagy csapás volt a Springer-házra, amikor 500 író nyilvánosan nyilatkozatot tett, hogy nem ír többé a konszern lapjainak, s nem áll szóba e

lapok riportereivel sem. Az akció keretében Wallraff megjelentetett egy kiadványt, amely külső formájában (harsány, nagy betűs címek, feltűnő tördelés) megszólalásig hasonlított a Bild-Zeitungra, csak éppen a Bild szó helyén ez állt: Killt (killen magyarul: megölni, kinyírni; Killer = gyilkos).

A Killt példákat közölt Wallraff két leleplező könyvéből, s eredeti Bild-példányokról készített dokumentumokkal szolgált. A címoldal közepén nagy betűs szöveg: ***„Akinek önérzete van, ne vásárolja ezt a hazugságlapot"***. Alatta pedig a „bildesítés" egyik legszörnyűbb esete, amikor is a lap olyan megszégyenítően, embertelen módon tálalta egy asszony öngyilkosságát, hogy ezzel a férjet is halálba kergette.

1979-ben jelent meg Wallraff már említett, második leleplező könyve. Ha az elsőt a Bildre irányított sortűznek tekinthetjük, amely sok kis fájdalmas sebet ütött a gépezeten, akkor a második könyv már valóságos bomba volt. A vád tanúi ugyanis azoknak az embereknek a kálváriáját, sorsát mutatja be, akiknek életét derékba törte a Bild-Zeitungban róluk írt, az emberi becsületet és méltóságot sárba taposó hamis sztori.

A Bild persze újra pert indított, de a szerencse immár elhagyta. Jogászai javában győzködték a bírákat a sajtószabadságról, a wallraffi módszer elítélésének szükségességéről, amikor éppen a Bild frankfurti regionális szerkesztősége szállított bizonyítékot arra, hogy mennyire jogos Wallraff kritikája. A frankfurtiak ugyanis, hogy a „sachsenhauseni vámpír" szalagcímmel megbélyegezhessenek egy diákot, illegálisan behatoltak annak lakásába és fényképeket loptak, felvételeket készítettek, majd az újságban óriási szenzációként tálalták a diák ügyét. A gonosz és törvénytelen eljárás napfényre került, s a bíróság felfüggesztett (!) börtönbüntetéssel és pénzbírsággal sújtott néhány Bild-riportert.

Éppen ez az egyik eset a sok közül, amelyet új könyvében Wallraff részletesen elemez. Érdemes nekünk is szemügyre venni... Történt ugyanis, hogy a rendőrség őrizetbe vett egy diákot kábítószerrel való visszaélés gyanúja miatt. Jegyezzük meg: csupán gyanúról volt szó! Így is eltartott egy ideig, míg kiderült, hogy a gyanú alaptalan és Michael K. szabadlábra került. Az utcán ismerősei elhúzódtak tőle, a lányok átmentek a másik oldalra. Akkor tudta meg, hogy ügye (neve, címe és fényképe) hihetetlen összefüggésben napokig a Bild első oldalán szerepelt. Például így: „Német diák leányvért ivott".

És a háttér? A házkutatás idején találtak a lakásán néhány ampullát, félig száradt folyadékkal. Egy Bild-olvasó rendőrtisztviselő kedvenc bulvárlapja kezére játszotta az adatokat, s a lap nyomban vért szagolt. Tényleges utánjárás, lelkiismeretes vizsgálódás és netán kémiai vizsgálat helyett egy kis kérdezősködés a szomszédoknál (volt-e Michael K.-nak fiatal leányismerőse? Természetesen volt, miért ne lett volna!), egy kis betörés a lakásba, amelyet a rendőrség egyébként lepecsételt (szüksége volt a lapnak lehetőleg előnytelen fotókra K.-ról) meg a „bildesítők" szabadjára engedett fantáziája — és készen

állt a sztori, ami napokra biztosította az első oldalas, hátborzongató részletekkel teli szenzációt.

„Német diák leányvért ivott" — ordították a nagy betűk, s a mese a lakásban tartott orgiákról szólt. Aztán egy fénykép Michael K.-ról, a „sachsenhauseni vámpírról", aki a Bildnek beismerte, hogy gyakran ivott tiszta embervért, mert attól remélte, hogy erős és nagy lesz. A vallomás megerősítésére a Bild megjegyezte, hogy a diák csak egy méter hatvan centi magas...

Mondanom sem kell, hogy a cellában csücsülő Michael K. egyetlen Bild-riporterrel sem beszélt. Ám a lap napokon keresztül újabb és újabb részletekkel ejtette át (és ámulatba) olvasóit. A fiú szájába adták, hogy lakásán kiskorú lányoktól injekciós tűvel vett vért és azt itta. A szerkesztők sejtették, hogy így nagyon valószerűtlen a történet, tehát adagolni kezdték a sztori hitelesítésére kiagyalt újabb „információkat". Közzétették egy meg nem nevezett bűnügyi rendőrtisztviselő sejtelmes nyilatkozatát: „Nem csodálkoznék, ha valami rosszabb is kiderülne" Michael K.-ról.

S mit tesz isten, illetve a Bild? Kiderült a még rosszabb is... Először egy nyugat-berlini pszichológus (akiről később persze megállapítják, hogy nem is létezik) a lapban úgy diagnosztizálta az ügyet, hogy Michael K. a jelek szerint szadista, s a fiút az 1925-ben kivégzett Fritz Haarman tömeggyilkoshoz hasonlította. S ezek után jöhetett a Bild dramaturgiai fordulata: Michael K. valójában nem más, mint baloldali terrorista. (Ha az olvasó korunkban valamiféle ehhez hasonló jelenséget vél felfedezni, akkor Böll szavaival azt mondhatom: a hasonlóság nem szándékos, nem is véletlen, hanem elkerülhetetlen.)

A Bild-szerkesztők napokon át valósággal tobzódtak az idegeket borzoló, bizsergető címekben és alcímekben. A diák lakása „valóságos boszorkánykonyha", a fiú „úgy néz ki, mint Raszputyin"... A „vámpír" kifejezés pedig újra és újra visszatért, s állítólagos párbeszédeket közöltek a lakásra felcsalt és „akarat nélküli bábukká" tett kiskorú lányokkal...

Valamennyi állítás koholmánynak bizonyult. A betörésre fény derült. A diák ügyvédjei kártérítési pert indítottak Springer tömeglapja ellen. A keresetben hírnévrontással, rágalmazással, betöréses lopással, a személyiségi jogok megsértésével vádolták a Bild-Zeitungot S a vázlatos ismertetéshez még néhány tény, kommentár nélkül: a diák kedvtelésből élelmiszer-kémiával foglalkozott otthon és kísérleteket hajtott végre. Ebből keletkeztek a vérszagúvá „bildesített" ampullák. A fiú magassága: egy méter nyolcvanhárom. A betörés: az illegális behatolásra és a fényképek ellopására utasítást adó szerkesztő nem volt más, mint Lothar Schindlbeck, Wallraff, azaz Hans Esser egykori hannoveri főnöke.

Ez utóbbinak a megemlítése azonban egyáltalán nem azt jelenti, mintha személyében valami egészen különösen gátlástalan, kirívóan brutális Bild-zsurnalisztával lenne dolgunk. Wallraff így ír könyvében: ***„Eskü hatályával ezennel kijelentem én, Günter Wallraff, alias Hans Esser, hogy Lothar***

Schindlbeck, alias Thomas Schwindmann a Bild-csapatban nem jelent kivételt és különösséget..." Négy hónapos tapasztalatai alapján a szerző úgy látja, hogy Axel Springer bulvárújságjánál az efféle újságírói magatartás nem kivétel, hanem maga a szabály. Bild-szókinccsel élve azt is mondhatnánk: a publicisztikai vámpirizmusnak Schindlbeck csak katonája.

Michael K. esete csupán egyetlen példa a sok, a lap hálójába került ember ügyéből. A hannoveri tapasztalatok alapján Wallraff azt írta, hogy a Bildnél nincsenek reszortok, mint más újságoknál, ahol olyan emberek ülnek, akik speciális szakterületekre bedolgozták magukat... A Bildnél mindenki mindenről ír. A munkatársnak nem kell értenie semmit abból, amiről szó van. Neki csupán a sztorit kell látnia: a kuriózumot és a benne rejlő abnormist. Ha ebből mákszemnyi van valahol, valamiben, akkor neki fel kell fedeznie és fel kell fújnia. Nem az indíték, nem a lefolyás az érdekes, hanem az, amit belőle egy dörzsölt fickó ki tud hozni. Ha egy gyilkosság, öngyilkosság vagy baleset nem hozható össze valamiféle borzalmas, kusza sandasággal, akkor a szerkesztőségvezető így szól: „Hol itt a sztori? Nem látom a sztorit!"

Wallraffnak Hans Esserként riportot kellett írni egy, a második világháborúból itt maradt tízmázsás bombát hatástalanító kommandóról. A területet hermetikusan körülzáró tábori vadászok még az újságírókat sem engedték át a kordonon. A Bild-Zeitungra való hivatkozás, a lap hatalmával, magas kapcsolataival történő tréfás fenyegetés azonnal csodát művelt: Wallraff-Essert osztagnyi előzékeny katona kísérte egészen a bombáig, hogy interjút csinálhasson a „halálkülönítmény" tagjaival. Maga a téma kétségkívül eredeti lett volna, és mert hátborzongató, ezért Bild-szerű. Ám barátunk azt is beleírta a cikkbe, hogy a rendőrség meglehetősen gondatlanul ürítette ki a környéket, s a döglött bomba közvetlen közelében ott felejtett egy nagyothalló, idős asszonyt. Ez viszont egyáltalán nem Bild-szerű, mert rossz fényt vethet a rendőrségre, amely oly gyakran kezére játszik a lapnak. Ez az utalás nem jelenhet meg, mert a Bildnek fontosak a rendőrségi kapcsolatok.

Jelzi ezt a „bildesítés" vérlázító folyamatából egy másik példa is. Az ügyben jól érzékelhetjük, hogy a toronyház fürdőkádjaiból „kilocsanó" víz sztorijától (tehát egy afféle ártalmatlannak vélhető hazugságtól) meddig vezethet a „bildesítés" útja. Emlékeztetünk arra, hogy Heinrich Böll Katharina Blumja lelövi a tolakodó és az életét tönkretevő zsurnalisztát. Maga vett elégtételt megtiport életéért, erőszakkal. Ám az is az erőszak keletkezésének természetrajzához tartozik, amikor egy embert annyira megaláznak, megszégyenítenek, hogy képtelen tovább élni ennyire sárba taposottan...

Egy asszony öngyilkos lett. A Bild-riporter a rendőrségi kapcsolata révén értesül az esetről. Mivel az ügynek első pillantásra nincs szociális háttere, s a választott halálnem annyira szokatlan, a szerkesztőség első oldalas témának jelöli, s a helyszínre indul Kathmann riporter és a fotós. Meg kell tudni valamit a motívumról, hogy a sztori összeálljon. Felkeresik az elhunyt asszony férjét,

de nem mondják meg neki, hogy a Bild munkatársai. Nyájasan, részvétet sugárzóan beszélgetnek vele, mintha valamilyen hivatalos hely küldöttei lennének. Megtudják, hogy az asszony, még gyermekágyi lázból kifolyólag, súlyos beteg volt és már többször kísérelt meg öngyilkosságot. Most aztán egy éjszaka kiment a konyhába s kalapáccsal szétverte a saját fejét. Nyilván rendkívül depressziós állapotban volt.

Szörnyű tragédia, de még mindig nem eléggé Bild-szerű. A riporter rászán még egy órácskát, beszélget a megrendült özveggyel mindenféle mellékes semmiségekről, s az apró, szinte csak töredék megjegyzések kezdenek lehetőséget adni a Bild-klisé kialakításához. Aztán faggatni kezdik a szomszédokat is, érdeklődnek az elhunyt szokásai iránt, ártatlannak tűnő kérdéseket tesznek fel, s egyebek között megtudják, hogy „szegény, mennyire nem szerette a tavaszi nagytakarítást..." S ezen a ponton a Bild emberei már tudják, hogy megvan a sztori.

Amikor a férj másnap kézbe veszi a Bildet (mert természetesen Bild-olvasó), nem akar hinni a szemének. Az első oldalon nagy címsorok szikráznak feléje: *„Egy háziasszony agyonverte magát — a tavaszi takarítástól való félelem miatt."*

Az egyébként is porba sújtott férfi, két gyermek apja, teljesen összeomlik. Nem mer kimenni az utcára, fél a szomszédok szeme elé kerülni. Meggyalázottnak érzi magát s egyben tehetetlennek is. A nagy címsorokat ugyan soványkа, minden konkrétumot nélkülöző cikkecske követi, de a Bild-olvasó özvegy hirtelen megérti, hogy a gátlástalanul ocsmánnyá színezett sztori mily mélyen hat az alantas ösztönökre, az előítéletekre. Tudja, hogy a lap sok millió olvasója ép ésszel nem hihet el efféle torz agyszüleményt. Ám az özvegy azt is megérti most, hogy Springer úr jól ismerte fel annak idején: a Bild olvasója nemigen akar elgondolkodni, hiszen agyát újra és újra átmossák...

Négy nap múlva kimegy tehát a szerencsétlen ember a garázsba és kocsijának kipufogógázával megmérgezi magát. Gyermekeinek hátrahagyott búcsúlevelében leírja, hogy halálának oka — a Bild.

Az ember úgy vélné, hogy még a leggátlástalanabb riporterben is megmozdul valami érzés, ha ennyire közvetlenül hozzájárul egy ember halálához. Ám ez a Bild munkatársánál nem így van, írja később Wallraff. A riportert és munkáját meghatározó törvényszerűségek és irányvonalak olyannyira embertelenek és kegyetlenek, hogy egy idő múltán már az újságírót is csak a sztori eladhatósága érdekli. Kathmann riporter is felajánlotta témáját — most már a férfi öngyilkosságának tragédiájából kerekítve bizzar sztorit — egy képeslapnak, folytatásokban, jókora summáért, „hiszen olyan különleges öngyilkosságokról van szó..."

Günter Wallraff két könyvével és „anti-Bild-Zeitung" kampányával tehát szenvedélyesen szembeszállt egy manipulációs hírgyár módszereivel. Cáfol-

hatatlan példák tömegével, az esetek precíz, szinte száraz elemzésével egyértelművé tette, hogy a „bildesítés" oda-vissza elembertelenít.

Ez Günter Wallraff nagy vállalkozásának legfőbb tanulsága.

A naponta 4 — 4,5 millió példányban megjelenő bulvárlap, a szaftos sztorik enciklopédiája olvasóinak jelentős részét ráveszi, hogy a lap sugalmazása szerint formáljon véleményt a világról. Wallraff tudja, hogy fontos szerepük van ebben a megjelenésért és megélhetésért küzdő munkatársaknak, ám valójában nem a Bild-Zeitung riportereit, szerkesztőit kárhoztatja. Azt mondta kölni lakásán, hogy ezek az emberek azt hiszik, ők csinálják a Bildet.

Pedig a Bild csinálja őket!

A LEHALLGATÓÓRIÁS, *avagy figyelnek bennünket*

Amikor az amerikai kémszervezet, a CIA (Central Intelligence Agency, vagyis Központi Hírszerző Ügynökség) a hetvenes évek közepén a különféle leleplezések révén erőteljesen reflektorfénybe került, az olasz ***Giuseppe Ferrara*** filmet készített a beavatottak által Cég néven is emlegetett ügynökségről. Egy olasz polgári liberális magazin (L'Europeo) munkatársa interjút kért a rendezőtől, s az a következő párbeszéddel zárult:

„És hogyan végződik a CIA-ról szóló filmje? — Egy felhőkarcoló fényes ablakait lassan elönti a vér. Ez a kép két módon értelmezhető: hogy a felhőkarcoló lakói vért ontanak, vagy hogy a felhőkarcoló halálosan megsebesült. — A felhőkarcoló a hatalmat jelenti? — A multinacionális társaságokat, a CIA-t: igen, a hatalmat. A véres hatalmat."

Akkoriban Washingtonban az az aforisztikus szólás járta, hogy a CIA immár a világ legkevésbé titkos titkosszolgálata, hiszen dokumentáltan kiderült, hogy hány ország kormányának megbuktatásában játszott szerepet, hány politikust gyilkoltatott meg, milyen merényletkísérletek szervezője, miként támogatja kubai, a nicaraguai és más ellenforradalmárok csoportjait... Az aforizmát röviddel később már nem minősíthettük találónak. Igaz, a CIA hírnevét a leleplezések megtépázták, tevékenységét a törvényhozók átmenetileg korlátozhatták, ám napvilágra került titkai már akkor is csak a jéghegy csúcsát mutatták meg, később pedig újra a régi hatáskörrel dolgoztak emberei, és titkos akciókat is szerveztek. Úgy is mondhatnánk — az olasz rendező jelképes kifejezését használva —, hogy a „felhőkarcoló" megsebesült ugyan, de nem halálosan. A véres hatalom gépezetében soha nem nélkülözhették a CIA-t: a Szovjetunió és a kelet-európai országok elleni sajátos küzdelemben mindig előkelő szerepet játszott.

Jelen témánk szempontjából pedig kifejezetten hangsúlyozni kell, hogy a Cég csak része — igaz, veszedelmes része — a titkos hadszíntér gépezetének. Mellette még egész sor titkosszolgálat teszi a dolgát az Egyesült Államok „feszültségstratégiájában" a kelet-európai rendszerváltások után is.

A CIA, e hatalmas apparátussal és nagy költséggel működő kémszervezet egyben az amerikai hírszerző közösség központi eleme is — írta már 1969-ben a Foreign Affairs. A Cég mindenkori igazgatója felelős az ország titkosszolgálatai által külön-külön folytatott tevékenység összehangolásáért. A CIA mellett tagja ennek a hírszerző közösségnek a külügyminisztérium hírszerzési kutatóosztálya, a Pentagon központi felderítő szervezete, a DIA (Defense In-

telligence Agency — Védelmi Hírszerző Ügynökség), a szárazföldi hadsereg, a haditengerészet és a légierő megfelelő részlegei, valamint a Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA — National Security Agency)...

Ez utóbbi a lehallgatóóriás, amelyről e fejezetben szó lesz, s amelyről azt mondják, hogy nem csupán jóval nagyobb, mint a CIA (alkalmazottainak számát és költségvetését tekintve többszöröse), hanem „fontosabb is, mint a CIA". Az NSA az elektronikus hírszerzés szervezete, valóságos lehallgatógigant. S ha a publicisták egykor ironikusan azzal csipkedhették a CIA-t, hogy a „legkevésbé titkos titkosszolgálat", akkor nem tűnik megalapozatlannak az a megállapítás, hogy az NSA viszont „mindmáig a legkevésbé ismert a hírszerző hivatalok közül" (Newsweek, 1982. szeptember 6.), s a legtöbb amerikai évtizedekig még a létezéséről sem tudott.

Megalakítását jó negyven esztendeje Truman elnök rendelte el ezzel a ködös feladatmeghatározással: ***„A Nemzetbiztonsági Ügynökség magas szintű technikai és koordinációs feladatokat lát el a nemzetbiztonság területén."*** S ennek az ügynökségnek a léte sehol nem szerepel az alkotmányban, képmutató dolog tehát más államok alkotmányait antidemokratikusnak minősítgetni, alpárian lefitymálni.

A CIA viselt dolgainak szellőztetésével ellentétben az NSA-ról jóval ritkábban szivárgott ki hiteles információ. Ritkábban, de azért annyit például megtudhattak a téma kutatói, hogy a Nemzetbiztonsági Ügynökség olyan elektronikus eszköztárral rendelkezik, amelynek fejlettsége legalább tíz évvel megelőzi az amerikai polgári szektorét, s „munkaterületét" az egész földkerekségre kiterjesztette abban a gőgös amerikai felfogásban, hogy az Egyesült Államoknak a világ minden pontján életbevágó nemzeti érdekei vannak. A megismert részadatok — többnyire általánosságban — arról tanúskodnak: a szóban forgó társadalmi rendszer működéséhez az is hozzátartozik, hogy az NSA lehallgatóállomások tömegét telepítette nem csupán a Szovjetunió és a kelet-európai országok köré, hanem saját szövetségeseinek érdekszféráiba is. Különleges elektronikus berendezésekkel felszerelt repülőgépeket, hajókat, majd műholdakat is szolgálatba állított az NSA, s az elektronikus „fülek" ott vannak barátai és a semleges országok felségterületén is, ellenőrzik a NATO-államok belső rádióforgalmazását... A CIA is tőle kapja információinak jelentős részét.

Az NSA tehát létezése óta igyekezett az ismeretlenség homályába burkolózni. Jellemző, hogy 1978-ban, amikor az International Herald Tribune cikket közölt *Az elektronikus kémkedés kockázatai* címmel, le sem írta az NSA nevét... Pedig éppen azt elemezte, hogy az 1973-as közel-keleti háború, valamint a vietnami háború arra ösztönözte a katonai stratégákat, miszerint ***„...elsőrendű feladatnak nyilvánítsák a másik fél elektronikai felkészültségének idejében történő kikémlelését és a saját berendezések gyors ütemű fejlesz-***

tését s — ami mindezzel jár — a provokatív berepüléseket is, idézzék fel ezek akár a közvetlen katonai összeütközés kockázatát..."

A provokatív berepülések, a légtérsértő akciók arra valók, hogy rákényszerítsék a szemben álló felet elektronikus berendezéseinek működtetésére. Az így nyert adatokat a behatoló repülőgépek készülékei rögzítik, majd az elemzők az adatokból megismerhetik az ellenfél által használt radarhullámhosszakat és frekvenciákat. Az elhárító radar frekvenciájának ismeretében aztán az adott esetben támadó repülőgép zavaró jelzésekkel „megvakíthatja" a radart.

Az elemzők ugyanúgy az NSA-hoz tartoznak, mint az adatokat megszerző repülőgépek és elektronikai berendezések. Ám ez csak az egyik működési terület, amint az 1978 nyarán nagy vonalakban kiderült, amikor az NSA némileg előbukkant az ismeretlenség homályából. A Pentagonhoz közel álló US News and World Report feltehetően úgy vélte, egyszer már meg kell indokolni az adófizetők előtt, hogy értelmes célra költi el a NSA az akkor évi másfél milliárd dollárt, s kifecsegte: az ügynökség *„szünteleniil azon iparkodik, hogy megfejtse más országok kódrendszereit, amelyek katonai és diplomáciai üzenetek rejtjelzésére szolgálnak..."* Ámbátor az sem lehetetlen feltevés, hogy a Szovjetunió tudtára akarták adni ezzel a kiszivárogtatással, hogy az USA, lám, e téren milyen nagy előnyt szerzett, s ezzel — a hidegháborús légkör törvényszerűsége szerint — ösztönözzék, hogy még nagyobb pénzeket költsön védelmi rendszerére.

Az NSA gigantikus komputerrendszerre támaszkodik, barátnál és ellenfélnél egyaránt lehallgatja a rádióforgalmat, megcsapolja a telefonvonalakat, elfogja a telexüzeneteket. Még jobban áttekinthettük ezt, amikor egy 35 éves amerikai jogász eloszlatta a homályt (természetesen csak bizonyos fokig, hiszen a legszigorúbban őrzött titokhoz ő sem fért hozzá).

Dr. James Bamford, aki egykor a haditengerészeti biztonsági szolgálat alkalmazottja volt, többéves kutató munka után könyvet írt ***The Puzzle Palace*** (Az összerakós játékok palotája) címmel. Ezt követően a Newsweek (1982. szept. 6.), majd a nyugatnémet Stern (1982. okt. 7.) közölt nagy terjedelmű cikket a Nemzetbiztonsági Ügynökségről. A Stern mindenekelőtt az NSA és a nyugatnémet titkosszolgálatok közötti kapcsolatokról tálalt meghökkentő részleteket, s bebizonyította, hogy „a nyugati hírszerző szolgálatok testvériségéről" van valójában szó, tehát olyan együttműködésről, amely lehetővé teszi, hogy az NSA a világ jelentős részén ellenőrizze *„... a magánjellegű telefonbeszélgetéseket, a leveleket, a katonai rádióadásokat, a hatóságok és szövetségek táviratváltását"*... Ez egyebek között azt jelenti, hogy például a szóban forgó időszakban a nyugatnémet állampolgárok magánéletének kikémlelésére éppen az NSZK titkosszolgálatai nyújtottak segítséget az amerikai NSA-nak. Erről azonban később!

Az említett három forrásmunka adatainak kritikai egybevetése azt mutatja, hogy egy, afféle „multinacionális lehallgatóvállalatról" van szó. Bamford könyve meghökkentő részletességgel tárta fel az NSA szervezetét — *„... a felderítő műholdak, lehallgatóbázisok, számítógépek és antennák világméretű hálózatát, amely... minden nemzetközi telexüzenetet, táviratot és telefonbeszélgetést képes rögzíteni..."* Az NSA kapja a legtöbb pénzt abból a csillagászati keretből, amely a titkosszolgálatok alapja: a Stern szerint 1982-ben már évi 15 milliárd dollárt, ami az 1978-as költségvetésnek immár tízszerese.

Bamford — aki tévedéseket is elkövet — azt mondja, hogy az NSA központjában tízezer ember dolgozik, s ez kiegészül 45 ezer olyan emberrel, akik a lehallgatóállomásokon teljesítenek szolgálatot Puerto Ricótól a skóciai Edzellig, Okinavától Krétáig... A Stern viszont azt állítja, hogy az NSA-nak összesen 120 ezer polgári alkalmazott és katona dolgozik. Akár így, akár úgy, az évi 15 milliárd dollár zömét nem a munkatársak fizetése emészti fel!

A központ, a főhadiszállás Fort Meade-ben (Maryland állam) található. Óriási komplexum ez, szívében kilencemeletes, széles épülettel, körös-körül pedig háromemeletes „műveleti tömbök"-kel. Bamford színes leírása szerint a fantasztikus elektronikus csapdákkal, jelzőberendezésekkel, érzékelő-riasztó „csecsebecsékkel" őrzött kilencemeletes épületben zajlik az elektronikus kémkedés „aprómunkája". Az alagsorban nagy teljesítményű számítógépek sorakoznak, amelyek szüntelenül működnek. Az NSA másik ideggóca a kommunikációs központ: a közeli erdőben elrejtett hatalmas parabolaantennáktól ide futnak be a lehallgatóállomások jelzései... *„Egy szürke acélajtó mögött, amelynek zárját csak a számkód ismeretében lehet kinyitni, s amelyen figyelmeztető feliratok sorakoznak, számtalan írógép rögzíti különféle színekben hat példányban a világ titkait..."*

A parabolaantennákhoz az információk a „fülelőállomásoktól" érkeznek: ezek ott sorakoznak Alaszkában, a japán Okinava-szigetén, Angliában, Skóciában, Bajorországban, a szovjet határok mentén Törökországban, Kréta szigetén, Kína és Mongólia határa mentén... (az utóbbiakat a Szovjetunió szétthullása, a kelet-európai rendszerváltások után sem számolták fel). S érkeznek az információk a partner-titkosszolgálatoktól, a felderítő repülőgépekről és a műholdakról. Anyagok futnak be a központba a telexelfogóktól, a rádióállomásokat és telefonbeszélgetéseket rögzítő csoportoktól.

Az „elkapott" hírek az NSA matematikusaihoz és nyelvészeihez kerülnek, ők fejtik meg a rejtjeles üzeneteket két mamutszámítógép segítségével. Feldolgozzák, rendszerezik, összehasonlítják és ötvözik a nyílt szöveget. A „termelés" — írta a Stern — napi 40 tonna papír.

Ebben az óriási mennyiségű információhalomban bújik meg az a töredék, ami katonai, politikai, gazdasági szempontból érdekes lehet... A számítógépekkel igyekeznek feltörni az idegen kódokat, és nagy sebességgel dolgozó

gépek szitálják-vizsgálják át az anyagot, hogy megtalálják azokat az elemeket, amelyek összeilleszthetők, rendszerbe ágyazhatók.

A tudósok új meg új számítógépes programokat fejlesztenek ki, hogy alkalmasak legyenek a legfontosabb értesülések kiszűrésére... Elképzelhetjük, hogy az NSA központ valóban olyan, mint „az összerakós játékok palotája". Csak éppen véresen komoly. Az NSA elemzői sok tízezer vagy sok százezer forrásból érkezett információk alapján készítenek becsléseket, prognózisokat, napi és távlati helyzetjelentéseket — a katonák és a politikusok számára. Az NSA tehát — akárcsak például a CIA — valójában nem jelentéktelen befolyást gyakorol a Fehér Ház és a Pentagon kül- és katonapolitikai döntéseire. Hátborzongató végiggondolni, hogy az elektronikus kémkedés különböző módszereivel összegyűjtött hatalmas anyag rendszerezése, elemzése és értékelése során mily ***nagy a hibalehetőség!*** S mekkora lehet az NSA-hírszerzők kísértése, hogy a „világ titkai"-nak birtokában bizonyos felfogásban, kozmetikázottan, meghatározott döntés elérése érdekében csoportosítsák az információkat. A Foreign Affairs írta még 1969-ben: ***„... a fontos politikai döntések és a dollármilliók megszavazása gyakran az amerikai hírszerző központok ítéleteitől és konzultációitól függ..."***

A lehallgatóóriás — szinte törvényszerűen — a hatalom megszállottja lesz. Ha már behálózta elektronikus „fülei"-vel a világot, akkor hallani is akar mindent, bármily nehézséget jelent is a tömérdek lényegtelenből kiválogatni a fontosat. Ezért aztán lehallgatja külföldi barátait és szövetségeseit, segítőtársait is. S lehallgatja saját országának állampolgárait is, elfogja táviratait, telexüzeneteiket.

Hivatalos körök élesen visszautasították Bamford azon célzásait, hogy az NSA emberei kikémlelik honfitársaikat. A Newsweek is azt írta, hogy az a fenyegetés, amelyet az NSA tevékenysége jelent az amerikaiak magánéletének szentségére nézvést, korántsem olyan súlyos, mint ahogyan Bamford próbálja feltüntetni.

Nem kétséges azonban: James Bamfordnak van igaza. A kelet-európai rendszerváltóknak a belső elhárítással kapcsolatos (feltupírozott méreteiről, demokráciát sértő eljárásairól szóló) heves propagandaszólamai nevetségessé törpülnek, ha azokkal az információkkal szembesítjük, amelyek az NSA hazai vadászterületen alkalmazott módszereiről árulkodnak. Már 1978-ban ismeretessé vált legalább két olyan, nagyszabású akció, amelyek mindegyike amerikai állampolgárok intim világát fenyegette.

Először is megszerezte minden távirat másolatát, amelyet amerikai társaságokon keresztül továbbítottak, tehát beleolvasott a hazai állampolgárok egymás között vagy külföldi személlyel váltott üzeneteibe... Másodszor számítógépbe táplálva nyilvántartotta azon amerikai állampolgárok nevét (sok millió adatot tartalmazó lista), akik az évek során bármikor, akár csak egyszer is valamely kormányhivataltól az Egyesült Államokra vonatkozó információt

tartalmazó levelet, táviratot kaptak (tehát például így megismerhették egy bizonyos kormányhivatal címét, levelezési módszerét, hivatali pecsétjét, az ügyintéző nevét, beosztását, esetleges hatáskörét stb.)... Vagyis potenciálisan mindenki gyanús volt, s a belső elhárítás precízen előre kartotékokba rendezte, kire kell lecsapni, ha...

Kell-e ennél nagyobb, kiterjedtebb belső ellenségkeresés? Kell-e szemérmetlenebb képmutatás, mint amikor a volt szocialista országok ehhez képest szerény és gyermekded védelmi próbálkozásait propagandacélból kriminalizálták?

S mindehhez hozzátehetjük, hogy az NSA technikai felszereltsége régóta lehetőséget biztosít otthon is korlátlan számú telefonvonal ellenőrzésére. Ám ez nem minden! Saját szakállára meg a „partnercégek" közreműködésével is alaposan belenéz az Egyesült Államokkal szövetséges országok állampolgárainak magánéletébe is. Például az NSZK-ban.

A Stern fogalmazása szerint ***„az NSA valójában nem más, mint multinacionális hírszerző vállalat, amelynek leányvállalatai és partnercégei vannak szerte a földkerekségen."***

Mint szó volt róla, az NSA évi 15 milliárd dolláros költségvetéséből a világ minden pontján bázisokat hozott létre: amerikai katonai támaszpontokon, szövetséges vagy baráti országok területén, meg olyan államok területén, amelyek bizonyos ellenszolgáltatás (például katonai segély, fegyverszállítás) fejében engedélyezték lehallgatócentrumok építését. A fő irányelv, hogy ezek lehetőleg a potenciális ellenfél, a hivatalos ellenségkép alanyának határai közelében legyenek.

A hálózat zöme kizárólag amerikai kézben van, és az NSA működteti. Az együttműködő szövetséges hírszerző szolgálatok ténylegesen afféle „leányvállalatok és partnercégek"... Az amerikai kormány egyfelől rábírja szövetségeseit, hogy az elektronikus információszerzés óriási költségeiből részt vállaljanak, maguk is építsenek lehallgatóállomásokat, s együttműködjenek a „stratégiai ellenőrzésben"... Másfelől viszont a partnerek önállósága korlátozott. Ebből a szempontból legalább két lényeges mozzanat figyelemre méltó. Az egyik, hogy a szövetséges titkosszolgálatok kezében levő berendezések jórészt amerikai eredetűek, s így technikailag is az NSA ellenőrzése érvényesül. A másik, hogy a partnerek által szerzett információk tömege — együttműködési alapon vagy anélkül — az NSA elemzőihez, értékelőihez kerül. Sőt, például a világűri lehallgatás révén nyert adatokat az Egyesült Államok szinte egészében önkényesen értékelheti és a saját céljainak tetsző beállításban tálalhatja NATO-partnereinek. Azok nem tudják ellenőrizni, hogy igazak-e a Varsói Szerződés katonai erejéről, fegyverzetéről és főleg szándékairól (még életében) közölt információk, s indokolt-e a Nyugat elképesztő méretű fegyverkezése, vagy például az Egyesült Államok hírhedt, szövetségesei által is szkepticizmussal fogadott csillagháborús terve. Mellesleg a Szovjetunió ha-

lálra fegyverkezésének (a kényszerítő erővel bíró valós vagy dezinformációval felnagyított hadikiadások) koncepciója egyéb okok mellett meghatározó szerepet játszott abban, hogy Moszkvát rákényszerítsék: nemzeti jövedelmének mind nagyobb hányadát fordítsa védelmi, tehát katonai kiadásokra és ezzel háttérbe szoruljon mind a gazdasági modernizáció, mind a népjólét növelésének lehetősége. Ez nem spekuláció! 1993 első felében Amerikában titkosszolgálati körök beismerték, hogy az egyébként valóban erőltetett, billiókra rúgó hadikiadások mellett, ***a fegyverkezés mértékét kiszivárogtatásokkal erőteljesen fel is tupírozták, hogy — a szovjet félelmi görcsöket számításba véve — még nagyobb erőforrásokat vonassanak el a gazdasági építéstől.*** (Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy a Szovjetunió felbomlásának, a kelet-európai változásoknak ez volt az egyetlen oka, ám hogy fontos szerepet játszott, az ma már nem titok, s egyre több nyílt beismerés erősíti meg.)

Ám térjünk vissza az NSA-hoz... Leányvállalat és partnercég például a japán titkosszolgálat, a dél-afrikai hírszerző szervezet, a hondurasi felderítőapparátus, az ausztráliai kémszolgálat, a brit, a német, a francia és sok más különleges szervezet. A Stern kifejezetten azt írta, hogy ***„a multinacionális kopók legfontosabb partnercégei Angliában és a Szövetségi Köztársaságban tevékenykednek."***

Mielőtt részletekbe mennénk, tekintsük át vázlatosan az NSA elektronikus kémkedésének eszköztárát! A skála a speciális, ámbár ma már szimplának tekinthető technikai „apróságoktól" a legkorszerűbb mesterséges holdakig terjed, s a miniatürizálás mindenütt prioritást kap.

Az egyik csoportba tartoznak azok az eszközök, amelyeket a titkosszolgálati zsargon „poloskáknak" nevez. Parányi lehallgatómikrofonok, csöppnyi adók ezek, amelyeket idegen nagykövetségeken, hivatali szobákban, magánlakásokban telepítenek — az ott folyó beszélgetések lehallgatása céljából. Ide sorolhatjuk azokat a készülékeket is, amelyek meghatározott irányból és távolságból — egyéb technika közbeiktatása nélkül — szabad térségben (például parkban) folyó párbeszédet képesek meghallani és rögzíteni. Ezek immár hagyományos eszközök, s minden titkosszolgálat jó ideje használja. Részfeladatok megoldásánál az NSA sem mond le róluk.

Sokkal fontosabbak azonban a világ különböző pontjain felépített szárazföldi lehallgatóállomások, számítógépek által vezérelt „fülelőberendezéseikkel", hatalmas parabolaantennáikkal. Segítségükkel az NSA nagy mélységben „belehallgatózhat" a célországba, s megfigyelheti a rádióadásokat, a telefonvonalakat, a rádiótelefonokat és a telexüzeneteket. Az ilyen állomások meg az elektronikus berendezésekkel felszerelt repülőgépek, hajók és tengeralattjárók nemcsak más országok távközlési rendszerének forgalmát figyelik és rögzítik, hanem a radarok működésére vonatkozó adatokat is.

S ott vannak a 35 ezer kilométer magasságban keringő műholdak, amelyek — egyebek között — megfigyelhetik a más országok rakétakísérleteivel együtt járó jeleket. S az NSA „fülelőberendezései" felfogják az űrhajók és a földi állomások közötti kommunikáció különböző változatait is.

A Stern cikkéből kiderül, hogy Angliában az NSA-nak két partnere van. Londoni székhellyel az MI 6 jelzésű, külföldi hírszerzéssel foglalkozó titkosszolgálat, a közép-angliai Cheltenhamben pedig az úgynevezett kormányzati tájékoztatási főhadiszállás. Maga az NSA ezenkívül öt nagy lehallgatóállomást üzemeltet Nagy-Britanniában. ***„A szóban forgó állomások feladata a műholdakon és tengeri kábeleken keresztül lebonyolított nemzetközi telefonbeszélgetések és távíróforgalom, valamint a rádióadások ellenőrzése."***

Az NSZK-ban az első számú együttműködő a Bundesnachrichtendienst (BND) a München melletti Pullachban, a másik pedig a Bundeswehr hírszerzési hivatala a Bonn közelében lévő Ahrweilerben.

E két német partner elsősorban a volt Varsói Szerződéssel foglalkozott, s a kelet-európai országokban ma sem táplálhatnak illúziókat. Sok-sok millió márkát költöttek a lehallgatóállomásokra és a különböző fedőnevű különleges részlegekre. Az NSA „fülelőbázisai" és a BND antennái ott sorakoznak az NSZK keleti határai mentén. Egy amerikai kiadványban közöltek egy térképet, s azon pontosan megjelölték a lehallgatóbázisok helyét. Az egyik a bajor erdőségben működik. A Stern a Schwarzriegel hegyen bukkant rá az elzárt területre: ***„Középen kerek betontorony emelkedik, amelynek felső harmadában műanyag álcázás mögött hatalmas parabolatükrök rejtőznek... A Schwarzriegel csúcsán együtt dolgoznak a szövetségi hírszerző szolgálat, a nyugatnémet légierő távközlési felderítő részlege és a NATO-beli szövetségesek emberei... A különbözőségekben egyvalami azonos: minden fül kelet felé fordul."***

Mindezek alapján azt hihetné az ember, hogy az NSA, ez a multinacionális hírszerző polip a volt szocialista országok minden titkát képes volt felderíteni. Csakhogy ahol elektronikus hírszerzés folyik, ott elektronikus elhárítást is kifejlesztenek. S ez bizonyos fokig sikeresen funkcionált, mert a Newsweek is így írt: ***„Noha az NSA rengeteg pénzt költ a szovjet kommunikáció elfogását célzó, egyre bonyolultabb rendszerekre, a szovjetek mind a mai napig a hírközlési spektrum 75 százalékát sikeresen tudják leplezni — s a maradék 25 százalék csak azért hozzáférhető, mert a szovjetek nem tartják védelemre, idő és anyagi eszközök feláldozására érdemesnek..."*** James Bamford könyve is éppen abból a szempontból tanulságos, hogy miközben megrajzolja egy veszedelmes „lehallgató óriás" képét, amely tömérdek információt gyűjt be — egyben azt is bemutatja, hogy az NSA valójában kevés, ténylegesen használható (bár nagyon fontos) értesüléssel rendelkezett a szóban forgó időben.

A problémakör két másik vonatkozását is érdemes körvonalazni. Mindkettő azt példázza, hogy az elektronikus kémkedést „stratégiai ellenőrzés"

címén folytató *NSA és BND folyamatosan és tudatosan megsérti a német alkotmányt.* A lehallgató állomások ugyanis „elkerülhetetlenül bekapcsolódnak a Szövetségi Köztársaság belső telefonforgalmába is" (Stern). Magyarán: a stratégiai ellenőrzés ürügyén német állampolgárok belföldön folytatott telefonbeszélgetéseinek tíz- és százezreit hallgatják le és regisztrálják, s ugyanezt teszik a külföldi távhívások esetében is. Mert ugye a hivatalos és magánbeszélgetések tömegéből is hátha kiszűrhető valami, ami arra utal, hogy veszély fenyegeti a Szövetségi Köztársaság biztonságát.

Ezt az illegális és törvénytelen adatgyűjtést egészítette ki a levél-, csomag- és táviratforgalom nem kevésbé törvénytelen ellenőrzése. Az alkotmány 10. cikkelye szerint a német jogállam szavatolja a levelezés és a távközlés titkosságát. Ám az 1968-as szükségtörvénykezés egyik pontja — az úgynevezett G—10-es törvény — valósággal védelmet nyújt a titkosszolgálatnak ezen a területen. A G—10-es törvény ugyanis a BND-nek kedvez, amikor azt mondja, hogy a titkosszolgálat feladatai közé tartozik: ***„értesülések gyűjtése olyan tényállásokról, amelyeknek ismerete szükséges ahhoz, hogy az illetékesek idejében felismerjék a Német Szövetségi Köztársaság elleni fegyveres támadás veszélyét, s lépéseket tegyenek a veszély elhárítására."*** Értelmezés kérdése tehát...

Így aztán a BND-hez tartozó különféle fedőnevű intézmények emberei zsákszámra szállították el a postahivatalokból beérkezett leveleket. Hamburgban és Hannoverben, Frankfurtban és Münchenben nap mint nap levelek tízezreit bontották fel, olvasták el, s regisztrálták adatfeldolgozó gépekkel mindazt, amit a BND kiválasztott a Szövetségi Köztársaság és a külföld közötti magánjellegű üzenetváltásokból. ***„Ebből a szempontból a legérdekesebb az az évi 108 millió levél, amely az NDK-ból érkezik Nyugatra."*** — írta a mesterkedést leleplező Stern.

A személyekre vonatkozó illegális adatgyűjtést, a semmiféle gyanú alatt sem álló állampolgárok magánéletébe való törvénytelen behatolást a nyugatnémet képeslap 1978-ban egyszer már feltárta a ***Hogyan jut el az Ön levele a titkosszolgálathoz?*** című cikkében. Évekkel később az NSA és a BND elektronikus kémkedését összekapcsolva újra példák egész sorával bizonyította, hogy miféle alkotmányellenes tevékenység folyik e területen.

És ki mindenki lehet áldozat... Evelyn Manteuffel jogász és Edmund Möller újságíró magánjellegű kapcsolatokat tartott fenn az NDK-ban és a Magyarországon élő ismerősökkel. A Stern leleplezése nyomán alkotmányos panaszt tettek leveleik és telefonbeszégetéseik ellenőrzése miatt. Aktájuk azóta is porosodik valahol... 1981 elején Helmut Schmidt kancellár és Peter Glotz, az SPD ügyvezetője bizalmas telefonbeszélgetést folytatott. Ismeretlen (?) lehallgatók rögzítették a beszélgetést és a szöveget egy bulvárlaphoz továbbították... Gondoljuk meg: az NSZK kancellárjáról volt szó!

A Stern a jövőt illetően egyáltalán nem megalapozatlan konklúzióra jutott: a világ titkainak, az egyén magánéletének kikémlelése a demokrácia leple alatt is folytatódni fog.

Mert a rendszer kitermelte gyakorlat és módszer kezd öntörvényű életet élni.

GUANTÁNAMO,
avagy
támaszpontok 30 országban

A második világháborút követő évtizedekben légi támaszpontok és flottabázisok épültek az amerikai partoktól 10—15 ezer kilométernyi távolságban is. Az amerikai 7. flotta rendszeresen a Csendes-óceánon őrjáratozott, a 6. flotta a Földközi-tengeren tett fenyegető hadmozdulatokat, az 5. flotta pedig az Indiai-óceán vizeit és az Arab (Perzsa)-öböl bejáratát őrizte. Nukleáris fegyvereket hordozó repülőgépek kaptak támaszpontot Nagy-Britannia területén ugyanúgy, mint Olaszországban és Spanyolországban, vagy kiemelhetjük a Fülöp-szigeteket, azt a Szép Fülöp spanyol királyról elnevezett, 7100 szigetből álló államalakulatot, ahol a Clark légi támaszpont és a Subic Bay haditengerészeti bázis található.

S ha valahol netán vita támadt a légi támaszpontokról, mint 1988-ban a spanyolokkal az azori-szigeteki bázis ügyében, akkor a Pentagon válogathatott, hogy ottani 72 darab F—16-os vadászbombázóját portugál, marokkói, avagy olasz területre telepítse át. Nyugat-Európa természetesen kiemelt szerepet játszott és játszik ma is az USA stratégiai tervezésében: ***a szárazföldi haderőnem félmilliónyi katonát tart ebben a régióban, s e csapatok jó kétharmada az USA és a NATO által évtizedeken át „frontországnak" tekintett NSZK földjén állomásozik.***

A nyolcvanas évek elején az amerikai fegyveres erő (az óceánokat nem számítva) már mintegy harminc országban demonstrálta jelenlétét, támaszpontok százaival állandósította a katonái által megtestesített destabilizáló hatást. Egészen elképesztő volt az elmúlt években figyelni azt a hisztérikus propagandát, amely a Varsói Szerződés keretében a kelet-európai országokban állomásozó szovjet alakulatok jelenlétét kárhoztatta, de az igazmondó újságíróknak egy szavuk sem volt arról, hogy vajon mit keres Nyugat-Európában a sokkal nagyobb létszámú amerikai haderő. Szomorúan konstatálhattuk, hogy nemzetközi kérdésekben járatos zsurnaliszták (feledékenységből, gyávaságból, az új viszonyokhoz alkalmazkodva?) elfelejtették feltenni a kérdéseket: vajon milyen alapon állítja az USA, hogy neki, és csakis neki, határaitól messze távol, itt is meg ott is, olyan létfontosságú érdekei vannak, amelyeknek védelmét, biztosítását fegyveres erővel is kívánatosnak tartja? S ugyan ki adta neki a világméretű jogot?

Az amerikai támaszpontok hálózatában van egy, amely meglehetősen sajátos helyet foglal el az egész rendszerben. S ez a Kuba testébe ékelt, az ország déli végén található Guantánamo, amely szoros kapcsolatban áll az amerikai

fegyveres erők úgynevezett déli parancsnokságával, a Panama-övezeti főhadiszállással.

Miként lehetséges ez? Hogyan kerülhetett a kis karibi ország földjére amerikai haditengerészeti támaszpont? A már említett újságíró kollégáim, akik néhány éve még ugyanígy feltették ezt a kérdést, manapság már nem firtatják. Akik lelkes szavakat írtak Castro szimpatikus extravaganciájáról, s elítélték a nagy északi szomszédot, mivel évtizedek óta blokád alatt tartja Kubát, 1992-ben már alázatosan helyeslik, hogy az amerikai képviselőház megszavazta a Kuba ellen 30 éve érvényben lévő kereskedelmi embargó megszigorítását. Az opportunizmus alibije ugyanaz, mint az embargópolitikusoké: Castro még mindig nem tágított a szocialista kísérlettől, megsérti az emberi jogokat, s az ország gazdasági csőd szélén áll. Eszükbe sem jut, hogy a kubai társadalmi és gazdasági bajok, torzulások ***egyik*** meghatározó oka éppen az amerikai blokád. Nem, ők most azt írják: Kuba elszigeteli magát, Kuba gátolja az információk szabad áramlását, mert zavarja a Miamiból sugárzó rádió adását, amely felforgató tevékenységre ösztönzi a kubaiakat, és destabilizálja az országot. Zavarja továbbá az 1990-ben a Kuba elleni frontvonalba állított TV-Marti kifejezetten a szuverén Kuba ellen irányuló műsorát. Itt nem jut eszükbe az emberi jogok bajnokainak a nemzetközi jog, az például, hogy a hasonló célú adások sugárzását megtiltó telekommunikációs megállapodást Washington is aláírta, nem csupán Castro Kubája.

A kapitalista világ legnagyobb hatalma és a kis Kuba közötti elmérgesedett viszony messzire vezethető vissza. Emlékeztessünk tehát röviden a történelmi múltra!

A XVI. században Kuba lett Spanyolország nyugat-indiai gyarmati uralmának központja és atlanti hajózásának fő támaszpontja. A spanyol korona három és fél évszázadon át fenntartotta gyarmati fennhatóságát és erősítette uralmának katonai-despotikus jellegét. A XIX. században azonban már konkurense is akadt, hiszen az USA igyekezett mind erősebb pozíciókat szerezni a kubai kereskedelemben, majd folyamatos expanziós politikába kezdett. Ezzel egy időben fellángoltak az országban a gyarmatosítók elleni függetlenségi háborúk, forradalmi felkelések. A század utolsó éveiben kibontakozó erőteljes forradalmi mozgalmaknak s egyben a spanyol uralomnak az Egyesült Államok intervenciója vetett véget.

A XX. század Kuba életében azzal kezdődött, hogy az ország de facto az USA protektorátusává változott. Egyrészt azzal, hogy olyan alkotmányt erőltettek rá, amely az amerikaiak intervenciós jogát és a guantánamói támaszpont „bérbe adásának" kötelezettségét is magába foglalta. Másrészt az amerikai tőkebehatolást élvező bábkormányok teljesen kiszorították a hazai szerves fejlődés letéteményeseit és kiszolgáltatták az országot az Amerikai Egyesült Államoknak. Ez ellen évtizedekig tartó antiimperialista harcot folytattak Kuba haladó erői.

1952-ben egy volt őrmester, Fulgencio Batista ragadta magához a hatalmat. Diktatúráját (amely lehetővé tette az amerikaiaknak, hogy az országot — különösen Havannát — afféle luxus-nyilvánosházzá és a szerencsejátékok, a maffiák világává változtassák) 1959 januárjában a Fidel Castro vezette népi felszabadító mozgalom megdöntötte. Nem csekély számú fegyveres felkelő, hanem hatalmas néptömegek vettek részt ebben a küzdelemben. Manapság, amikor az igazi forradalmakat szokásossá vált egyes körökben becsmérlő szóval puccsnak minősíteni, nehéz lenne a kubai 1959-et is valami szűk csoport hatalommegragadásának nyilvánítani.

Az ország új útra kívánt lépni (radikális földreformot hajtottak végre, a külföldi bankokat és monopóliumokat lépésről lépésre kisajátították, s megkezdték a lakosság szociális és kulturális helyzetét javító rendszabályok bevezetését), de Washington blokád- és intervenciós politikával válaszolt.

Kuba az európai szocialista országokkal épített egyre szorosabb kapcsolatokat, s — ezt az egyetlen modellt ismerve — minden bizonnyal hasonló hibák történtek gazdasági építőmunkájában is, amely a nagy vívmányok mellett a deformációkkal is terhes lett.

A szigetország békében kívánt élni az Egyesült Államokkal, de az blokáddal és diplomáciával, továbbá állandósult katonai fenyegetéssel meg akarta fojtani a kubai forradalmat. Az állandó fenyegetés szimbólumává vált az amerikai haditengerészet guantánamói támaszpontja — egy 1903-ban Kubára kényszerített szerződés alapján kialakított hadibázis. Fidel Castro a nemzetközi jognak és az ország érdekeinek megfelelően követelte, hogy ürítsék ki ezt a támaszpontot, a Pentagon azonban nem volt hajlandó feladni ezt a — számára immár még fontosabbnak tekintett — hídfőállást. A CIA ellenforradalmi bandák közreműködésével, Castro elleni merényletekkel próbálta visszafordítani a dolgok menetét, aztán folytatódott 1961-ben a Disznó-öböllel, amikor is a CIA által szervezett és a Pentagon héjái által támogatott ellenforradalmi bandák partraszállási kísérletet hajtottak végre, ám a Castrót „elsöpörni" akaró akció csúfos kudarcba fulladt.

Később pedig Kennedy elnök kénytelen volt a világ közvéleménye előtt ígéretet tenni, hogy az USA lemond az intervencióról és a nemzetközi joggal ellentétes blokádról.

A blokád azonban — sokféle változatában — maradt, és a guantánamói támaszpont sem került ki amerikai kézből. A Pentagon ezt a hídfőállást arra használja, hogy állandó ellenőrzés alatt tartsa Kubát. Az amerikai külpolitika pedig mindent elkövetett, hogy nehezítse az ország normális külkapcsolatainak kiépítését, a blokádpolitikával meggátolta a belső gazdaságépítő munkát, destabilizálta az országot. A sokáig Kubának segítő és a potenciális agresszort is féken tartó Szovjetunió széthullása után Castro Kubája elképesztően nehéz helyzetbe került.

A guantánamói támaszpont lehetővé teszi, hogy az amerikai flotta s a hídfőállásban állomásozó kétezer-háromezer tengerészgyalogos szemmel tartsa az észak-amerikai földrészhez délkelet felől vezető útvonalakat. A támaszpontnak azért is van a Pentagon számára nagy harcászati-hadműveleti jelentősége, mert felhasználható arra, hogy Washington ráerőszakolja akaratát a térség valamennyi szigetállamára.

Guantánamóban folyik mellesleg az amerikai haditengerészeti flotta személyi állományának, illetve egy részének kiképzése is. A mély öböl képes befogadni az Egyesült Államok egész atlanti flottáját, a hadihajók itt vehetnek fel üzemanyagot, s természetesen nagy lőszerraktárak is találhatók a támaszponton. Amikor az Egyesült Államok a kis Grenadát — a világ csendes asszisztálása mellett — egyszerűen lerohanta, bizonyítván, hogy egyaránt jogot formál ítélethozatalra és ítélkezésre, szerepet játszott a guantánamói támaszpont is a felkészülésben és a gyors, mondhatnánk villámakcióban. (S itt megint csak mellékesen szúrom közbe, hogy az agressziót ezúttal a világ nagy nemzetei nem csupán eltűrték, hanem immár az emlékét is elfelejtették, miközben a világ másik felén történteket még évtizedek múltán is napirenden tartja a propaganda, újra és újra feldolgozza, egyre több részlettel kriminalizálja és meg is hamisítja.)

S ha meggondoljuk, hogy a guantánamói támaszpont csupán egy a világot ténylegesen átszövő amerikai bázisok között, s hogy ez a szisztéma olyan időben is érintetlenül funkcionál, amikor állítólag már az USA-nak nincs szüksége ellenségkép keresésére, akkor talán jogos a kérdés:

Valóban képes ez a rendszer ellenségkép nélkül létezni?

A DZSUNGELHÁBORÚ REVÍZIÓJA, *avagy a hátbadöfés legendája*

Amerika vietnami sokkja hosszú évekig tartott. Miként is kezdődött?

1955-ben Washington dróton rángatott bábja, Ngo Dinh Diem lett Dél-Vietnam elnöke, miután Dien Bien Phu 1954. májusi eleste, s a francia gyarmatosítók kikergetése után Vietnamot a 17. szélességi fok mentén két részre osztották, s miután az Egyesült Államok elnöke, Eisenhower — azon vágytól vezérelve, hogy átvegyék az indokínai francia gyarmatbirtokok feletti ellenőrzést — jóváhagyta a közvetlen gazdasági segélyt Dél-Vietnamnak... Tíz évvel később, 1965-ben már 75 ezer főre emelkedett az amerikai katonák száma a déli országrészben, miután az öt évvel korábban megalakult Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front sikeres harcot kezdett a bábrendszer ellen, s ezért Kennedy elnök akkor kijelentette, hogy „Dél-Vietnamot megtámadták".

E kijelentés ürügyén a közvetlen amerikai beavatkozás egyre nagyobb méreteket öltött. Az USA finanszírozta a dél-vietnami hadsereget (felszerelését és fejlesztését is), és Johnson elnök 1964 végén jóváhagyta az Észak-Vietnam ellen irányuló légitámadásokat is.

Az amerikai agresszorok létszáma 1969-ben már elérte az 541 ezer főt, Nixon elnök mégis kénytelen volt a későbbi években béketárgyalásokba bocsátkozni (miközben 1972-ben még elrendelte az észak-vietnami kikötők elaknásítását), minthogy az egész világ tiltakozott az Egyesült Államok piszkos háborúja ellen és a kíméletlen hadviselést nem tolerálták NATO-szövetségesei sem.

1975. április 30-án a felszabadító erők csapásai eredményeként Saigon, a déli országrész fővárosa elesett, az USA által támogatott és mesterségesen fenntartott népellenes rendszer összeomlott, és az utolsó amerikai helikoptereken menekültek el a körülzárt városból.

Ezután Kissinger és Le Duc Tho aláírta a fegyverszünetet, majd megkezdődött a megvert amerikai hadsereg kivonulása...

Amerika elvesztette háborúját, írta akkor címlapon a hamburgi Der Spiegel, s ebben a szellemben tárgyalták a fejleményeket világszerte. Mert nem észak és dél háborújának, hanem a vietnami nép elleni amerikai agressziónak tekintette mindvégig mindenki a két évtizedig tartó harcot. A „megtámadott dél" hamis jelszavával beavatkozó, a hazafiak ellen szemforgató módon hazug vádakat hangoztató amerikai katonai eszkalációjának célját valójában már 1953. augusztus 4-én megismerhette volna a világ. Eisenhower elnök ugyanis

azt mondta: *„Indokína és egész Délkelet-Ázsia igen fontos számunkra mind stratégiai, mind pedig politikai okokból... Ha Indokínát elveszítjük, ezzel rögtön együtt jár egy és más... nem kapnánk többé erről a területről az általunk oly fontosnak tartott ónt és volfrámot."* John McConnel tábornok, a légierők akkori vezérkari főnöke pedig a gyakorlótér szerepét hangsúlyozta: *„Vietnamban meg akarjuk mutatni, hogy a nemzeti felszabadító háborúk vereségre vannak ítélve!"*

Ha úgy tetszik, ilyen egyszerű a háttér. De hát aki nem akarta meghallani, süketnek tetette magát. S a kapitalista világrendszer hemzsegett akkoriban a süket politikusoktól. Ráadásul ezek képmutatásban is felülmúltak minden lehetséges szintet. Például az 1968-as — a Varsói Szerződés részéről aligha igazolható — csehszlovákiai beavatkozást úgyszólván vietnami mércével tárgyalták, ítélték el, s harsogtatták körülötte a propagandagépezetet. Pedig — s ez nem több szigorúan vett tényközlésnél — sem a célok, sem a módszerek, sem a véráldozat tekintetében nem kínálkozik semmiféle párhuzam. Amerika még a geopolitikai tényezőre sem hivatkozhatott. S ami legalább ilyen fontos: Csehszlovákiában még halovány kísérlet sem történt a legkisebb méretű vérengzésre sem, miközben Vietnamban csupán az úgynevezett Főnix-program (a CIA kedvenc hadművelete) során zsoldosokkal, tengerészgyalogosokkal, zöldsapkás kommandókkal ***negyvenezer vietnami férfit, nőt, gyermeket mészároltak le egyszerűen abból a megfontolásból, hogy ne legyen módjuk a Viet Kong oldalára állni.*** Ez a történelem egyik legiszonyatosabb, hidegvérrel kitervelt tömeggyilkossága volt. S mégis: a kapitalista világ elfelejtette, megbocsátotta Washingtonnak, ám a csehszlovákiai beavatkozást (amit, ismétlem, ma sem lehet helyeselni) még negyed századdal később is eltúlozza, minden gonoszságok csúcsaként tartja napirenden, kizárólag az agymosásos propaganda céljából.

Mint tudjuk, az említett amerikai tábornok társaival együtt tévedett. Az agresszor elérhetett átmeneti sikereket, végső soron azonban bukása törvényszerű volt. A hatalmas Egyesült Államok katasztrofális katonai vereséget szenvedett el piszkos dzsungelháborújában. A vietnami nép függetlensége védelmében nyolcévi kemény harc után a híres Dien Bien Phu-i ütközetben térdre kényszerítette a francia hadsereget, s nem hátrált meg a Pentagon félmillió katonája és a csatlós dél-vietnami fegyveres erők előtt sem. Mérhetetlen szenvedések árán, de szégyenletes visszavonulásra kényszerítette a gigantikus erőforrásokkal rendelkező agresszort: a bábrendszer kapitulált, s létrejött az egységes Vietnam.

Saigon eleste, a vietnami háború vége után tíz évvel, tehát 1985-ben Amerika vietnami sokkja még mindig tartott. A kudarc szégyene, a veszteségek nagysága, a mindenhatóságba vetett hit elvesztése olyan traumát okozott az Egyesült Államokban, amely nem múlhatott el nyomtalanul... Az Egyesült Államok húszéves indokínai jelenléte, a beavatkozás állandó szélesítése 150

milliárd dollárt emésztett fel. Ötvenezernél jóval több amerikai fiatal fizetett életével a nagyhatalmi arroganciával gondolkodó és cselekvő politikusok, tábornokok amorális tervei miatt. Az amerikai közvélemény természetesen saját elesett fiait siratta de a háború folyamán mind erősebb lett azoknak a hangja is, akik hazájuk külföldi beavatkozási politikáját elítélve, szenvedélyes haraggal emlékeztettek a napalmbombákkal elpusztított vietnami falvakra, a védtelen parasztok lemészárlására, Vietnam, Kambodzsa és Laosz törvénytelen, a nemzetközi jogot megcsúfoló bombázására, egyszóval egy olyan nép hatalmas áldozataira, amely soha semmivel sem vétett az Egyesült Államoknak, viszont volt ónja és volfrámja.

Amerika vietnami sokkja több, egymással összhangban sem álló elemből táplálkozott. Ott vibrált benne a kérdés, hogy miért kellett az amerikai fiúknak egy távoli országban elpusztulniok. Miért avatkozott be a hivatalos Amerika a térképről is alig ismert Vietnam ügyeibe? Nem voltak képesek megszabadulni a nemzeti büszkeséget érintő tényezőktől sem: hogyan volt lehetséges, hogy a „világ legerősebb katonai hatalma" — miként a háborús propaganda bizonygatta újságban, rádióban, televízióban — oly megalázó vereséget szenvedett? James Reston, a neves amerikai publicista jól sejtette már akkoriban, hogy Vietnam szelleme nem tűnik el az Egyesült Államokból.

S éppen azért nem csökkent a sokkhatás, mert a hivatalos körök képtelenek voltak levonni a tanulságokat. Ez ugyanis azt követelte volna, hogy véglegesen és becsületesen hagyjanak fel azzal a katonapolitikai koncepcióval, hogy a világban minden csak úgy történhet, ahogy az Egyesült Államok érdekei megkövetelik, s ha netán más irányt vesznek valahol az események, akkor diktátummal, fenyegetéssel, beavatkozással — hol hitelek megvonásával (Chile), hol a célországok eladósodásának elősegítésével, nemzetközi pénzügyi manipulációkkal (Kelet-Európa) — kell korrigálni.

A vietnami sokk oszlatására Washingtonnak életbevágóan fontos volt „sikerek" felmutatása. S Grenada, Nicaragua, Panama, a Közel-Kelet a legjobb példák arra, hogy a későbbi amerikai vezetés sem tanulta meg a leckét. Reagan elnök még azt is el akarta hitetni a vietnami háború veteránjaival, hogy valójában nem ők vesztették el a háborút Vietnamban, őket csak megfosztották a győzelemtől. Efféle sajátos történelemmagyarázattal akarta elűzni Vietnam szellemét, pedig közismerten nem történész, hanem színész volt. S vele együtt nem kevesek tekintették életcélnak a dzsungelháború revízióját, egy új amerikai hazafiság életre galvanizálását.

Számos, nem is eredménytelen kísérlet történt erre, de most csak egyetlen esetet ajánlok az olvasó figyelmébe.

Ez az egy példa — vagyis a fekete fehérre festése, a történelmi tény felváltása egy velejéig hazug, meg nem történt másik „történelemmel" — olyannyira rendszerspecifikus, hogy 1993-ban itt, a mi kelet-közép-európai térségünkben is szemtanúi is lehetünk.

1967-ben egy amerikai fiatalember befejezte tanulmányait Annapolisban, a tengerészeti akadémián, s rövid idő múlva már Vietnamban találta magát. Az ifjú tengerészgyalogos — az USA leghíresebb katonaiskolájának neveltje, aki az amerikai dél harcias faji szemléletével érkezett az első vonalba — kétszer súlyosan megsebesült, majd 1972-ben egészségügyi okokból el kellett hagynia a vietnami hadszínteret.

James Webb akkor odahaza szembetalálta magát egy kritikus sajtóval, és a piszkos háború ellenzőivel. Ezért, miközben a georgetowni egyetemen jogot tanult, könyvet kezdett írni, hogy leszámoljon mindazokkal a hátországiakkal, akik — szerinte — vereségre kárhoztatták a délkelet-ázsiai dzsungelben hősiesen harcoló hadsereget. Mire könyve 1978-ban megjelent, az amerikaiak már három éve elmenekültek Saigonból és a nemzet a háborús vereség sokkhatásával viaskodott. James Webb tehát még e korai szakaszban, az elsők között kezdte magyarázni honfitársainak, hogy nem a katonák vesztették el a vietnami háborút, hanem a kommunista és liberális sajtó meg a televíziós képernyők, amelyek oly sok hűhóval prezentálták a háborúellenes tüntetéseket. A tengerészgyalogosok fogalomvilágából merített mondatfüzérekkel ábrázolta az áldozatkész, bátor és hős amerikai katonákat, akik színtiszta hazafiságból ontották vérüket. Ezzel Webb egyike lett az elsőknek, akik magasra emelték a dzsungelháború revíziójának zászlaját, hogy tisztára mossák mindazt, amit a világ piszkosnak ítélt; vagyis azokat a politikai és katonai megfontolásokat, amelyek jegyében vágóhídra hajtották az amerikai fiúkat. Webb feltehetően nem is sejtette, hogy majdan egyszer Magyarországon is akadnak szenilis hadfiak és múzeumi történészek, akik hasonló módon kísérlik meg a tisztára mosdatását annak a politikai és katonai vezetésnek, amely a Don-kanyarban elpusztult 2. magyar hadsereg katonáiért felelős.

Amerikában akkor megkezdődött az erkölcstelen erkölcsössé nemesítése, a brutális hadviselés heroizálása. Webb további könyveiben és eszmetársai publikációiban a háború rehabilitálása csak úgy mehetett végbe, ha ördögire festik az ellenfelet, felmagasztalják az amerikai katonát. S ebbe a képbe természetesen nem fér bele az a tény, hogy a vietnami dzsungelháborúban elesett amerikai fiúk egy hibás, gátlástalan politika áldozatai. A hivatalos adatok szerint az USA e vesztes háborújában 56500 amerikai katona esett el, 303622 sebesült meg és 2949 tűnt el. A dzsungelháború revíziójának íratlan szabályai szerint a veszteségeket a hadsereg hátába döfött tőr okozta. Ugye, ismerős legenda?... S Webb nem maradt egyedül eme tézissel. A nyolcvanas évek első felében a CBS televíziótársaság dokumentumfilmet sugárzott, s ebben megvádolta William Westmoreland tábornokot (aki 1964 és 1968 között a Vietnamban harcoló csapatok főparancsnoka volt), hogy tudatosan félrevezette az amerikai közvéleményt: az ellenfél létszámát, fegyveres erejét illetően rendszeresen alábecsült adatokat közölt, hogy a háború megnyerhetőségének illúzióját fenntartsa.

A kozmetikázott adatok révén kellett az amerikai nép eltökéltségét és optimizmusát biztosítani. Így aztán valóságos katasztrófaként hatott az Egyesült Államokban, amikor 1968 tavaszán az úgynevezett „hold-újévi offenzíva" (Tet-offenzíva) során a vietnamiak ereje váratlanul sokkal nagyobbnak bizonyult... A CBS tehát olyan hamisítással vádolta meg a már nyugdíjas Westmorelandot, amely amerikai katonák ezreinek életét követelte egy értelmetlen háborúban. A tábornok rágalmazás címén pert indított a CBS ellen. Ez végül kiegyezéssel zárult. Ám bennünket most nem a per részletei érdekelnek, hanem a tábornoknak és konzervatív patrónusainak érvrendszere, amely meglehetősen hasonlít a James Webb által képviselt nézetekhez. Eszerint a sajtó nem megfelelően kezelte az adatokat, s a háborút nem a vietnami dzsungelben vesztették el, hanem az újságokban és a televíziós adásokban. Westmoreland papíron újra akarta vívni a vietnami csatákat, hogy bizonyíthassa: a győzelem elérhető lett volna. Egy-két magyar hadfi is tanult tőle.

Miről van tehát szó? A vietnami vereség okozta sokkból fel kell rázni az amerikaiakat, mert egy hitevesztett néppel nem lehet világcsendőr-nagyhatalom szerepet játszani. Ezért azt mondták: egy második Vietnam elkerülendő. Az olvasó bizonyára érzi a finom kétértelműséget: nyitva marad ugyanis a kérdés, hogy mit kell elkerülni, általában a háborút, vagy csak a vereséget?

A Reagan-adminisztráció színre lépésével felerősödtek a dzsungelháborús revízióra irányuló törekvések. E kurzus idején filmek, könyvek, beszédek buzdítják a háborús veteránokat, hogy legyenek büszkék vietnami múltjukra, érezzék magukat hősöknek, mert újra számítanak rájuk. Nézzétek meg Rambót, harsogta a hazafias propaganda. Rambo minden helyzetben győzni tud, s Rambo olyan, mint ti vagytok. A megteremtett erős, filmgyári műtermekben mindenkit legyőző, kérlelhetetlen és könyörtelen Rambo lett az új amerikai hazafiság szinonimája.

Közben James Webb magas posztra emelkedett. Ott ült a Pentagon harmadik emeletén, s helyettes államtitkári rangban 1,9 millió tartalékos ügyeivel foglalkozott. 1987-ben újabb könyvet is piacra dobott, a sajtó pedig azt írta róla, hogy ő a legsikeresebb háborús szerző. Egy négycsillagos tábornok rangjának megfelelő beosztásban viszonylag szabad kezet kapott s újra és újra a vietnami háborúról írt, mintha félni kellene, hogy valamiféle liberális korszellem ellenszegül nézeteinek. Pedig valójában Webb és társai már régóta hivatalos álláspontot képviselnek. Abban az amerikai korszakban, amelyet Ronald Reagan szimbolizál, mindenkiből lehetett valaki, aki Amerika régi értékeire hivatkozott. S azt vélték régi értéknek, amely a vietnami vereség előtt uralta a szíveket. Nem kellett tehát annak rejtőzködnie, aki újraívta a vietnami csatákat, s a szégyenteljes vereséget irkafirkákban győzelemmé avatta. ***„A fiúk, akik harcoltak, a legjobbjaink."***

Néhány éve James Webbről azt írta a Der Spiegel, hogy ő a Pentagon saját Rambója. Ő az eredeti, nem a Sylvester Stallone által a mozivásznon megfor-

mált figura. Ez az eredeti Rambo persze nem izompacsirta, a róla készült fényképek nem állig felfegyverezve ábrázolják. Professzoros, szolid külseje bizalomgerjesztő, s egyáltalán nem félelmetes.

Ám ha az ember meggondolja: ez a Webb-Rambo alkalmasint veszélyesebb, mint a filmkarikatúra.

AZ ÖZVEGYCSINÁLÓ,
avagy
jött a Tornadó

A ceremóniát eleinte fényesre tervezték, nagy csinnadrattával, pezsgővel és beszédekkel. Aztán mintha győzött volna a józan belátás, mert a bajorországi Memmingenben csupán szerény külsőségekkel búcsúztatták a szolgálatból immár kiöregedett és hírhedt fegyverrendszert, az F—104 Starfighter harci repülőgépeket. A nyugatnémet légierő kötelékeiben e gépek helyét már elfoglalták a Tornadók és más korszerű vadász- és bombázógépek. A Starfighterek jó negyedszázados pályafutásának történetét azonban minden bizonnyal még nagyon sokáig emlegetik majd német földön. Legalábbis addig, amíg élnek az özvegyek és az árván maradt gyerekek.

Azt mondják, hogy a búcsúzásnál meglehetősen nyomott volt a hangulat, a jelenlévő pilóták, technikusok, családtagok és helyi prominensek úgy nézték a tovarepülő utolsó Starfightereket, mintha temetésen lennének. Franz Josef Strauss bajor miniszterelnököt meg sem hívták, ami már önmagában is beszédes, ámbátor néma dacra utal, s ugyancsak távol maradt Manfred Wörner hadügyminiszter (későbbi NATO-főtitkár) is, pedig ő — mint egykori pilóta — szívesen fényképeztette magát ilyen alkalmakkor. De hát mindenki tudta, miről szól a mese.

Véglegesen befejeződött ezzel a búcsúval a Starfighter-éra, írta a Der Spiegel. Mások kifejezték reményüket, hogy ezzel a tragédiák korszakának is vége, s a politikusok és a repülőgépipar levonja a szükséges következtetéseket.

Baljósan kezdődött... 1962. június 19-én — egy nappal azelőtt, hogy az első Starfightereket hivatalosan átadták volna a légierő vadászbombázó-kötelékének — négy F—104-es lezuhant. Három német és egy amerikai pilóta életét vesztette. Az eset nem maradt egyedi, afféle soha nem ismétlődő üzemi baleset, s a szóban forgó gépeket a közvélemény csakhamar már „özvegycsinálónak" meg „repülő koporsónak" nevezte.

1971 áprilisában már a 136. gép katasztrófáját regisztrálták katonai körökben, ám természetesen nem maradt rejtve az elképesztő sorozat az állampolgárok előtt sem. Akkoriban a hivatalos körök azt híresztelték, hogy szabotázs gyanúja merült fel, de ez már egyáltalán nem volt elhihető verzió. 1972. március 9-én a hírügynökségek döbbenetes jubileumról számoltak be: lezuhant a sorrendben 150. Starfighter. A pilótának akkor sikerült katapultálni. Ám jött 1977 májusa, amikor gyakorlórepülésre indult egy F—104-es. Odafönt a gép egyszer csak megbillent, s gyorsan veszteni kezdett magasságából. Ulrich Niebling pilóta — a légierő 34. vadászbombázó-kötelékének főhadnagya —

tudta, hogy életét csak azzal mentheti meg, ha ejtőernyővel kiugrik. Látta azonban, hogy a gép éppen egy falucskára zuhanna. Ezért a 24 éves Niebling még egy utolsó erőfeszítéssel átnavigálta a falu felett a gépet. Akkor azonban már nem volt ideje a menekülésre: az önfeláldozó ifjú holttestének maradványait a földbe fúródott gép roncsai között találták meg. Ez volt a 190. Starfighter-katasztrófa.

1984. július 10-én az északnémet térségben lezuhant a 257. gép. Pilótája katapultált, de a földön felrobbanó „szupermadár" megölt egy falusi ház kertjében ebédelő házaspárt. Néhány órával később Schleswig-Holstein területére bukott le a magasból a 258. Starfighter.

És amikor 1987 végén Memmingenben végre búcsút vettek ettől a szörnyű és félelmetes géptípustól, szomorú mérlegről kellett számot adni: *negyedszázad alatt összesen 269 Starfighter zuhant le és 110 pilóta vesztette életét.* A polgári áldozatok számáról csak találgatások láttak napvilágot, de azt már 1982-ben megírták az NSZK lapjai, hogy a pilóták a legdrágább katonák: egy-egy repülőgép-vezető kiképzése akkoriban mintegy kétmillió márkába került. Egy Starfighterért eleinte 5,25 millió, később már 9,5 millió márkát fizettek ki az adózó állampolgárok pénzéből.

A baljós 1962-es kezdet azonban nem a történet legeleje volt. Az előzmény ad némi magyarázatot arra, hogy mi okozta a páratlan katasztrófasorozatot. S ebből a történetből kommentár nélkül is levonhat ki-ki következtetéseket.

A „repülő koporsók" eleinte az amerikai Lockheed-gyár ténylegesen korszerű elfogó vadászgépeinek számították. A hidegháborús évek nyugatnémet katonapolitikájával, az NSZK héjáinak vakbuzgó törekvéseivel függ össze, hogy miért lett belőlük özvegycsináló... Az ötvenes években ugyanis egyes nyugatnémet körök szerették volna nukleáris fegyverhez juttatni a Bundeswehrt. Ilyen kívánsággal azonban nyíltan nem léphettek fel még saját szövetségeseik előtt sem. Ezért Franz Josef Strauss akkori hadügyminiszter és társai kerülő utat választottak. Elhatározták, hogy vásárolnak egy korszerű vadászgépet, majd végrehajtanak rajta bizonyos technikai módosításokat, hogy atomtöltet hordozására is alkalmas legyen. Úgy vélték: ha ezt a problémát sietősen megoldják, akkor a nukleáris fegyver birtoklásához már csak egy lépésre lesz szükség. (Tegyük hozzá, hogy e terv még abban az esetben is irreális volt, ha későbbi balesetekkel a gép nem kompromittálódik.)

Strauss 1957-ben megbízta szakértőit: derítsék fel, melyik típus a legmegfelelőbb a modernizálásra. Némi kutatás után a szakemberek három géptípust neveztek meg, amelyek nagyjából megfeleltek a bonni szempontoknak. A francia Dassault-cég Mirage—III típusú gépét, az amerikai Grumman-gyár Super-Tigerjét és az ugyancsak amerikai Lockheed-konszern F—104 Starfighterét. Még javában tanulmányozták a három ajánlatot, tehát még fel sem fedezhették az egyes típusok esetleges gyengéit, amikor Strauss már döntött is, méghozzá a Lockheed javára. Sokan bírálták a sietséget, oktalannak ne-

vezték, de a hadügyminiszter odanyilatkozott, hogy az F—104-es felel meg leginkább a nyugatnémet igényeknek. Ez a sietős döntés később aztán meglehetősen kényes helyzetbe hozta a minisztert.

A kaliforniai Lockheed-céggel 1959. március 18-án írták alá a szerződést, s a bonni hadügyminisztérium szentül abban a meggyőződésben élt, hogy a Starfightert bármely időjárási viszonyok között használható nukleáris bombázóvá, vadásszá vagy felderítővé alakíthatják át. Csakhamar kiderült azonban, hogy vannak más körülmények is, amelyek további módosításokat követelnek meg.

A gépet amerikai időjárási viszonyok között kísérletezték ki. A pilóták kiképzése Texasban és Arizona államban folyt. Ezeken a vidékeken úgyszólván egész éven át száraz meleg uralkodik, rendkívül csekély a borús napok száma. Mindebből két következmény származott: az európai használathoz — a teljesen eltérő időjárási viszonyoknak megfelelően — a gépet jelentős mértékben át kellett alakítani, másrészt az ideális viszonyok között kiképzett pilóták nehezen tudtak alkalmazkodni a repülés szempontjából sokkal kedvezőtlenebb időjárási feltételekhez. (Mellesleg: az idők során Bonn összesen 917 gépet rendelt a légierő és a haditengerészet számára. Ebből 262 darabot közvetlenül a Lockheed szállított, majd a megvásárolt licenc alapján nyugatnémet, olasz, holland és belga cégekkel folytatta a kooperációs gyártást.)

Az említett okok miatt az egyes — egyebek között a navigációs — berendezéseket teljesen más elvek szerint kellett megtervezni. Már folyt a gyártás, amikor még mindig javítgatták a navigációt és a számítógéprendszert. Elektronikus készülékek tömegét zsúfolták a gépbe: s a robotpilótától az infravörös berendezésig mindent korrigálni kellett. Ezért aztán szükségessé vált a törzs és a szárnyak megerősítése. Növelni kellett a vezérsík méretét és a hajtómű teljesítményét, s kicserélték a katapultszerkezetet.

A végeredmény: a nyugatnémet kívánságok alapján sebtében, gyakran a szükséges ellenőrzési idő kivárása nélkül végrehajtott módosítások miatt ***a Starfighter egyharmaddal súlyosabb lett az eredetinél.*** S amikor egymást követték a katasztrófák, újabb és újabb javítgatások következtek, s végül a különféle műszaki korrekciók száma ötszáz fölé emelkedett. A nehézzé vált gép irányítása annyira megterhelte a pilótát, hogy mind több lett az emberi hiba, amit a kritikus helyzetben már nem lehetett korrigálni. Feljegyezték, hogy egy Starfighter pilótájának egyszerre száz műszert kell ellenőrzése alatt tartani, s minden 3,4 másodpercben döntésre kell jutnia, illetve végre kell hajtania egy mozdulatot.

A katasztrófákat vizsgálva, s az okokat keresve elég hamar felismerték: a Starfighter annyira érzékeny gép, hogy a legcsekélyebb emberi hibát sem tűri el. Ennek ellenére az F—104-esek tovább repültek. S az özvegyek száma szaporodott. Egy-egy korrekcióval átmenetileg sikerült csökkenteni a balesetek számát, végleg megszüntetni azonban nem tudták.

Elképesztő és szinte hihetetlen, de igaz: gyakran a gyárakban félig elkészített vagy már teljesen összeszerelt gépeket kezdtek módosítgatni. S Bonn a gyártási gyorsaságot gyakran a repülési biztonság elé helyezte. Micsoda hidegháborús hisztéria kellett ehhez, s milyen mélységes felelőtlenség!

A Lockheed pedig kész volt minden kívánság teljesítésére, hiszen minden korrekcióval drágább lett a gép, s nagyobb a profit. A szerződés megkötése előtt a kaliforniai konszern meglehetősen rossz anyagi helyzetben volt, s a pácból éppen a bonni megrendelés húzta ki. A korrekciókkal, az új kívánságokkal (nagyobb motor, orr-radarberendezés, új légtelenítő, bombavetéshez szükséges számítógép beszerelése stb.) mintegy 400 millió márkányi plusz bevételhez jutott a cég.

Azt mondhatja az olvasó, hogy a gyár szakemberei a katasztrofális következményeket előre láthatták, hiszen a bonni kívánságra átalakított gép már legfeljebb külsejében hasonlított az eredetihez, s lelkiismeretlenség volt teljesíteni az igényeket. Nos, az olvasónak igaza van! Ám tudnia kell, hogy a profitban érdekelt hadiipar urai nem túlságosan finnyásak. S egyáltalán nem volt finnyás a Lockheed már a nagyszabású üzlet megkötésekor sem. Ez és sok minden más, vele kapcsolatban álló tény akkor került felszínre, amikor a hetvenes években kitört az óriási botrány. Az amerikai szenátus 1975-ben nyomozni kezdett az F—104-eseket gyártó Lockheed különféle üzleti ügyeiben. Nyilvánvalóan elősegítette a piszkos módszerek napfényre kerülését az is, hogy a lezuhant pilóták özvegyei jogi képviselőik útján megvádolták a hadiipari óriást. S kiderült, hogy a Lockheed rendszeresen jelentős nagyságú megvesztegetési pénzeket használt fel a legzsírosabb üzletek megszerzése érdekében. (A Starfighter-megrendelés mintegy ötmilliárd márkás tételt jelentett, mindent elkövettek tehát, hogy a konkurencia elől megkaparintsák. S a módszer hasonló volt más megrendelések esetében is.)

A vizsgálat kiderítette, hogy csupán a hetvenes években a Lockheed hozzávetőlegesen 25 millió dollárral vesztegette meg közvetítők útján ügyfeleit, illetve a döntéshozó központokban ülő magas rangú tisztségviselőket. Lobbistái már a Strauss-szal folytatott tárgyalások időszakában (azaz viszonylag korán) is jókora összegeket áldoztak arra, hogy elnyerjék különféle országok politikusainak, befolyásos katonai köreinek jóindulatát. Számos leleplezés látott napvilágot arról, hogy *a nyugatnémet Starfighter-üzletet is kenőpénzek osztogatása előzte meg.* Akadt olyan tanú is, aki részletesen elmondta az újságoknak: ő, mint a Lockheed képviselője, jó barátságban volt a nyugatnémet hadügyminiszterrel, közvetített, jelentős összegeket adott át, s ennek köszönhető, hogy Strauss annak idején oly sietősen döntött a kaliforniai cég javára. A politikus, aki a vizsgálat idején már a CSU elnöke és bajor miniszterelnök volt, természetesen tagadta a vádakat. Mindazonáltal rendkívüli gyanúba került. Már csak azért is, mert közben kiszivárgott, hogy a szerződés megkötésekor mily nagy előzékenységet tanúsított a gyártó céggel szemben. (Az ame-

rikai hadiiparban akkoriban normának tekintett ötszázalékos nyereség helyett Strauss nyolc százalékot biztosított gépenként.) A Strauss elleni gyanút azonban nem tudták bizonyítani, mert a Starfighter-üggyel kapcsolatos akták hirtelen eltűntek a politikus egykori irodájából.

Az „özvegycsináló" búcsúztatásakor is azt mondták azonban a szakértők meg a témával behatóan foglalkozó német újságírók, hogy Strauss egyszerűen okosabb és ügyesebb volt, mint egy sor hasonszőrű külföldi társa. Nem ez volt az első és az egyetlen botrány, amelyből a bajor politikus érintetlenül került ki, s még némi tekintélyveszteséget is képes volt átvészelni.

Egy sor külföldi politikus, államférfi viszont belebukott a Lockheed-botrányba. Akadtak, akik nem tudták időben eltüntetni a hozzájuk vezető nyomokat, s így rájuk bizonyították a kenőpénzek elfogadását. A megvesztegetési ügybe belekeveredett és távoznia kellett posztjáról például két japán politikusnak, egy olasz miniszternek és egy államtitkárnak. Le kellett mondania minden hivataláról Bernhard hercegnek, a holland királynő férjének.

„A búcsú a Starfighterektől a légierő belső ügye" — mondta kissé ingerülten a memmingeni repülőtér parancsnoka, amikor a szerény kis ünnepség végén valaki emlegetni kezdte a régi sztorit. Érthetően szerettek volna fátylat borítani az egész szennyes ügyre, amely kiválóan képzett fiatalemberek és ártatlan, a hidegháborút pokolba kívánó polgári lakosok életét követelte. Az ügy minden titkát azonban máig sem tárták fel teljes mélységében.

Mindenesetre úgy tűnik, hogy a megalomániásan szuperrepülőgépre áhítozó — NATO-stratégákból, hadiipari cégekből és politikusokból álló — körök nem tanultak a tragédiasorozatból. Már 1970-ben megszületett az ötlet, hogy az „özvegycsináló" Starfighterek helyét majd nyugat-európai gyártmányú, olcsó és megbízható vadászrepülőgépekkel foglaltatják el. Sőt, ilyenekkel szerelik fel a NATO-országok nemzeti légierőit is.

A katonák szeme előtt afféle „csodamadár" képe lebegett. Olyan, többcélú harci repülőgépet (NATO-rövidítéssel MRCA= Multi Role Combat Aircraft) akartak, amely hang feletti sebességgel repül, rendkívül rövid távon startol, s egyaránt alkalmazható felderítőként, vadászgépként, vadászbombázóként és rakétahordozóként. S mindezt egyszerű és olcsó megoldásokkal.

A hadiipar gépezete a nagy üzlet reményében mozgásba lendült. Amikor a tervezőintézetek rajztábláin megszületett az „álomgép", majd elkészült a tetszetős kis modell, a politikusok áldásukat adták rá. Akkor úgy vélték, hogy a gép darabonként tízmillió márkába kerül majd. Senki nem figyelt a néhány aggályoskodóra, akik szerint a több fantázianév után Tornadóra keresztelt masina sem egyszerű, sem olcsó nem lesz.

A bajorországi Messerschmitt-Bölkow-Blohm (MBB) fegyvergyár, az angol British Aerospace és az olasz Aeritalia a gép gyártására megalapította a Panavia Aircraft nevű társaságot, s ez a nemzetközi hadiipari monopólium — az üzletbe bevont 500 alvállalkozóval — a legköltségesebb és legkomplikál-

tabb megoldásokat választotta. Az első számlák alapján már kiderült, hogy az eredetileg kalkulált árral szemben legalább 25 millió márkát emészt fel egy-egy gép. A Tornadó-program, a gyártás azonban tovább folytatódott. A britek 385 gépet rendeltek, az olasz légierő 100-at, a bonni hadügyminisztérium pedig 322 Tornadóra tartott igényt (210 a Luftwaffe, 112 pedig a haditengerészet számára)... A katonák szupergépet akarnak? Akceptáljuk, válaszolta a Panavia: a Tornadóba mindent beépítenek, amit a mai technikai-technológiai fejlettség kínál... Olyan rafinált elektronikával, navigációs és számítógépes rendszerrel látják el, hogy a gép önmagától minden feladatot megold... Képes lesz 60 méter magasságban teljes sebességgel repülve kibújni a radarmegfigyelés alól... Fegyverzete ködben és vaksötétben is hajszálpontosan eltalálja a célt... Rossz időben automatikus stabilizátor... S amit csak akarnak.

A valóságban persze csak egyetlen dolog lett szuper: a gép ára. 1979-ben, amikor az első Tornadókat leszállították, már 67,3 millió márka volt darabja, *1984-ben pedig egy-egy gépért 110 millió márkát zsebelt be a Panavia.* A Tornadó tehát tízszer annyiba került, mint tervezték, drágább, mint egy óriás tankhajó. Egy gép árából 300 ágyas luxusszállodát lehetett volna építeni, konferenciatermekkel és úszómedencével. Három Tornadó ára nagyobb, mint a legjelentősebb nyugatnémet hajógyár, a Hapag-Lloyd AG részvénytőkéje.

Az árrobbanás ellenére 1981-ben már több szakértő is megállapította, hogy a „csodamadár" nem felel meg a katonai követelményeknek. Hajtóművének — a 750 millió márkás pótfejlesztés ellenére — nem kielégítő a teljesítőképessége. Baj van a hatótávolsággal és a manőverezőképességgel. A gép nem eléggé megbízható, eredetileg tervezett feladatának csak korlátozottan felel meg. Az elektronika tömege, a komplikált automatika stresszt okoz a pilótáknak, akiknek egészen mást ígértek. A prognózisok szerint mindez a Starfighterekéhez hasonló szerencsétlenségekhez vezethet...

A Der Spiegel megállapította, hogy ***„A Tornadó körül óriási szövevény alakult ki a katonákból és a hadiiparból, a politika nemzetközi, nemzeti és regionális nagyságaiból, a tervező és a gyártó cégek üzemi tanácsadóiból, a pártok katonai és költségvetési szakértőiből, akiknek védelmezniük kellett korábbi döntéseiket — és senki számára nem volt visszafordulás."***

A nemzetközi hadiipari monopólium milliárdokat keres az üzleten, a program finanszírozására a katonai költségvetést kiegészítő pótkeretek szükségesek — a Tornadók pedig szárnyszegett madárként hullanak időnként a földre.

Az első 11 Tornadó lezuhanása jelezte, hogy a gép gyenge pontja éppen az elektronika Egy nyugatnémet Tornadó túl közel repült el 230 méter magasságban a Szabad Európa Rádió adóállomásának antennája mellett. Az erős rádióhullámok sokkszerű áramlökésként érték a gépet, s olyan zavart okoztak az elektronikai berendezésekben, hogy a pilóta semmit sem tehetett. Ha a gépet kormányzó elektronika csütörtököt mond, a rendszer automatikusan

átkapcsol a szükségkormányzásra, ám ez néhány másodpercig tart. A folyamat túl lassúnak bizonyult, s a gép lezuhant.

A balesetek sorát egyébként egy brit Tornadó nyitotta meg 1979 júniusának egy, időjárás szempontjából szokásos, napján. A gép próbarepülés közben belehullott az Ír-tengerbe. A következő év áprilisában egy nyugatnémet Tornadó — szintén próbarepülés során — Bajorország földjébe fúródott. 1983-ban két brit gépet ért szerencsétlenség. 1984-ben pedig összesen hét gép zuhant le. Az év júliusa volt a legfeketébb hónap a Tornadó történetében: a hétből négy — két brit, egy nyugatnémet és egy olasz — „szupermadár" és személyzete lett a Panavia-fanatikusok áldozata.

A Tornadó elsöpörte a Starfightert, de mi söpri el a Tornadót?

A FEGYVEREK ÁRA,
avagy
az anyagi erőforrások pocsékolása

Soha a történelemben nem folyt olyan pazarlás az anyagi erőforrásokkal, mint abban a társadalmi formációban, amelyet közkeletűen kapitalizmusnak vagy tőkés társadalmi-gazdasági rendnek neveznek. S ezen belül sem volt még olyan korszak, amikor világszerte olyan iszonyatos összegeket költöttek volna fegyverre, hadianyagra, mint a létező kapitalizmus utóbbi évtizedeiben, még pontosabban a hidegháborúnak nevezett korszakban. Ez a rendszer működésének alapfeltételévé is vált.

A SIPRI (a stockholmi nemzetközi békekutató intézet), valamint a londoni központú stratégiai tanulmányok nemzetközi intézetének nagyjából egybevágó adatai szerint a világon összesen 750—800 milliárd dollárt költöttek katonai célokra a nyolcvanas évek közepén. 1988-ban ezt a számot már ezermilliárd dollárban jelölték meg.

„Ide egy milliárdot, oda egy milliárdot, nagyon hamar pusztán pénzről folyik a beszélgetés" — mondotta a fegyverkezéssel összefüggésben a néhai McKinley Dirksen amerikai szenátor. Szavait gyakran ismételgetik azóta, hogy 1981-ben nyilvánosságra került: Caspar Weinberger akkori hadügyminiszter hivatali ideje alatt összesen 1600 milliárd dollárt kíván fegyverekre fordítani az adófizetők pénzéből. James Fallows pedig azt írta a ***Nemzetvédelem*** című könyvében, hogy ***„a katonák az új fegyvereket azok költséges volta miatt és nem ellenére választják."***

Az ember szinte szédült, amikor a nyolcvanas években a rakétákkal, új fegyverrendszerekkel, tengeralattjárókkal, katonai célokat szolgáló műholdakkal kapcsolatban röpködő milliókról és milliárdokról olvasott. A nyugati újságok, könyvek többnyire persze részadatokat közöltek, s ezek eltakarták a végösszeget. Ha viszont az ember szisztematikusan gyűjtögette a fegyverek árával foglalkozó publikációkat, s elemezte az adatokat, ijesztő kép tárul teléje: az anyagi erőforrások iszonyató pocsékolásának képe egy olyan világban, amelyben százmilliók élnek az éhségküszöb alatt. 1993-ban nem tudjuk, hogy az öt évvel korábbi 1000 milliárdot már mennyivel haladta meg a világ. Most éppen adatcsend honol, mintegy azt sugalmazván: a kétpólusú világ végével általában csökkentek a fegyverekre fordított kiadások mind az Egyesült Államokban, mind például Nyugat-Európában. Ne legyen azonban senkinek illúziója: ***a rendszer működteti, mert nem nélkülözheti ezt az üzletágat.***

Amikor ilyen címsorokat olvasunk: munkanélküliség söpör végig Európán, mert az amerikai mamutcégek nyomdokain haladva a nyugat-európai

vállalatok is nagy számban bocsátanak el munkásokat, alkalmazottakat, és az OECD-országokban (a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet tagállamaiban) ***35 millió munkanélküli tartanak nyilván***, s egy év alatt további egymillió állástalan „társul" hozzájuk — tehát Nyugat-Európa a második világháború utáni legnagyobb munkanélküliségével néz szembe —, akkor e dicstelen rekord árnyékában olyan hírek is megjelennek (kissé eldugva a lapokban), hogy az USA egyáltalán nem adta fel a csillagháborús (SDI) tervekkel kapcsolatos kutató-fejlesztő munkát.

E tény egyszerűsítve azt jelenti, hogy a fegyverüzlet az ellenségkép állítólagos megszűntével is virágzik, s a NATO újabb és újabb szerepvállalásával a nyugat-európai országok hadikiadásai sem kerültek alacsonyabb szintre. Közben a német bányászok éhségsztrájkjáról, hárommillió brit munkanélküliről, a spanyol munkanélküliségi ráta húsz százalék fölé emelkedéséről és 222 ezer európai, többnyire kisvállalati csődről olvasunk. S mindeközben idehaza azt sugalmazzák az ország népének, hogy együtt kell élnie a szegénységgel (eddig hárommillió magyart sorolnak e kategóriába), a munkanélküliséggel és a napról napra növekvő bűnözéssel.

A fegyverkezéssel kapcsolatban nem a jövőről akarok most prognózist készíteni. A várható tendenciákat az olvasó maga is felismerheti. A múltból vett példák azonban — a teljesség igénye nélkül, szinte csak mintavételként — jelzik, hogy miféle társadalmi rendszer felé vonszolgatnak bennünket, hova akarják az országot visszatéríteni; milyen az a világ, amelyhez — csak a polgári jólétet, a polgári demokráciának a szimpatikus elemeit állítván példaként, elhallgatva a szervi bajokat, a gyógyíthatatlan betegségeket — csatlakozni maga a gyönyör. Milyen szerepe volt az elmúlt évtizedekben az amerikai és a nyugat-európai fegyverkezésnek? Láthattunk egy profittermelő funkciót. A fegyvergyárosok a polgári iparágakénál legalább háromszorta nagyobb profittal kalkulálhattak, s ezért a fegyverkezés, a fegyverkereskedelem például az amerikai gazdaságnak valóságos belső szükségletévé vált. S elmondható ez — egy másik példával — a Német Szövetségi Köztársaságról is. A militarizálás a gazdasági válság elodázásának eszköze lett. A másik funkció hatalmi, erőpolitikai jellegű volt, s ehhez kapcsolódott szorosan az, amit a Szovjetunió, általában „a szocialista blokk" — tételesen is megfogalmazott — ***„halálra fegyverkezése"***-ként emlegettek. Nagyon rövidre fogva ez azt jelentette, hogy a mesterségesen eszkalált fegyverkezési hajszával, a mind újabb fegyverrendszerekkel, a világűr militarizálásának tervével, a költségvetések katonai kiadásainak állandó és nyilvánosságra hozott növelésével rákényszerítették a Szovjetunióra a lépéstartást, az állandósított törekvést a haderők egyensúlyának biztosítására. Arra tehát, hogy a belső strukturális, gazdasági és sok más gonddal küszködő ország mértéktelenül többet költsön védelmére, elvonva ezzel anyagi forrásokat a gazdaságépítéstől, az életszínvonal-beli lemaradás fokozatos pótlásától.

Alaposan végiggondolt logikán nyugodott e terv. Megtehette-e bármely szovjet kormány vagy államférfi, hogy a kihívásokra ne adjon válaszokat? Megengedhette-e magának, hogy bármely katonai területen gyengébb, tehát kiszolgáltatott legyen? Ezt alkalmasint egyetlen ország sem vállalhatja, legyen bármilyen is a társadalmi rendszere. S éppen ez a vaslogika rejtette a csapdát! A fegyverkezés terén lépést kell tartani, de számos történelmi okból a versenyben valahol el kellett érkezni a kritikus ponthoz, amikor nem megy tovább. Az más kérdés, hogy — miként azóta a CIA nyíltan beismerte — a tényleges saját fegyverkezésük méreteit *dezinformációval el is túlozták*, a terveket még ördögibbre festették, hogy a másik szuperhatalom erőit meghaladó lépéseket biztosan ki is kényszerítsék.

Emberfia sem tudja, hogy az utóbbi húsz-harminc évből származó adatok mennyit mutatnak meg a valóságból, és mennyi írható a dezinformáció számlájára. Ne keressük a valóságot, maradjunk meg csak az ismert, de többszörösen ellenőrzött tényeknél, amelyek sokatmondóak.

A már említett Weinberger öt évre szóló „védelmi" irányelvei alapján 1988-ban az Egyesült Államok hadikiadásai elérték a 377 milliárd dollárt. Ez azt jelentette, hogy *a költségvetési bevételek minden dollárjából 65 centet fordítottak fegyverekre*, pontosabban katonai célokra. A *Le Mond diplomatique* szerint a hadiköltségvetés három területen emelkedett a legnagyobb mértékben: az atomerőnél, az irányítási, ellenőrzési és távközlési rendszernél, valamint a kutatás-fejlesztés terén.

A nagy megrendeléseket szimatoló hadiipari cégek természetesen örvendeztek, hiszen az elektronika előretörése révén az új fegyverek egyre költségesebbek lettek és nagyobb profitot hoztak. A hadihajókat, a repülőgépeket, a harckocsikat elektronikával, lézerrel, infrasugarakkal szerelték fel. A célkeresés, a távirányítás, a hírközlés, az észlelő-berendezések sokasága az elektronikára épült. S ha például a NATO-tag Belgium meg kívánta vásárolni a legújabb amerikai elektronikus légvédelmi rakétákat, akkor a Patriotokért darabonként 32 millió dollárt kellett fizetnie. A nagy hasznot többnyire az amerikai fegyvergyártók vágták zsebre, minthogy a NATO-megrendeléseknél 10:1 volt az arány az amerikai cégek javára a nyugat-európai hadiipari konszernekkel szemben.

Az Egyesült Államokban hét-nyolc gigantikus trösztre jutott a fegyverszállítások mintegy 80 százaléka. Ezek azonban ezernyi alvállalkozóval dolgoznak, a tudomány és a technika szempontjából csúcsiparágakat foglalkoztatnak, vagyis az egész amerikai ipar működtetése szempontjából meghatározó szerepük van. A már említett James Fallows száraz, de beszédes tényt közöl: ***„A United Technologies, amely többek között helikoptereket és sugárhajtású repülőgépmotorokat állít elő, a Pentagontól 1978-ban 2,5 milliárd dollár értékű megrendelést kapott. A United Technologies elnöke akkor Alexander Haig volt, a korábbi négycsillagos tábornok, a NATO egyesített***

erőinek majdani főparancsnoka, Reagan elnök külügyminisztere. Ez talán a legdrámaibb példája annak, milyen szoros szálak fűzik a fegyvergyárosokat a kormányhoz..." S a példák sokáig folytathatók!

Amikor a Pentagon bejelentette, hogy hadrendbe kíván állítani száz darab B—1B típusú bombázót (mindegyikük 22, cirkálórakétának is nevezett robotrepülőgépet képes befogadni), ismeretessé vált, hogy e hadászati repülőgép kifejlesztésének programja 25 milliárd dollárba került. E gép elődje, a B—1-es fejlesztésére még „csak" 20 milliárd dollárt költöttek, ám a szakértők rövidesen megállapították, hogy a B—1 csak „három évig lesz képes áthatolni a szovjet légvédelmen", s aztán elavultnak tekinthető, mert nem tud elérni szovjet célpontokat. Ilyen és ehhez hasonló érvelésekkel álltak elő mindig: valamely fegyverfajta korszerűsítési terveivel.

A robotrepülőgépekről szólva: az amerikai tervekben 1983 és 1988 között 560 darab gyártása szerepelt. Csupán telepítési költségük elérte a 3,2 milliárd dollárt. S e földi indítású nukleáris-hordozófegyverek mellett 15 milliárd dollárt költöttek légi és vízi indítású, 2500 kilométer hatótávolságú robotrepülőgépekre.

A nagy hadiipari monopóliumok csillagászati összegeket kerestek más harci eszközök gyártásával is. A General Dynamics F—15-ös harci repülőgépe darabonként 25 millió dollárba került, vagyis ötször annyiba, mint a Northrop Corporation F—5G típusú „madara"... A Boeing cég építette az AWACS (Airborne Warning and Control System), korai riasztó- és ellenőrző rendszerrel felszerelt repülőgépet, amely afféle légi felderítő- és radarállomás. (Ez tűnt fel aztán a rendszerváltást követően a magyar légtérben is, a kormány beleegyezésével megfigyelés alatt tartva a Magyarországtól délre eső területeket.) ***A Boeing 250 millió dollárért adta el darabját:*** elsőként ötöt Szaúd-Arábiának, 18-at pedig a NATO-nak. Az utóbbiak az NSZK légterében teljesítettek szolgálatot. A világ e legdrágább repülőgépe ötventonnányi elektronikát hordoz, tízezer méter magasságban, s többszáz négyzetkilométernyi területet ellenőriz. A szakértők szerint azonban a „szuperfejlett"-ként reklámozott „csodamadár" hatékonysága nincs arányban horribilis árával! Jellemző egyébként, hogy 1976-ban az AWACS árát még 170 millió dollárban állapították meg, 1982-re tehát csaknem ötven százalékkal emelkedtek költségei.

Hatalmas összegekről olvashattunk más harci eszközökkel kapcsolatban is. Az M—1 Abrams harckocsi — amelyből 1988-ig hétezer darabot gyártottak — egyenként hárommillió dollárjába került a megrendelőknek... A repülőgép-anyahajókról felszálló F/A—18 vadászbombázó költsége 1982-es adat szerint 42,3 millió dollár volt. S a programban 1377 ilyen gép építése szerepelt...! S akkor még nem szóltunk az MX hadászati interkontinentális rakéta, a Trident típusú tengeralattjáró és más fegyverrendszerek elképzelhetetlenül magas áráról!

Amikor napirendre került az úgynevezett eurorakéták nyugat-európai telepítése, szinte mindennapos vendég lett a hírekben, kommentárokban a Pershing—2 közép-hatótávolságú rakéta, amely tipikusan elsőcsapásmérő fegyver. Weinberger szerint e rakéták „hatékony eszközök a sürgősen elpusztítandó létfontosságú csomópontok (*hard targets*) és objektumok megtámadásához." Egy ilyen rakéta nukleáris robbanófejjel hétmillió dollárt ér — indítórámpa („lövegtalp"), komputerirányítás és ellenőrző felszerelés nélkül. Elképzelhetetlen, hogy hány millió dollárt „lövöldöztek" el a Pershing—2 kifejlesztése időszakában!

A tömegpusztító fegyverek ára a nagy hadiipari konszernek trezorjaiba, a bankok széfjeibe, páncéltermeibe vándorolt. Egyebek között annak köszönhetően, hogy *lobbistáik, megvesztegetett politikusok segítségével éppen a legnagyobb cápák kapták a legjövedelmezőbb megrendeléseket.* Íme, néhány kiragadott adat 1979-ből: a General Dynamics 4,15, a McDonnel Douglas 2,86, a United Technologies 2,4, és a Lockheed 2,33 milliárd dolláros állami megrendelésekhez jutott. S a profit mind nagyobb lett. A hadiipari termékek árának növekedése egyébként is lényegesen gyorsabb, mint a fogyasztási cikkeké. Ez azzal függ össze, hogy a katonai technológia fejlődése gyorsabb a civil iparénál. A SIPRI 1981-es évkönyve — s a későbbiek — szerint óriásiak a hadiipar kutatási-fejlesztési költségei. A fegyverkezésre jelentős összegeket költő három vezető tőkés államban — az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és az NSZK-ban — az átlagos hadiipari termék mintegy hússzor akkora értékű kutatást igényel, mint az átlagos polgári termék. Másrészt a fegyverek egyre bonyolultabbak lesznek a beléjük fektetett nagyarányú tudományos kutatási érték és a műszaki fejlesztés miatt. S az e területen felhasznált tőkemennyiség nincs alávetve az átlagprofit törvényének, hanem attól többet, úgynevezett extraprofitot hoz... Nem csoda hát, ha a fegyverkezésben érdekelt nagy vállalatok — mivel el is akarják adni gyártmányaikat — szövetséget kötnek a tábornokokkal, nemritkán helyi háborúk kezdeményezését ösztönzik, s fegyvereket szállítanak a zsoldosakcióknak.

S ezzel eljutottunk a téma lényegéhez: a fegyverkovácsok nem egyszerűen hazai „fogyasztásra" termelnek! Az export e cégeknél különlegesen fontos szerepet játszik, s ezért a hadiipari óriások a kormánypolitikára gyakorolt befolyás révén évről évre nagyobb mértékben szállítanak fegyvert külföldre. Példátlanul hatalmas üzletek jönnek létre. Vegyünk néhány esetet az Egyesült Államokból... 1981-ben Szaúd-Arábiának 8,5 milliárd dollár értékben adtak el öt AWACS felderítőt, hatvan F—15 típusú, rakétákkal felszerelt vadászbombázót és más fegyvereket... Ugyanabban az évben kötöttek üzletet Ausztráliával: 75 darab F—18-as vadászbombázót szállítottak 2,9 milliárdért... Az 1982-es pénzügyi évben 23,5 milliárd dollárért adtak el fegyvereket és haditechnikát külföldön. Mint a *Sanfrancisco Examiner* című napilap megállapította: Reagan elnöksége idején az Egyesült Államok, minden eddigi rekordot

megdöntve, a nemzetközi fegyverkereskedelem történetének legnagyobb eladója lett.

A találomra említett példák sorából nem maradhat ki a Martin Mariette Corporation, amely a Pentagon három legfontosabb szállítóinak egyike. A Pershing—2 éppen ennek a cégnek biztosította a legnagyobb profitot. Egy hiteles információ szerint a konszern összesen 385 rakéta építésére kötött szerződést. Méghozzá rendkívül „demokratikusat" (ha tréfásan fogjuk fel). A szerződés egyik pontja szerint ugyanis, ha a Pershing—2 gyártását valamilyen okból leállítanák (például törvényhozói beavatkozás esetében), akkor az államkasszából, vagyis ***közpénzekből 150 millió dollár kártérítést kell fizetni a konszern urainak.*** Nem mondhatjuk, hogy az amerikai hadügyminisztérium nem bánt nagyvonalúan az adófizetők pénzével. A Martin Marietta minden esetben csak nyer.

Jöjjünk most vissza az óceánon túlról, s nézzünk meg egy nyugat-európai példát: a nagy fegyverkereskedelmet folytató német hadiiparnak Szaúd-Arábiával kötött trükkös üzletét.

A közel-keleti ország, amelyet sivatagi királyságnak is neveznek, bombaüzletet kínált az NSZK-nak a nyolcvanas évek elején. A szaúd-arábiai csábító nyomós érvekkel rendelkezett, nevezetesen: páratlan fizetőképességgel és annak a kecsegtető lehetőségnek a valóra váltásával, hogy megnövelheti az üzlettárs közel-keleti befolyását. Szaúd-Arábia két fontos „fegyvere" a Medina és Mekka közötti medencében bányászott, úgynevezett hedzsaszi sárga arany, valamint a Perzsa-öbölre lejtő Hassza tartományban, az „ezüstpatakok" oázisföldjén bugyogó „fekete arany". Itt, a Katar-öböl északi partján bukkantak rá 1936-ban a gazdag kőolajforrásokra, majd a következő évtizedekben egyre-másra újabbakat tártak fel. Az arany és a kincset érő olaj az ország urainak gazdasági hatalmát megalapozta, a térség katonai csendőrének szerepére vágyván viszont igazi fegyverekre is szükségük volt. Így hát éveken át mind intenzívebben kutatták a legkorszerűbb fegyverek beszerzési útjait.

A másik oldalon viszont ott láthattuk a fejlett nyugati államokat, amelyeknek állandóan bővülő hadiipari termelése messze meghaladta a saját fegyveres erőik szükségleteit, s e tény öntörvényűen programozta az exportkényszert. Az egymás közötti fegyverkereskedelem viszont szűk lehetőséget biztosított, mivel ***mindegyik felépítette a maga hasonlóan túltermelő hadiiparát.*** A piacokért folyó versenyfutásban ezért nemcsak országok, hanem a nagy fegyverkovácsok is éles konkurenciaharcban állnak.

Jellegzetes tünet a német hadiipar rohamos előretörése. Az NSZK a hatvanas években katonai szükségletének a felét még importból fedezte. 1981-ben viszont az export tekintetében már a világranglista ötödik helyén állt, s 1985-ben egy hellyel még előbbre rukkolt. Érdekes ebben a szaúdi kapcsolat. A sivatagi királyság nem finnyás, bárkitől vásárol, de mindenből a legkorszerűbbet akarja, a legelőnyösebb feltételekkel. A szaúdiak figyelme az NSZK

felé fordult, s éveken át bombázták Bonnt fegyvervásárlási igényeikkel. A német hadiipari körök pedig belülről gyakoroltak nyomást a mindenkori kormányra, mivel a szaúdi kapcsolatokból származó nagy profit elvesztésétől tartottak, ha elmaradnak a fegyverszállítások. Rijad már a 80-as évek elején Bonn első számú, NATO-n kívüli gazdasági partnerének számított: ***Szaúd-Arábia fedezte az NSZK kőolajszükségletének negyedét, egyben a szövetségi köztársaság legfőbb hitelnyújtója volt.***

1981-ben a hitelek összegét 13,6 milliárd márkára becsülték, s a szaúdiak éppen akkor jelentették be, hogy egyéb harci felszerelések mellett szeretnének 300 darab Leopard—2 típusú harckocsit vásárolni. Nem véletlenül vetettek szemet a bajorországi Krauss-Maffei cég 57 tonnás kolosszusára, amelynek darabja 4,2 millió márkába került. Az óránként 70 kilométeres sebességgel robogni tudó Leo—2 páncélzata, elektronikai felszerelése, fedélzeti ágyúja, tűzgyorsasága, s számos egyéb — szigorúan titkos — képessége állítólag páratlan a világon.

A napkeleti királyság igényeinek azonban két tényező állt az útjában. Az NSZK komplikált viszonya Izraelhez, amelynek tiltakozását Bonn nem hagyhatta figyelmen kívül. A másik az 1972-ből származó rendelkezés, amely a NATO-n kívüli területekre irányuló fegyverexportot különleges engedélyhez köti, s ha úgynevezett válságövezetről — például a Közel-Keletről — van szó, akkor a nyugatnémet hadiipar nem is kaphatna ilyen engedélyt... E két akadály miatt már a Schmidt-kormány idején erőteljes belső csatározások folytak: a befolyásos hadiipar és különösen a szaúdi üzletben érdekelt körök mindenáron ki akarták kényszeríteni a tiltó rendelkezések enyhítését. Hosszú viták, tárgyalások következtek, s szerepet játszott az is, hogy a fegyvergyáraknak már volt tapasztalatuk, miként lehet kijátszani a saját országuk törvényeit. Bonyolult közvetítő műveletekkel szállítottak már hadianyagot Szaúd-Arábiának is.

Végül 1982-ben a Schmidt-, aztán a Kohl-kormány lazította a fegyverexportot korlátozó intézkedéseket. Az új irányelvek megszüntették az általános korlátozást, mondván, hogy mindig a konkrét esettől teszik függővé a fegyvereladás engedélyezését. Ennek rendezőelve immár nem a „feszültségövezet", hanem annak vizsgálata, hogy a fegyverszállítások mennyire vannak összhangban az NSZK külpolitikai érdekeivel. S e tételbe sok minden belefér! Mindenekelőtt a sajátos hadiipari érdekek a nemzeti érdekek szintjére emelhetők.

A huzavona még így is eltartott egy ideig. 1985 októberében értesült arról a világ, hogy Bonn feladja a szaúdi fegyverszállítások tekintetében tartózkodásának maradékát is. Megtalálták a közbeeső csalafinta, bár eléggé átlátszó megoldást. A Der Spiegel jelentése szerint a *kilencmilliárd márkás üzlet* lényege a következő... A sivatagi királyság az alkudozások során értésre adta: ha már nem juthat hozzá közvetlenül a Leopard—2 harckocsihoz, akkor a

német hadiipari óriások segítsék hozzá valami hasonlóhoz. A kerülő út egyszerű. A düsseldorfi Thyssen Rheinstahl Technik GmbH, a Rheinmethal és az óriás esseni Wasag-csoport (ez utóbbinál a részvények többsége a Krupp-örökösök kezében van) fővállalkozóként épít Szaúd-Arábiában egy óriási fegyvergyárat. Ebben a gyárban egyebek között 105, 120 és 155 milliméteres lövegeket is gyártanak majd. A programhoz csatoltan Rijad megvásárol bizonyos mennyiségű amerikai Abrams és AMX—40 típusú francia páncélosokat. A németek által építendő gyárban készülő 120 milliméteres löveg felszerelhető mind az amerikai, mind a francia gyártmányú harckocsikra. ***S ez a löveg pontosan megfelel a nagy célzási pontosságú Leo—2 ágyúnak.*** Ehhez még azt érdemes tudni, hogy a Leopard—2 harckocsi szállítását éppen a különlegesen pontos fedélzeti ágyú és speciális lövedéke miatt tagadta meg a nyilvánosság előtt a hivatalos Bonn. A képmutatás jellegzetes példája tehát, hogy azt már összeegyeztethetőnek tartja saját törvényeivel, ha ezt az ágyút a helyszínen, tehát Szaúd-Arábiában gyártják — és amerikai harckocsira montírozzák. Mintha a végeredmény nem ugyanaz lenne!

E fejezet végén elkerülhetetlenül szólni kell a fegyverkezési verseny legriasztóbb, amerikai kezdeményezésű szörnyűségéről, a kozmosz militarizálásának folyamatáról, amely alkalmasint minden idők legköltségesebb katonai programjaként a Szovjetunió „halálra fegyverkezésének" utolsó szakaszát is jelentette.

A csillagháborús tervek kezdetét általában szokássá vált Ronald Reagan amerikai elnök 1983. március 23-án elhangzott beszédéhez kötni. Azon a napon Reagan a televízióban bejelentette, hogy megkezdik az előmunkálatokat egy új technológián alapuló amerikai rakétaelhárító rendszer kifejlesztésére. Az elnök, minden színészi képességét megcsillantva egy olyan „csodafegyver" előképét vázolta fel, amely feleslegessé teszi az atomfegyvereket. Mintha valami isteni szikra hirtelen megvilágította volna az elméjét, mintha csak éppen akkor jutott volna eszébe, azt mondta: a tudósok állítsák nagy tehetségüket az emberiség és a világbéke szolgálatába, hozzák létre azokat az eszközöket, amelyekkel hatástalanná lehet tenni a nukleáris fegyvereket. Az új eszközökkel — festegette tovább vízióját az elnök — elfoghatnánk és megsemmisíthetnék a támadó hadászati ballisztikus rakétákat, mielőtt azok elérhetnék az amerikai földet...

A fantazmagóriákkal teli, ám az emberiség békéje szempontjából (mint rövidesen kiderült) mégis hallatlanul veszélyes reagani tervet védelmi jellegű intézkedésként propagálták, s így kapta „fedőnévként" a hadászati védelmi kezdeményezés (SDI= Strategic Defense Initiative) megjelölést.

Másrészt úgy állították be, mintha ez nem sértené a rakétaelhárító rendszerek kifejlesztését tiltó-korlátozó 1972-es szovjet-amerikai szerződést. A valóságban viszont pregnáns felrúgása volt a szóban forgó megállapodásnak (ABM= Anti-Ballistic Missile), s az SDI a kozmosz militarizálásának folya-

matát brutálisan felgyorsító, hosszú távú amerikai elképzelések gyújtópontja lett.

A „hézag nélküli rakétaelhárító rendszer" megteremtésének (valójában a világűr hadszíntérré változtatásának) terve a magyar származású Teller Ede (a hidrogénbomba atyja) fejéből pattant ki, s agyának fantasztikus szüleménye lett azután Reagan álma, majd Reagan álmából hivatalos politika. Az amerikai elnök döntése értelmében a következő öt év során 26 milliárd dollárt irányoztak elő a hadászati védelmi kezdeményezésnek becézett csillagháborús gigantomániára. Az űrflottás, halálsugaras, lézerágyús, műholdgyilkosokkal benépesített kozmosz kiépítésének ***végső költségeit pedig csak dollárbilliókban lehetett kifejezni.***

Az a görcsös pentagoni törekvés, hogy a világűr hadszíntérré változtatásának terveihez alibit keressenek, nem merült ki a szovjet fenyegetést variáló propagandában, hanem rögtönzésnek tűnő „felismeréseket" is igényelt. Olyanokat, amelyek ***valami elkezdésének tüntetik fel azt, ami a valóságban már régen folyamatban van.*** Erre szolgált az 1983. március 23-i elnöki beszéd. Ám a kozmosz militarizálásának terve — amely a Szovjetunióval fennálló hozzávetőleges hadászati egyensúly megbontásával fenyegetett, s ezért Moszkvától is újabb, iszonyatos pénzösszegeket felemésztő ellenlépéseket követelt — valójában nem azon a napon született.

Jól informált amerikai és nyugat-európai lapok katonai szakértői már a hetvenes évek eleje óta figyelmet is ébresztő utalásokat tettek arra, hogy az Egyesült Államokban olyan katonai kutatómunka folyik, amely fordulópontot jelenthet a fegyverkezési versenyben, s az emberiség békéjét minden korábbinál jobban fenyegetik... Az amerikai Newsweek 1976 őszén még címében kérdőjellel ugyan, de már sokat sejtetően fogalmazott: ***„Robotok háborúja a világűrben?"*** S az írás már vadászműholdakról (vagyis műholdakat romboló műholdakról), lézerágyúkról, az ellenséges felderítő műholdat egy űrállomásba beránto robotkarokról, titokzatos halálsugarakról, a kémkedő műholdat megvakító részecskenyalábokról szól. Ugyanabban az évben a Der Spiegel azt írta, hogy ***„a nyolcvanas években a lézer lehetne a fő fegyver a világűrben"***. A Frankfurter Rundschau 1977 márciusában ***„A műholdak hangtalan háborúja"*** című cikkével vázolta az amerikai jövőképet. A Reagan-beszéd előtt 3 évvel a Frankfurter Allgemeine Zeitung megírta, hogy az Egyesült Államok évek óta *„megkezdte a katonai felvonulást a világűrbe"*. 1982 októberében pedig az *Aviation Week and Space Technology* című amerikai szaklapból értesülhettünk arról, hogy az amerikai légierő létrehozta a kozmikus parancsnokságot.

Folyt tehát az elnöki beszédet megelőző években a kozmosz militarizálásának tervszerű előkészítése! A sajtóban rendszeresítették, mondhatnánk: meghonosították az űrháború gondolatkörét, kezdték hozzászoktatni az embereket a csillagháborús világképhez, miközben azt sugalmazták, hogy ez lesz

majd az a pajzs, amely megvédi őket minden lehetséges támadás ellen. Az elnöki beszéd után pedig a viták középpontjába került az SDI: még Washington nyugat-európai szövetségesei is szkeptikusan fogadták, hogy valóban védelmi jellegű intézkedésről van-e szó. Nobel-díjas amerikai tudósok viszont az elképzelt „elhárítási" rendszert annak tekintették, ami valóban volt (és maradt is): ***új támadó rendszernek***. S nyíltan így ítélkeztek: ***„Szinte érthetetlen, miként hiheti bárki is, hogy ezen az úton csökkenteni lehet a világot fenyegető veszélyeket!"***

A hivatalos érvelés az SDI mellett így szólt: a kozmikus védelmi rendszer kiépítése nem más, mint olyan eszközöknek a világűrbe telepítése, amelyek azonnal észlelni tudják a támadást, az ellenséges rakéták közeledését, s reagálásként máris útnak indítják saját távirányítású sugárfegyvereiket, hogy megsemmisítsék a rakétákat vagy azok robbanófejeit, még mielőtt azok bármi kárt tudnának tenni. Csakhogy ki vagy mi garantálja, hogy ezek a világűrbeli fegyverek nem előbb, tehát támadóként lépnek működésbe? A védelmi álcázás mögött tehát jobban illeti az SDI betűszóra az a német meghatározás, amely szerint az nem egyéb, mint Strategische Destabilisierung Initiative.

Vagyis: hadászati destabilizáló kezdeményezés.

KOMPUTERHADAKOZÁS, *avagy a „világvége-hadművelet"*

Beteg az a társadalmi rendszer, amely képes elgondolni az elképzelhetetlent, amelynek vezetői eljátszadoznak az apokalipszis rémképével!

Elképzelheti-e józan ésszel valaki, hogy egy olyan korban, amikor a világon 56 ezer atomrobbanófejet halmoztak fel (több százezer hirosimai bomba hatóerejével) — akkor az infernó után maradhat még az újrakezdésre alkalmas élő ember? Komolyan gondolhatja-e bárki, hogy magfegyverekkel folytatott világméretű háború után — amely a föld nagy részét sivataggá változtatja, a maradékot terméketlenné és fertőzötté teszi, emberek százmillióiból pedig csak hamut vagy árnyékot hagy hátra —, szóval hogy ezt a háborút korlátozhatóvá, sőt megnyerhetővé lehet tenni?

1982-ben akadtak ilyen emberek! Az Egyesült Államok az évre kidolgozott védelmi irányelveiben úgy vélték, hogy országuknak ***„készen kell állnia az elhúzódó atomháború megvívására és megnyerésére"***. A Reagan-kormányzat héjái nem csupán ragaszkodtak ehhez a doktrínához, ***„amely elméletileg szavatolja a győzelmet az Egyesült Államoknak"***, hanem gyakorolták is. Ilyen gyakorlat volt a „világvége-hadművelet" 1982 márciusában, amelyet természetesen arra a hamis premisszára építettek, hogy szovjet részről nukleáris támadás fenyegeti az Egyesült Államokat.

... Amikor a világot behálózó kommunikációs rendszer közvetítésével az első jelentések befutottak, hogy Észak-Korea irányából szokatlan, pillanatnyilag nem azonosítható célú csapatmozgás észlelhető, az Egyesült Államok öt legfontosabb parancsnoki központjában előkészítették azt a dossziét, amely a világ talán legtitkosabb dokumentumát tartalmazza... Két órával és hét perccel később újabb jelentések érkeztek a két koreai állam határán kezdődő katonai aktivitásról. Egyidejűleg titkosszolgálati híreket továbbítottak: a Varsói Szerződés országai a jelek szerint támadásra készülnek... A dosszién ez a rövidítés áll: SIOP (Single Integrated Operational Plan). Vagyis a dokumentum az „egyetlen teljes operációs terv" — afféle használati utasítás — nukleáris konfliktus esetére.

Az elnök a Fehér Ház délnyugati szárnya alatti ablaktalan főparancsnoki központban (Situation Room), a legmagasabb rangú tábornokok a Pentagon készültségi termében követik az eseményeket. Az utóbbiak T alakú asztalnál gyülekeznek, kezük ügyében komputerek, telefonok, mikrofonok, különböző színű nyomógombok: az asztalba beépített vezetékek kapcsolják össze az

USA katonai vezetőit a világ legkülönbözőbb pontjain lévő támaszpontokkal...

A hadügyminisztérium tartalék parancsnoki központjában, Pennsylvania déli részén, a Raven Rock Mountain mélyén kiépített bunkerben minden szem a monitorokon villódzó jelzéseket, adatokat figyeli... A nebraskai Omahában a SAC (Strategic Air Command) — vagyis a stratégiai bombázók és a Minuteman—III interkontinentális rakéták parancsnoki központjában a készültségi fokozatot (rövidítése: DEFCON) a normális DEFCON—5-ről DEFCON—3-ra emelik... A Colorado Springsnél, a Rocky Mountains gránithegyében levő NORAD (North American Aerospace Defense Command) — légi- és kozmikusvédelmi parancsnokság — tisztjei tömérdek adatot kapnak a katonai műholdaktól és az AWACS-ektől.

A második napon este a konfliktus még hagyományosnak tűnik, de az elnök már felkészül az atomháborúra. Helyettesét a „világvége-repülőgép" fedélzetére küldi. A Nightwatch (éjjeli őrjárat) egy átépített Boeing—747, telerakva elektronikával, a rakéták indításához szükséges kódokkal és a nukleáris csapásváltás SIOP-terveivel. Ez a Nightwatch pótlólagos parancsnoki központ, tankolás nélkül tíz óráig tud a levegőben maradni. A fedélzetére küldött alelnök pedig tartalékos főparancsnok, aki az elnök kiesése után önállóan vezeti a „világvége-hadműveletet".

Az USA 30 év óta legnagyobb nukleáris vezérkari gyakorlata: ötnapos „játék a világvégével". Az elnök szerepét William Rogers egykori külügyminiszter, az alelnökét pedig Richard Helms, a CIA volt igazgatója alakította.

A gyakorlat célját abban jelölték meg, hogy kiderüljön, miként funkcionál egy esetleges nukleáris eszkaláció idején a C^3, vagyis a ***„Command-, Control- and Communication"*** (parancsnoki, ellenőrzési és kommunikációs) rendszer. Az alaphelyzet — a fikció — természetesen az, hogy Távol-Keleten és Nyugat-Európában egyszerre éri támadás az Egyesült Államokat és szövetségeseit — a Varsói Szerződés, illetve más hadseregek által. S persze a hagyományos eszközökkel kezdett offenzívát az utóbbiak eszkalálják nukleáris összeütközéssé... S a gyakorlatot ezzel az alibivel morális alapra állítva kell bebizonyítani, hogy az Amerikai Egyesült Államok képes elhúzódó atomháborút viselni, azt korlátozni, sőt megnyerni.

... A válság harmadik napján az elnök elrendeli a legmagasabb riadófokozatot: a DEFCON—1-et. Megkezdik a legfontosabb személyiségek evakuálását. Közben Koreában erősödnek a harcok, szovjet légitámadás éri a délkelet-ázsiai amerikai támaszpontokat és offenzíva kezdődik Európában a NATO fegyveres erői ellen. Aztán villámjelentés érkezik: a NATO-kóddal Backfirenek jelölt szovjet bombázó atomtámadást hajt végre az Atlanti-óceánon egy amerikai romboló ellen.

A komputerek szakadatlanul dolgoznak, a műholdak egyre riasztóbb híreket továbbítanak a parancsnoki központokba. Nem kétséges: a támadó el-

lenség kész az atomháborúra. De lám! A jó elnök még habozik: a negyedik nap reggelén válaszul csak a nukleáris tüzérséget (20 kilométer hatótávolság) és tíz Lance-rakétát (110 kilométer hatótávolság) vet be az európai fronton. Ráadásul a forró dróton közli Moszkvával, hogy az atomfegyverek bevetését csak a közvetlen hadszíntérre korlátozza... Moszkva azonban nem felel. (Világos, hiszen a „jó amerikaiak" a gyakorlatot éppen a „gonosz szovjetek" miatt rendezték.) S egyszerre csak a NORAD radarállomásai jelezni kezdik az USA elleni masszív szovjet rakétatámadást. A komputerek villámgyorsan szimulálják a röppályákat és kiszámítják, hogy a rakéták a legfontosabb parancsnoki központok és kormányintézmények, valamint a kommunikációs rendszerek felé rohannak. A kiértékelők következtetése: a támadók le akarják fejezni az USA nukleáris fegyveres erőit. Ha nincs vezetés, ha nem működnek az ellenőrző és a kommunikációs rendszerek, akkor ellencsapásra sem kell számítani.

S az első rakéták — miként a „világvége-hadművelet" forgatókönyve előírta — becsapódnak: a Fehér Házból és a Pentagonból óriási tűzgolyó lesz. Az elnök meghal... A főparancsnokság automatikusan átmegy az alelnök, tehát Mr. Helms kezébe. Az éppen Ohio fölött köröző Nightwatch repülőgépnek — a nagy veszteség ellenére — rendelkezésre áll még a kommunikációhoz néhány műhold, épségben maradt AWACS és több más hírközlő szükségeszköz... Helms főparancsnok megállapítja, hogy az omahai parancsnoki központ nem létezik többé. Lassan-lassan kiderül, hogy hány rakétasiló maradt érintetlen, helyreáll a stratégiai nukleáris bombázókkal és a tengeralattjárókkal az összeköttetés. Az új elnök rádióüzenetet küld a NORAD és a vezérkar túlélő tisztjeihez. Már csak egy lehetőséget lát: ***generális rakétacsapást a Szovjetunióra!*** S a Nightwatch kódjelére az Egyesült Államok nukleáris erői az ötödik háborús napon „kivédhetetlen csapást mérnek" ***az előre kiválasztott negyvenezer szovjet és kelet-európai célpont legtöbbjére***. Ilyen egyszerű! Legalábbis a gyakorlat szerint, amely abban a pillanatban véget ért, amikor a Minuteman-rakéták „elméletileg" elindultak a célok felé.

... A fentiekben nagy körvonalakban leírt 1982. márciusi vezérkari gyakorlatról úgy beszéltek a szakértők, hogy az Egyesült Államok valójában ezzel megkezdte a felkészülést az atomháborúra. Mert milyen következtetésre jutottak az ötnapos „világvége-játékból"? Szóba se került a nukleáris csapásváltás, majd az eszkalált, esetleg totális atomháború igazi, rettenetes következménye... A Minuteman-rakéták, a B—52-es bombázók és a tengeralattjárókon elhelyezett rakéták elindultak a célok felé, s a gyakorlat ezzel véget ért, mintegy azt szuggerálván, hogy az USA nemcsak átvészelni képes egy „tömeges atomtámadást", hanem ezt a háborút folytatni és megnyerni is tudja.

Mert ugye meghal az elnök. A rakétasilók egy jelentős része elpusztul, a kommunikációs rendszer szétzilálódik, az összeköttetés számos fontos vonalon megszakad, pótolhatatlan parancsnoki központok nem léteznek többé — ám mégis elegendő nukleáris potenciál marad a megsemmisítő és a győzelmet

biztosító ellencsapásra. A Minuteman—III rakéták legtöbbje elpusztul ugyan az első csapáskor, de ha az 1650 robbanófejből csak a negyedrész marad is, az tízezer hirosimai bombának felel meg... S főként intakt marad a tengeralattjáró flotta, az a 32 darab, 168 méter hosszú óriás, amely összesen 768, egyenként 8 robbanófejes rakétájával hétezer kilométeres hatósugárra ötvenezer hirosimai bomba pusztító erejét továbbítja.

Ettől az 1982. márciusi gyakorlattól kezdve Ronald Reagan kormánya számára egy atomháború kezdete nem jelenti többé automatikusan a világ végét. Legalábbis az a propagandaszempont! A komputerek folytatott, a saját vágyak szerint programozott „hadijátékból" azt a következtetést lehet levonni — sugallják —, hogy a parancsnoki, ellenőrző és kommunikációs struktúra kiállta a próbát, elegendő túlélő és megfelelő mennyiségű eszköz maradt ahhoz, hogy a háborút folytassák, korlátozzák és megnyerjék.

S ha a „világvége-hadművelet" azt bizonyította — márpedig a nép erről értesül —, hogy a C^3 előnytelen körülmények (?) között is jól funkcionált, akkor ezt a rendszert bármi áron atombombabiztossá kell tenni, ***kerüljön, amibe kerül.*** Ezért adott ki attól kezdve az amerikai kormányzat — immár a hatásos propagandával megtámogatva — a C^3 rendszer fenntartására évente 30 milliárd dollárt, további fejlesztésre pedig plusz 20 milliárd dollárt. A C^3-szisztéma viszont nem önmagában létező dolog, hanem vele jár újabb és mind pusztítóbb fegyverrendszerek kifejlesztése.

Ez az az ördögi kör, amelyben mindig szükség van egy mumusra, egy fenyegető rémre, a leggátlástalanabb hazugságokra. Amíg létezett, a Szovjetunió töltötte be ezt a szerepet: a szovjet fenyegetésre való — állandó és soha nem bizonyított — hivatkozás, hisztériakeltés nem csupán egy szuperhatalmat kívánt diszkreditálni, hanem egy eszmerendszerre is rásütötte a bélyeget, szembeállítva vele a „minden világok legjobbikát", amely maga a megtestesült humanizmus, a demokrácia mintaképe. De hát az a rendszer, amely a kicsiket eltiporja, a demokráciát csak addig tartja érvényesnek, amíg neki tetszik, illetve neki hasznos, és a törvénytelenséget, a diktatúrákat és az alkotmányellenességet is demokratikusra mázolja, ha érdekei úgy kívánják — szóval az a rendszer lehet-e minden világok legjobbika?

1992 júliusában bolygónkon 5,5 milliárd ember élt, az évezred végére 6,2 milliárdra szaporodik. Az emberiség több mint háromnegyede a világ szegényebb térségeiben él, és 2025-ig várható a demográfiai növekedés 94 százaléka is e területek lakóinak számát gyarapítja, Európa viszont csak a népesség négy százalékának fog otthont adni, szemben a mostani kilenc százalékkal. Hol van az megírva, hogy a fejlett Egyesült Államok, a nyugat-európai országok és mondjuk Japán társadalmi rendszere az egyetlen út, amelyen járni lehet? Hiszen a kevesek gazdagsága áll szemben a nagyon sokak szegénységével. S utóbbiak mindig kiszolgáltatottak lesznek.

Vajon elfogadhatják-e, hogy a kapitalizmus minden világok legjobbika?

A CIA ÉS A FEHÉR HÁZ, *avagy a rendszer így működik*

Amikor az öt sötét ruhás, nyakkendős férfit bevezették a bírósági terembe, hogy James Belsen vizsgálóbíró elsőként kihallgassa őket, az első padsorba ült le Bob Woodward, a Washington Post munkatársa. Kissé unottan figyelte a párbeszédet, mert még semmi oka sem volt, hogy szenzációt sejtsen.

— Hivatása? — kérdezte a bíró az első férfit.

— Antikommunista — válaszolta amaz, és társai egyetértően bólogattak.

— A foglalkozását kérdeztem — morogta dühösen a bíró és a legmagasabb vádlottra pillantott, aki James McCordnak nevezte magát.

— Biztonsági tanácsadó vagyok, tisztelettel — mondta McCord, és könnyedén meghajolt —, röviddel ezelőtt léptem ki állami szolgálatból.

— Milyen állami szolgálatból?

— Titkosszolgálat... CIA — válaszolta a férfi oly halkan, hogy a jelenlévő riporterek közül csak az elöl ülő Woodward hallotta szavait.

Az éjszakai betörésen tetten ért öt férfi ügyében ez az adat volt az első érdekesség. A másik négy emberről kiderült, hogy Miamiból érkeztek, s egykor szintén a CIA-nek, illetve az FBI-nak dolgoztak: Bernard Barker amerikai állampolgár, Frank Sturgis, Virgilio Gonzalez és Eugenio Martinez pedig kubai emigráns. Ennek megfelelően a Washington Post első, feltűnést még alig keltő tudósítása a kubai ellenforradalmárok csínytevéseként kezelte az 1972. június 17-i éjszakai betörés ügyét. Akkor még nem tudták, hogy a betörők valójában heten voltak.

Azon a nyáron választásra készültek az Egyesült Államokban. Az elnökjelölt-ellenfelek könyörtelenül kemény harcot vívtak egymással. Ma már viszonylag részletesen tudjuk, hogy a nyílt színen folyó, a tömegek manipulására szánt összecsapások kulisszái mögött valami más is történt. Valami... aminek a tapasztalatai ma is aktuálisak, mert a rendszer felszínéről a mélyebb rétegekbe pillantást tesznek lehetővé.

A Magyar Televízió nézői 1980 késő nyarán (ismétlésként) láthatták a ***Washington zárt ajtók mögött*** című filmsorozatot, és egyidejűleg megjelent magyar nyelven a film alapjául szolgáló könyv is (John Ehrlichman: A Cég). A könyv és még inkább a sok-sok részlettel kibővített filmsorozat meghökkentő bepillantást engedett az amerikai kormányzási módszerekbe, a rendszer működési mechanizmusába. Láttatta a hatalmi csoportosulások közötti szennyes, visszataszító eszközökkel folyó választási küzdelmet. Különösen azt a gátlástalan, bűnözői magatartást, amely a Fehér Ház magas rangú és

nagy hatalmú köztisztviselőit és magát az elnököt is a gengszterszínvonalra süllyeszti. Az akkori elnök, a republikánus Richard Nixon (a filmbeli Monckton) és a Fehér Házban maga köré gyűjtött csoport minden eszközt megengedhetőnek tart. A zárt ajtók mögé nézve láthatjuk, hogyan eszelnek ki válogatott trükköket a politikai ellenfelek lejáratására, „kikapcsolására", elnémítására, tönkretételére... Dokumentumokat hamisítanak a nemkívánatos személyek befeketítésére, telefonjaikat „megcsapolják", lakásukba és irodájukba lehallgatókészülékeket (poloskákat) telepítenek, betörnek hozzájuk, hogy kompromittáló anyagokhoz jussanak. A könyv és a film elváltoztatott nevekkel, fiktív helyszínekkel, az események sorrendjének felcserélésével dolgozik — a jogi problémák miatt. A megrajzolt atmoszféra, a Nixon-féle kormányzási mechanizmus azonban nagyon is valóságos.

John Ehrlichman (a filmbeli Carl Duncan) kiválóan ismeri témáját, az események minden részletét, a nixoni Fehér Ház gépezetét, hiszen az elnök belpolitikai főtanácsadójaként nyakig benne volt az ügyekben. Abban is, hogy létrehozták a Fehér Ház titkos különítményét, amely az illegális behatolásokat végrehajtotta, a piszkos munkát elvégezte. Egyik kiagyalója volt annak a betörésnek is, amely már nem maradt a zárt ajtók mögött élők titka.

A könyv és a film ott végződik, ahol a valóságos Watergate-botrány elkezdődik.

Az a botrány, amely egy amerikai elnök szégyenteljes bukásához vezetett. Ehrlichman az előzményeket írta meg: sok lényeges elemet a mélységig feltárva, leleplezve, egyet-mást pedig (például a Cég, vagyis a CIA szerepét) kissé ködösítve. A Watergate-betörés részleteit ismerjük a korabeli (tengernyi) sajtódokumentációból meg az ügy más főszereplőinek írásaiból. Mert időközben könyvet írt (ki a börtönben, ki szabadlábon) például Bob Haldeman (a filmbeli Frank Flaherty), a Fehér Ház stábjának mindenható főnöke, Gordon Liddy (a filmben Walter, egykori katonai hírszerző), aki — mint látni fogjuk — a betörés egyik közvetlen résztvevője volt. S publikált John Dean, Nixon volt jogi tanácsadója és Jeb Stuart Magruder, az elnöki kampánybizottság helyettes vezetője is — akik később az elsők között tettek vallomást. És ismerjük az akkori CIA-igazgató, Richard Helms (a filmben rokonszenvesre mintázott Bill Martin) eléggé kétes és sötét szerepét is.

Bizonyos lényeges momentumokat minden könyv, visszaemlékezés elkent. Leginkább azt, hogy a Watergate-botrány a rendszernek nem valami különös, egyedi vagy véletlen epizódja volt, hanem általánosítható eseménye. Ezt igyekeztem kimutatni öt évvel az elnöki lemondás után egy tv-dokumentumfilmben, amelyben közreműködött két, a Watergate-botrány idején tudósítóként Washingtonban dolgozó kollégám, Avar János és Köves Tibor is, akik a tv-filmben kitűnő értékeléssel járultak hozzá a valóság felderítéséhez. Azóta újabb 15 év telt el, s úgy tetszik, hogy a történet ma aktuálisabb, mint

valaha. Vegyük fel hát az események fonalát azon a bizonyos 1972. június 17-i éjszakán!...

Washington Watergate-nek nevezett, a Potomac folyó partján álló, elegáns épületcsoportjába (szálloda, irodaház, üzletek, luxuslakások) akkor éjjel hét férfi hatolt be. Az épületkomplexum hatodik emeletén bérelt irodákat a Demokrata Párt országos választási bizottsága. Oda igyekeztek az urak. Valamennyiük kezén gumikesztyű volt és modern felszerelést vittek magukkal: iratok fényképezésére alkalmas kamerákat, telepítésre szánt apró lehallgatókészülékeket, kézi rádió adó-vevőt. Öten munkához láttak, ketten pedig átmentek a szemben lévő szállodába, hogy a korábban bérelt szoba ablakából szemmel tartsák a környéket, biztosítsák az akciót. A kapcsolatot a kis adó-vevővel tartották.

A szokásos éjszakai körúton levő éjjeliőr, a 25 éves Frank Wills — aki egy társát helyettesítette — gyanúsnak találta, hogy az egyik bejáratról általa már lehúzott ellenőrző szalagot valaki visszaragasztotta az ajtónyílásra. Telefonált a rendőrségre... Íme, a betörők első gondatlansága: nem ellenőrizték, hogy valóban az az éjjeliőr van-e szolgálatban, akit egy korábbi „látogatásuk" alkalmával már lepénzeltek. Nem tudták, hogy az illető családi okokból szabadnapot vett ki.

Gépkocsival civil ruhás rendőrök érkeztek a helyszínre. Íme, az akciót biztosító két úr második, feltűnő gondatlansága: ügyet sem vetettek az épületbe lépő civil ruhásokra. (Azért feltűnő mindkét gondatlanság, mert — és ezt máris elárulhatom — hétpróbás profikról volt szó.) Így történhetett, hogy a hatodik emeleten a rendőrök tetten érték a dossziékban turkáló, iratokat fényképező, „poloskákat" telepítő öt férfit. Azoknak már csak annyi idejük volt, hogy rádiójukon riasszák két társukat, akik így elszelelhettek.

Az öt gumikesztyűst délután 15.30-kor vezették a vizsgálóbíró elé. A Washington Post két, együttműködő munkatársa — a már említett Bob Woodward, valamint Carl Bernstein — az első menetben (a személyek azonosításakor) annyit tudott meg, hogy James McCord korábban a CIA tisztje volt, s a másik négyet is szoros szálak fűzték egykor a titkosszolgálathoz. (Később kiderült, hogy ezek négyen részt vettek 1961-ben a Kuba-ellenes sikertelen inváziós kísérletben a Disznó-öbölben.)

Az igazi meglepetés másnap következett: az AP hírügynökség jelentette, hogy a magát biztonsági tanácsadónak nevező McCord elfogatása pillanatában Nixon elnök újraválasztási bizottságának biztonsági megbízottja volt. Azt pedig mindenki tudta, hogy ennek a bizottságnak a munkatársait a Fehér Ház apparátusából adták kölcsön a választási kampány idejére. Egy még halvány, de meghökkentően izgalmas nyom! Forrósodni akkor kezdett, amikor a betörők harmadik és negyedik gondatlanságának következményei napvilágra kerültek. Találtak ugyanis a gumikesztyűsöknél csaknem hatezer dollárt: százdolláros címletű, egymást követő sorozatszámmal ellátott bankjegyeket. Két

betörő zsebében pedig notesz volt, s mindegyikben ez a bejegyzés: Howard E. Hunt, W. H.

A sorszámozott bankjegyek a republikánus pártkassza irányába vezettek. De hát hogyan kerülhetett a kampánybizottsághoz befizetett pénzösszeg a betörőkhöz?

Erre a kérdésre akkoriban persze nem volt könnyű a válasz. S még az sem mutatott kézzelfoghatóan közvetlen összefüggést (legfeljebb homályos gyanúra adott okot), ami a felszínen történt... Kihallgatásra megidézték ugyanis Gordon Liddyt, a bizottság pénzügyi tanácsadóját, aki azonban „az FBI kérdéseire nem volt hajlandó válaszolni". Erre való hivatkozással John Mitchell, a kampánybizottság vezetője elbocsátotta Liddyt állásából. Néhány nap múlva azonban maga Mitchell is benyújtotta lemondását Nixon elnöknek „családi okokból"...

A szemlélők érezték, hogy a háttérben megmozdultak bizonyos erők. Csak jóval később került napfényre, hogy Liddynek bizony nem jelentéktelen szerep jutott a Watergate-ügyben. Alibi elbocsátása sem tüntethette el a nyomokat.

A Washington Post két riportere magánnyomozásba kezdett. S munkájukat — mint később még szó lesz róla — titokzatos és sokat tudó informátorok segítették.

Ki ez a Hunt? — töprengtek —, s mit jelent a noteszokban a név melletti W. H. bejegyzés? Talán csak nem White House, vagyis Fehér Ház? Bármily képtelenségnek tűnt is a gondolat, szerencsét próbáltak, s mint később könyvben is megírták, feltárcsázták a Fehér Ház számát: 456-1414...

— Mister Howard Huntot kérem — mondta Woodward abban a hitben, hogy úgysem ismerik. Aztán csaknem elejtette a kagylót...

— Pillanat, kérem, kapcsolom — búgta egy nő a telefonközpontban, majd rövid szünet után —, nincs a helyén. Talán Mr. Colson irodájában van. Megkísérlem...

Az említett Colson titkárnője közölte, hogy „Mr. Hunt pillanatnyilag nincs itt", majd megadta a Mullen és Társa cég számát, talán ott találják Huntot, aki a cégnek reklámszövegeket ír.

Nagy fogás volt! Ezzel ugyanis kiderült, hogy a betörőkkel valamilyen kapcsolatban álló Huntot ismerik a Fehér Házban, sőt, ott irodája van. McCord mellett tehát ő a második bizonyítható személyi kapocs a Watergate-betörők és a Fehér Ház, illetve Nixon kampánybizottsága között. S az archívumok és a meg nem nevezett informátorok révén a két újságíró felderítette Hunt előéletét... A háború idején a katonai titkosszolgálat tagja volt. A CIA alapítása óta a Cég embere: először Párizsban, majd Bécsben volt afféle politikai „akciótiszt", a piszkos operációk specialistája. Az ötvenes évek elején Latin-Amerikában tűnik fel és részt vesz Guatemala elnökének, Jacobo Arbenznek a megbuktatásában. 1957-ben Uruguayban hajtja végre a Cég megbízásait.

1960-ban Eduardo fedőnévvel kubai ellenforradalmárokat toboroz CIA-szolgálatra, majd a következő évben ott van a disznó-öböli baklövésnél. A sikertelen invázió után Castro meggyilkolására dolgoz ki javaslatokat, majd Allen Dulles CIA-igazgató közvetlen környezetében dolgozik, s vezető szerepet játszik a Cég illegális hazai kémkedésében... Hunt — aki mellesleg mintegy ötven kémregény szerzője — 1970-ben lép ki a CIA szolgálatából.

Ez az ember tehát valóban profi volt. Mégis elment a Mullen és Társa céghez reklámszövegeket írni. Legalábbis a legális fedőfoglalkozás kedvéért. Mert valójában Hunt Charles Colsonnak, az elnök fehér házi különleges tanácsadójának dolgozott. Colson (a filmben Tucker Tallford), az egykori tengerészgyalogos-tiszt, aki a Nixon-csapat számára a piszkos munkát végezte, már 1971-ben szervezni kezdett egy — a CIA-tól és az FBI-tól különválasztott — titkos különítményt, amely alkalmas a politikai ellenfelek „kiiktatására", telefonlehallgatásokra, kémbetörésekre... Colson régóta ismerte Huntot, bízott profi szakértelmében, és speciális feladatok végrehajtására bevitte a Fehér Házba konzultánsként — napi százdolláros fizetéssel.

Hunt pedig megkereste Miamiban cimboráit, akikkel a Disznó-öbölnél oly jól megértették egymást. Így verbuválódott össze a speciális feladatokra szánt különítménynek az a része, amely számos politikai betörést hajtott végre a Fehér Ház megbízásából, s aztán azon az éjszakán elindult a Watergate-épületcsoportba — és hibát hibára halmozott.

Túlságosan szemet szúróak voltak a már említett hibák. Hiszen titkosszolgálati profikról fel sem tételezné az ember, hogy útmutató bűnjelekkel a zsebükben indulnak akcióra. Bob Haldeman ezért például könyvében azt állítja, hogy Richard Helms és a CIA mindvégig ellenőrzés alatt tartotta a fehér házi különítményt. A hatáskörét féltő CIA — szerinte — aktívan benne volt a játékban. Mások ma is azt találgatják, volt-e a CIA-nak embere a Fehér Házban. Ha igen, kicsoda? Vajon Hunt tényleg megvált 1970-ben a Cégtől, vagy mindvégig kapcsolatot tartott vele? Ha nem ő, akkor ki? Nem szándékosan buktatták-e le a betörőket, hogy a nyomok elvezessenek a megbízókhoz? Ki volt a sajtó titkos informátora?

Az olvasó nyilván kitalálta már, hogy a Watergate-épületcsoportban tetten ért betörőtársaság hatodik — akkor a helyszínről elmenekült — tagja Howard Hunt volt. A kutakodó újságíróknak az adatok bizonyították, hogy Hunt az idő tájt a Fehér Ház munkatársa volt konzultánsi minőségben. S hogy miről konzultáltak vele, azt megvilágítja az a tény, miszerint Hunt valójában annak a speciális nyomozócsoportnak a vezetőjeként tevékenykedett, amelyet John Ehrlichman belpolitikai főtanácsadó, Charles Colson különleges tanácsadó és a fehér házi titkok kiszivárgása miatt dühös Henry Kissinger nemzetbiztonsági főtanácsadó kezdeményezésére szerveztek — Nixon elnök jóváhagyásával.

A szóban forgó különítmény feladata volt „a szivárgó lyukak" betömése (ezért nevezték őket „vízvezeték-szerelőknek") — vagyis a vadászat a kiszi-

várogtatók után, s egyben a Nixon-csapat riválisainak minden eszközzel való politikai megsemmisítése. S Hunt két évvel korábban még a CIA ügynöke volt. Volt?

Howard Hunt a Washington zárt ajtók mögött című filmsorozatban és John Ehrlichman könyvében Lars Haglund néven szerepel. S Ehrlichman leír valamit kulcsregényében, ami legalábbis némi kombinációra ad alkalmat... Nevezetesen: a regényben Bill Martinnak nevezett CIA-főnök megtudja, hogy Haglund, a Cég egyik ügynöke baráti kapcsolatban áll az éppen megválasztott Monckton elnök Tallford nevű munkatársával. Magához hívatja Haglundot, és kétórás beszélgetést folytat vele négyszemközt. Ezután hetven oldalon keresztül nem találkozunk Haglund nevével. A könyvben akkor tűnik fel újra, amikor — immár a Tallford-féle különítmény tagjaként — sötétkék overallba öltözött társaival betör egy újságíró lakásába, hogy ott lehallgatókészülékeket helyezzen el. Ehrlichman egyetlen szót sem ír esetleges összefüggésekről. Ámnyilvánvalóan azt sejteti, hogy Richard Helms (a valóságos CIA-igazgató) megbízta Howard Huntot (alias Haglund), hogy férkőzzön be Nixon környezetébe, méghozzá barátja, Colson különleges tanácsadó (alias Tallford) segítségével... Vagyis e verzió szerint Howard Hunt volt mindvégig a CIA fehér házi informátora, s a törvénytelen akciókban nem csupán részt vett, hanem egyben csapdát is állított elnöki megbízójának. Erre azonban a mai napig sincs perrendszerű bizonyíték. Akkortájt is csak annyi derült ki, hogy Hunt volt a hatodik bandatag. A hetedik nyomára pedig egy csekk vezetett.

Hunt átmenetileg eltűnt, amikor a neve először került a nyilvánosság elé a Washington Post leleplező cikkében. A Fehér Ház pedig kategorikusan cáfolt: még augusztusban is azt állította — John Dean elnöki tanácsadó állítólagos vizsgálatára hivatkozva —, hogy a Fehér Ház egyetlen alkalmazottja sem keveredett bele a Watergate-ügybe, Huntnak pedig nem is volt soha irodája a Fehér Házban. Vagyis az elnök környezetére mutogatók — rosszindulatú rágalmazók... Hét hónap múlva aztán mindenki megérti majd, hogy John Deannak jó oka volt erre a „következtetésre" jutni. Mert a Fehér Ház felé vezető nyomok egyre forróbbak lettek.

Július 22-én a két riporter — Woodward és Bernstein — fülébe jut, hogy Richard Gernstein floridai államügyész lefoglalt bizonyos dokumentumokat, amelyek Bernard Barker, az egyik Watergate-betörő tulajdonát képezik. Bernstein azonnal Miamiba utazott. A dokumentumokat átvizsgálva megállapította, hogy az utóbbi hónapokban Barker bankszámlájára öt csekk futott be 114 ezer dollár összértékben. Négy csekk Mexikóból származott. Az ötödiket pedig a floridai Boca Ratonban állították ki 25 ezer dollárról. Az aláíró: Kenneth H. Dahlberg.

A Washington Post archívumában aztán hosszas kutatás után találtak egy sajtófotót, amelynek segítségével azonosítani tudták Dahlberget, aki minne-

apolisi üzletember volt. Woodward frontálisan támadott: felhívta telefonon Dahlberget, s a beszélgetést a források alapján így rekonstruálhatjuk...

— A huszonötezer dollárról van szó, amelyet a Watergate-betörők egyikének a bankszámlájára fizettek be...

Csend.

— A csekk, amely, mint bizonyára tudja, az Ön névaláírását viseli...

Csend.

— Egy sztorit írunk arról, és ha Ön állást foglalna...

Végre megszólalt Dahlberg is.

— Semmiről sem tudok. Én a pénzemet mindig Nixon újraválasztási bizottságának utaltam át. Én tisztességtudó polgár vagyok. Amit teszek, az rendben van.

— Tehát kitől származik a huszonötezer dollár?

— Adományokból, amelyeket én gyűjtöttem, mint a helyi újraválasztási bizottság pénzügyi elnöke...

Dahlberg végül hozzátett valamit, ami bombarobbanásként hatott.

— Tudom, hogy tulajdonképpen nem kellene róla beszélnem... de ennek ellenére elmondom Önnek... A pénzt Washingtonban a kampánybizottság vezetőjének adtam át.

Ezzel megvolt a bizonyíték, hogy a Nixon újraválasztására szánt pénzadományok az újraválasztási irodán keresztül kerülhettek a Watergate-betörők kezébe. A későbbi pontosítás így írja le az utat: Dahlberg átadta a csekket Maurice Stansnek, a kampány pénzalap-igazgatójának (mellesleg a kémbetörések, a poloskaakciók és más piszkos trükkök kincstárnokának)... Stans átadta Hugh Sloan pénztárosnak, aki viszont átadta Gordon Liddy pénzügyi tanácsadónak. S ezzel a kör bezárult. Közvetlenül Liddytől került a csekk Barkerhez, mivelhogy Liddy — az egykori hírszerző — volt a Watergate-akció egyik közvetlen szervezője, a banda hetedik tagja.

1972 szeptemberében vád alá helyezték a betörésben részt vevő hét személyt, akik óvadék ellenében szabadlábon várták a tárgyalás megkezdését. Aki a sajtóleleplezések sorai között olvasni tudott, az már ráébredhetett, hogy Hunt, Liddy és McCord személyén keresztül a Fehér Ház és a kampánybizottság számos magas rangú tisztviselője alaposan belekeveredett az ügybe. Akkor azonban még nem túl sokan tudtak olvasni a sorok között. Minden túlságosan cseppfolyós volt. A háttérben elkezdődött egy, titokzatos kezek által irányított eltussolási kísérlet, a nyilvánosságot pedig magabiztos cáfolatokkal etették. A Watergate-ügyet háttérbe szorították világpolitikai események is (például Kissinger bejelenti, hogy „a vietnami béke küszöbön áll")... Ily módon Nixon szinte háborítatlanul törhetett célja elérése felé: novemberben újra elnökké választották.

Pedig időközben a kémbetörés oldalági szálaként egész politikai-korrupciós botrányhalmaz körvonalaira derült fény. Már ezek a körvonalak — ké-

sőbb pedig cáfolhatatlan tények — is megmutatták, hogyan folyik az Egyesült Államokban az „elnökcsinálás", a tőkés érdekcsoportok küzdelmében milyen szennyes és a saját alkotmányukkal szemben álló módszereket alkalmaznak. E módszerek nem voltak ismeretlenek a Nixon-korszak előtt sem, s alkalmazzák Nixon bukása óta is. Ám a Watergate-kor elnöke — Köves Tibor kollégámnak az említett dokumentumfilmünkben elhangzott elemzése szerint — oly mértékben sértette meg a hatalomban osztozkodó és a hatalomból átmenetileg kiszorult érdekcsoportok versengésének íratlan játékszabályait, hogy az már az egész amerikai tőkés rendszer működőképességét veszélyeztette... Egyebek között tette ezt a Fehér Házban koncentrált föld alatti kormányzási módszerekkel, amelyekről még szó lesz a későbbiekben.

E tény mellett a törvényellenes pénzügyi trükkök legfeljebb másodrangú szerepet játszottak. Hiszen nem az 1972-es elnökválasztási hadjárat volt az első (és nem is az utolsó), amikor — a jövendő kedvezmények reményében — dollármilliók vándoroltak a monopóliumoktól a választási pártkasszákba. Csak néhány példát Nixonék esetében...

A törvényes előírások kijátszásával a tejipar képviselői kétmillió dollárt adtak Nixon választási kampányának finanszírozására. Cserébe azt kérték, hogy emeljék fel a tejtermékek állami ártámogatását. Ez félmilliárd dolláros hasznot hozott a tejlobbinak...

Az ITT szuperkonszern 400 ezer dollárt „ajándékozott". Ennek fejében elejtettek egy bírósági eljárást, amely a konszern ellen folyt egy egymilliárd dollár aktívával rendelkező biztosítótársaság törvényellenes bekebelezése miatt. ...

Robert Vesco nagyiparos 250 ezer dollárt adott, s így a Nixon-palotagárda segítségével 224 millió dollárt vonhatott ki az adóhatóságok ellenőrzése alól. A formális demokrácia játékszabályai széles keretek között érvényesültek.

Mindez, ismétlem, nem számított volna újdonságnak az amerikai közéletben. Csakhogy a Nixon-csapat a sötét csatornákon befolyó pénzt nem egyszerűen reklámhadjáratra fordította. A kampánybizottság az „adományokból" titkos alapot hozott létre, s ebből százezreket fizettek ki — természetesen könyvelés nélkül — rejtélyes célokra... Ki rendelkezett a titkos alappal? Mire folyt el a pénz? Ki vagy mi bizonyítja a titkos alap létezését? Van-e köze a titkos alapnak a Fehér Ház piszkos ügyeihez?

Ezek a kérdések foglalkoztatták a Washington Post munkatársait, amikor szeptember 14-én este felkeresték lakásán Mrs. Hobachot, Nixon kampánybizottsági könyvelőjét, Maurice Stans pénzalap-igazgató közeli munkatársát. A hölgyet nehéz volt szóra bírni, ám némi ügyeskedéssel olyan információkat szedtek ki belőle, amelyekből meghökkentően egyértelmű következtetés adódott: Stans titkos alapjának köze van a Watergate-betöréshez! Ám mi bizonyítja ezt?

Bob Woodward ekkor éjszakai kirándulásra indult. Egy földalatti garázsban titkos informátorral volt találkozója. ***„Egy barát a kormányapparátusból"***, aki sokat tud — mondta róla Woodward. Ám ő megesküdött neki, hogy kilétét senkinek soha nem árulja el, még főszerkesztője sem tudhatja, hogy ki a titokzatos ember, aki aztán „Mély-torok" fedőnéven vonul be a Watergate-irodalomba... Hosszú-hosszú évek múltán is csak találgatják, hogy ki volt „Mély-torok". Sokféle feltevés született már, de általános a nézet, hogy ő volt a CIA embere a Fehér Házban. E nem megalapozatlan állítás szerint a Cég és a Fehér Ház kapcsolata intrikákkal, cselszövésekkel volt terhes.

Három tényt érdemes említeni...

Először: Richard Helms CIA-igazgató irányításával a Cég is szerepet játszott a republikánus Nixon-csapat kisded játékaiban, a Watergate-betörést megelőző illegális behatolásokban, a telefonlehallgatásokban — legalábbis technikai eszközök rendelkezésre bocsátásával, a nyomok összekuszálásával.

Másodszor: azokban az években — és megelőzően — a külföldi hírszerzésre illetékes CIA maga is folytatott törvényellenes belföldi kémkedést, szimatolt amerikai állampolgárok után, s éppen Howard Hunt közreműködésével több tízezer amerikai állampolgárról állított össze dossziét, mint a vietnami piszkos háborút ellenző, s ezért a nemzetbiztonságot fenyegető (?) személyekről.

Harmadszor: mindezzel egy időben — szuverenitását, hatáskörét, befolyását féltve, önálló akcióterveinek keresztezését látva — féltékenyen figyelte a fehér házi titkos különítmény tevékenységét, a CIA érdekeit is sértő hatalom-központosítás folyamatát, s kész volt megfelelő pillanatban „bankot robbantani", kész volt a megfelelő pillanat eljövetelében aktívan közreműködni. S ez a pillanat a Watergate-betörés volt. „Mély-torok" kapta e verzió szerint a feladatot, hogy döntő jelentőségű információkat adjon át a sajtónak. A CIA és az ugyancsak sértett számos tőkéscsoport az első szakaszban feltehetően nem Nixon megbuktatására törekedett. A leleplezésekkel el akarták érni, hogy — kezükben ütőkártyákkal — megleckéztessék az elnököt. A farkasok harcának mechanizmusa azonban öntörvényűvé vált. A mozgásba hozott gépezet nehezen állítható meg, hát még ha nem várt események is közbe jönnek!

Elég az hozzá, hogy akkor éjszaka a földalatti garázsban „Mély-torok" megerősítette Woodwardnak: Mrs. Hobach valóságos dolgokra utalt... A titkos alap és a Watergate-betörés között szoros összefüggés van. Annyira szoros, hogy ebből a titkos alapból pénzelték az akció költségeit. Sőt, tette hozzá, a jelek szerint nagyon fontos emberek is benne vannak az ügyben.

Az újságírók megtudták, hogy lemondott állásáról Hugh Sloan, a republikánus kampánybizottság pénztárosa. Habozás nélkül felkeresték, és Sloan nem sokáig kérette magát. Elmondta, hogy a titkos alap felett legfőbb szinten John Mitchell, a kampánybizottság (időközben „családi okokból" visszavo-

nult) vezetője rendelkezett... S igen, ebből a pénzből szervezték valamennyi — a politikai riválisok, az ellenzék, a kellemetlenkedő szenátorok és újságírók ellen irányuló — illegális akciót... Most tehát már nem egyszerű munkatársakról esett szó, hanem olyan hatalmasságról, mint Mitchell, aki az elnök barátja, régi közeli munkatársa; aki igazságügy-miniszter korában egyetlen napon tízezer embert küldött börtönbe, mert a vietnami háború ellen tüntettek. Ilyen vérszomjasan ügyelt Mitchell miniszter az igazságra, ami persze nem az alkotmányos igazság, hanem a hatalom birtokosainak saját személyes bejáratú igazsága volt.

A legközelebbi találkozón „Mély-torok" újabb adatokkal szolgált... Ötvenfős titkos csapat dolgozik a Fehér Háznak. Feladatuk a politikai ellenfelek „kicsinálása", a turkálás magánéletükben, a kémkedés, a telefonlehallgatás — törvényes engedély nélkül. Közvetlenül Charles Colson irányítja őket, de Colson fölött még jelentősebb személyek állnak.

Amint látjuk, „Mély-torok" adagolta, csepegtette az információkat. Egyszerre nem mondott sokat, néha csak sejtetett valamit. Mintha egy színházi rendező pontosan kiszámított hatást kívánna elérni, s az első felvonásban nem árulja el azt, aminek csak a harmadikban szabad kiderülnie... Egy újabb randevú a garázsban, s közli az addigi legszenzációsabb értesülést: Bob Haldeman, a Fehér Ház stábjának főnöke, az elnök bizalmasa és John Ehrlichman belpolitikai főtanácsadó tartja kezében a „Watergate-fék"-et, vagyis az eltussolási akció szálait. S Haldeman is azok közé tartozik, akik a titkos alapot ellenőrizték: tudomása nélkül egyetlen centet sem fizethettek az alapból semmiféle célra.

Ezzel a nyomok az Egyesült Államok elnökének előszobájához érkeztek...

Két hónappal Nixon újraválasztása után, 1973. január 8-án kezdődött a Watergate-betörők pere. A megfigyelők nyomban észrevették, hogy a vád képviselője, Silbert államügyész a betörést kis kaliberű ügyként kezeli: tiszta bűnügyi esetként, politikai háttér nélkül. Homályos utalások történtek ugyan arra, hogy Howard Hunt, Gordon Liddy és James McCord 1972. május 25-e és június 16-a között már lehallgatta a demokraták választási központjának telefonvonalait — tehát június 17-e előtt is legalább egyszer illegálisan behatoltak a központba —, de az államügyész semmit sem tett, hogy a betörők mögött állók kilétére fényt derítsen.

Jellemző epizód a bírósági eljárásra, hogy miután a vádlottak bűnösnek vallották magukat, a további kérdésekre kitérő vagy éppenséggel pimasz válaszokat adtak.

— Miért törtek be a Watergate-ba? — kérdezte Sirica bíró Martinez vádlottól.

— Tudja, kérem, az összefügg a kubai helyzettel meg az Egyesült Államokban folytatott kommunista üzelmekkel.

— Mi köze Watergate-nek Kubához és a kommunista üzelmekhez? — mennydörgött Sirica.

— Hja — így Martinez —, azt én sem tudom.

— Honnan származnak a százdolláros bankjegyek, amelyeket Önnél találtak? — fordult a bíró Bernard Barker vádlotthoz, aki vállat vont, majd felmondta a leckét.

— Postán kaptam, egy fekete borítékban, feladó nélkül...

A vád képviselője hallgatott. Később kiderült, hogy magatartását Richard Kleindienst igazságügy-miniszter utasítása határozta meg. Vagyis az elnöknek ez a barátja is belekeveredett az eltussolási manőverbe. A bírósági eljárás megfenekleni látszott, hiszen a Watergate-hetek a bűnbeismeréssel elsáncolták magukat, hogy a valódi tényállás felderítését megakadályozzák. Egészen nyilvánvaló volt a bennfentesek számára, hogy elszánták magukat: börtönbe mennek, s ezzel másokat fedeznek. (Az amerikai jogszabályok szerint ugyanis: ha a vádlott a vád tárgyát képező ügyben bűnösnek vallja magát, akkor az eljárást meg kell szüntetni, a további nyomozást le kell állítani.) A kérdés csak az volt: kit vagy kiket fedeznek. Másként fogalmazva: milyen áron és kik vásárolták meg hallgatásukat.

Ha a bírósági eljárást „sötét hatalmak" akadályozták is, azért a lavinát már nem lehetett megállítani... Az egyik kiszivárogtatást a másik követte. Az ügy valódi hátterét tisztázni kívánó erők nem vonultak vissza. Egyre aktívabbak lettek azok a kongresszusi képviselők, akik a hatalom fehér házi koncentrálása miatt szembekerültek Nixonnal és kormányzatával. Az érdekelt tőkéscsoportok, a nagy korporációk kezében levő lapok — a Washington Post, a New York Times, a Newsweek — mind több leleplező információt hoztak nyilvánosságra.

A titkos informátorokra támaszkodó jelentések persze gyakran hézagosak voltak, nem minden adatot lehetett cáfolhatatlanul bizonyítani, s többnyire részkérdésekre vonatkoztak. S bár a gyanú egyre nőtt, terebélyesedett, azért nem sok olvasó tudott rendet teremteni az információk dzsungelében.

Az összefüggések felismerését a cáfolatok, az eskü alatt tett nyilatkozatok, az elterelő hadmozdulatok is nehezítették. Az amerikai állampolgár eleinte azzal a hírrel sem tudott mit kezdeni, hogy egy 1972. decemberi repülőgépszerencsétlenség áldozatai között Howard Hunt feleségének a holttestét is megtalálták. Bőröndjében tízezer dollár volt, csaknem kizárólag százdolláros bankjegyekben.

Az összefüggéseket legfeljebb akkor lehetett sejteni, amikor Carl Bernstein — ismét titokzatos úton — a per kezdetekor megtudta és lapjában megszellőztette, hogy Howard Hunt bírta rá társait: vallják magukat bűnösnek, s minden másról hallgassanak. Cserébe valakik (a megfelelő helyen!) kifizetik a védőügyvédeket, gondoskodnak családtagjaikról, ők maguk jelentős ösz-

szegű havi honoráriumot kapnak, a börtönből pedig rövidesen elnöki kegyelem szabadítja ki őket.

Mrs. Hunt volt a futár, ő vette át a hallgatási pénzt, s osztotta szét a vádlottak családtagjainak. Az ő tízezer dollárja is abból a pénzből származott.

1973 első hónapjaiban különféle kongresszusi és szenátusi bizottságok vizsgálták a terebélyesedő ügy különféle vonatkozásait. Nyilvános kihallgatásokon tettek fel kérdéseket mindazoknak, akiknek a neve valamilyen módon — akár csupán sajtójelentések szerint is — a botránnyal kapcsolatba került. Valamennyien eskü alatt vallottak, s mint láthatjuk majd, valamennyien hamisan esküdtek.

Az első igazán nagy politikai bomba 1973. március 22-én robbant. Egy ember zavarában őszinte volt, s ezzel leleplezte magas rangú kormánytisztviselők hamis esküjét... Egy szenátusi bizottság — amely tulajdonképpen nem a Watergate-üggyel foglalkozott — meghallgatta az FBI ügyvezető igazgatóját, Patrick Grayt, akit Nixon az időközben elhunyt Edgar Hoover utódjának jelölt. Gray a szenátoroktól a személyére vonatkozó kérdéseket várt, azok azonban meglepetésére a Watergate-témáról érdeklődtek. Mindenekelőtt a betörést követő FBI-nyomozás első fázisáról. Zavarában kibökte, hogy John Dean, az elnök jogi tanácsadója jelen volt a kihallgatásokon, s azoknak a vallomásoknak a jegyzőkönyvét is megkapta, amelyeknek — a kihallgatott kívánsága szerint — nem szabad lett volna a fehér házi urak kezébe kerülni. Maga Dean pedig tehát hazudott az FBI-nyomozóknak, amikor azt állította, hogy Huntnak nincs irodája a Fehér Házban. Gray ugyanis beismerte, hogy Dean feltörette Hunt páncélszekrényét, és John Ehrlichman jelenlétében átadta neki megsemmisítésre azokat a dokumentumokat, amelyek leleplezhették volna Hunt és a Fehér Ház kapcsolatát. (Gray akaratlan őszinteségére a válasz: másnap Nixon menesztette.)

A következő napon, március 23-án robbant a még nagyobb bomba... Az egyik betörő, James McCord levelet írt Sirica bírónak. Beismerte, hogy a vádlottakat magas helyről kötelezték: vallják magukat bűnösnek, s mást ne mondjanak, hogy az ügy lezáruljon és elaludjon. A valódi felelősök neve a bíróságon nem hangzott el. S bár ő, McCord, félti az életét, családját is megtorlás fenyegeti, most lelkiismereti okokból kész új vallomást tenni... (Lelkiismereti okok? Lehet. Ámbátor ha meggondoljuk, hogy McCord is leszerelt CIA-ügynök volt, új szerepe legalábbis kétesnek látszik.)

Elég az hozzá, hogy április 5-én McCord kipakolt. Bevallotta, hogy John Mitchell, John Dean és Jeb Magruder (a kampánybizottság helyettes vezetője) 1972 februárjában vitatta meg a betörés, a „Watergate-vállalkozás" első tervét. Elhatározták, hogy a vezető demokraták szállodaszobáit is „megcsapolják". (Korábban mindhárom nevezett eskü hatálya alatt vallotta, hogy nincs köze az ügyhöz. S emlékezhetünk, Nixon viszont éppen Dean állítólagos vizsgálatára hivatkozva nyilatkozta ugyanezt.)

Másnap robbant a harmadik bomba. A McCord vallomást ellenőrző újságírók rászálltak Deanre is, s az nyilatkozatában immár kénytelen volt megerősíteni az állítások legfontosabb részeit... Április 14-én pedig jött a negyedik bomba, Magruder beismerte: McCord igazat mondott. Gordon Liddy plakátnagyságú operációs terve alapján vitatták meg a lehallgatási hadműveletet. (Ezek a nyilatkozatok természetesen még nem bíróság előtt hangzottak el, hanem talpraesett újságírók magnói rögzítették, s aztán az újságok hasábjain köszöntek vissza. Ám már ez is egyre jobban növelte a zavart, s megkavarta az állóvizet.)

A nyilvánosság előtt még úgy látszott, ha néhány magas rangú úr bele is keveredett a botrányba, azért a Fehér Ház zárt sorokkal állja a rohamokat. A kulisszák mögött azonban már afféle mentse-magát-aki-tudja hangulat uralkodott. Mindenki megkísérelte, hogy a másik kárára mossa magát tisztára. Bob Haldeman vezette az egyik, Mitchell a másik csapatot... Jeb Magruder vallott a betörés kiterveléséről, a lehallgatási akciókról, az eltussolási manőverekről, a hallgatási pénzek kifizetéséről. A szálak mozgatóiként Deant és Mitchellt nevezte meg... Mitchell korábban eskü alatt tett nyilatkozatai után most elismerte a találkozót a Watergate-tervezőkkel, de megmaradt a hamis eskü peremén: ő soha nem adta beleegyezését a betöréshez. A terv kiagyalói szerinte: Magruder és Liddy, akik azonban nem cselekedhettek volna „egy magasabb helyről származó oké nélkül". Nem mondott nevet, de mindenki tudta, hogy Haldemanra céloz... John Dean kijelentette, hogy nem vállalja a bűnbak szerepét. Ha fel akarják áldozni, akkor elhatározott szándéka, hogy nem kímél senkit.

Dean tehát nyilvánvalóan felfelé mutogatott. A fenyegetés csak rangban fölötte állóknak szólhatott, márpedig a fehér házi ranglistán csak Haldeman, a Fehér Ház „törzsfőnöke" és John Ehrlichman, a belpolitikai főtanácsadó állt Dean fölött. És... és persze az elnök!

Közben a közvéleményt elárasztották az információk, s az áradatban egyre nehezebben ismerte ki magát a közember... A Fehér Házban bizonyítékokat semmisítettek meg... A Fehér Házban táviratokat hamisítottak — Howard Hunt, a kémregényíró közreműködésével. Ezeknek kellene bizonyítani John F. Kennedy bűnösségét, miszerint ő adott parancsot a katolikus dél-vietnami diktátor, Diem államfő meggyilkolására. Mivel hogy Nixon le akart számolni a Kennedy-legendával...

A Watergate-betörők már korábban is végrehajtottak illegális behatolási akciót. Például akkor, amikor terhelő adatokat akartak szerezni Daniel Ellsberg ellen, aki a vietnami háborúval kapcsolatos, úgynevezett Pentagon-iratokat a sajtó kezére játszotta, s amely iratokból kiderült, hogy az elnök a kongresszus ellenére tett bizonyos, a nemzetközi közvéleményt is sokkoló lépéseket...

S egyre jobban koncentrálódott minden a három fő kérdés körül. Belevonja-e John Dean főnökét, az Egyesült Államok elnökét a botrányba? Ismerte-e Nixon a betörés tervét? Volt-e köze a bűnpalástoláshoz?

Woodward felkereste egy soha meg nem nevezett ismerősét, egy magas rangú kormánytisztviselőt. A téma: Dean. S az alábbi sorok — bármennyire is hihetetlen — meg is jelentek a Washington Postban, de senki nem indított pert a lap ellen. Ez is jellemző az akkori zűrzavarra, a pánikhangulatra.

— Azt akarja tudni, hogy Dean terhelő vallomást tesz-e az elnök ellen? — kezdte az informátor. — *A válasz igen. És ha azt kérdi tőlem, mi van a kezében, nem tudom. Biztos vagyok azonban abban, hogy bizonyítani tud. Mister Woodward, ne ámítsuk magunkat! Az elnök jogi tanácsadója be fogja ismerni, azt fogja vallani majd, hogy az elnök egy... nos, hogy az elnök egy bűnöző.*

Mindezek és még sok más tény, gyanú ellenére az elnök személyét érintő utalások persze elég gyenge lábon álltak. Konkrét bizonyítékokat nemigen tudott felmutatni senki, mert az elnök közvetlen munkatársai — Dean kivételével — lojálisak voltak Nixonhoz. Ennek a lojalitásnak nagyon nagy és nyilvánvaló a jelentősége: hiszen éppen az elnök legszűkebb környezete irányította a Watergate-betörés előtti, alatti és utáni eseményeket.

Következésképpen ők ismertek minden részletet, ők tudtak volna beszélni az elnök szerepéről. Minthogy azonban az elnök fedezte őket, késznek mutatkoztak a viszontszolgáltatásra is. Úgy is, hogy az árulónak tekintett Dean esetleges terhelő nyilatkozatait cáfolták, meg úgy is, hogy áldozatot hoznak főnökükért. S ezt az áldozatot Nixon meg is hozatta velük.

1973. április 30-án este 9 órakor Nixon televíziós beszéddel fordult a nemzethez. Ecsetelte, hogy az elmúlt hetekben, napokban új információkhoz jutott a Watergate-üggyel kapcsolatban. Neki semmi érdeke nem fűződik ahhoz, hogy az igazságszolgáltatás ne érvényesüljön teljes erővel. Azért, hogy a botránynak egyszer s mindenkorra véget vessenek, hogy a „rágalmazásoknak", további híreszteléseknek útját állják, gyötrelmes elhatározásra jutott... Fájó szívvel elfogadta Bob Haldeman és John Ehrlichman lemondását, hozzájárult annak a két, legkiválóbb köztisztviselőnek a távozásához, akit szerencséje volt ismerni... John Deant pedig elbocsátotta.

Hullottak tehát a fejek. Pontosabban: amikor küszöbön állt legközvetlenebb munkatársai ellen a hamis eskü és a bűnpártolás miatti vádemelés, Nixon arra kényszerült, hogy a cáfolatok, a hazugság és a hallgatás körhintáját megállítsa. Saját maga azonban továbbra sem akart kiszállni, neki bent kellett ülnie ebben a körhintában. Semmi esetre sem akart veszíteni... Még akkor sem, amikor Dean kézzel fogható vádakat emelt személye ellen. Pedig ezek konkrét, személyes tapasztalatra alapozott vádak voltak, s jelezték, hogy itt van már a vég kezdete. S az elnöki ovális iroda alatt ketyegni kezdett egy új, minden addiginál nagyobb hatású, időzített bomba.

John Dean vallomása idején azonban még mindig két „Watergate-valóságot" ismerhetett a közvélemény. Az egyik verziót az elnök május 22-i nyilatkozata tartalmazta. E szerint a mit sem sejtő Richard Nixont megcsalták a hűtlen munkatársak, élükön John Deannel. A másikat maga Dean mesélte el hatvanezer szavas, esküvel megerősített nyilatkozatában. S ez már nem szenzációt tálaló újságcikk volt! Ezt már nem lehetett az elnököt kikezdő firkászok számlájára írni. Amit John Dean koronatanúként elmondott, megrázta az Egyesült Államokat...

Amikor a volt jogi tanácsadó esküre emelt kézzel elmondta a formulát, és megkezdte vallomását, a szenátusi vizsgálóbizottság tagjai kerekre tágult szemmel hallgatták. A televíziókészülékek előtt ülő milliók hitetlenkedve meredtek a képernyőkre. Habár az addigi, egymásnak ellentmondó sajtónyilatkozatokból, közleményekből, a félrevezető cáfolatokból, az elnök ártatlanságát és a nemzetbiztonsági érdekeket hűvös méltósággal hangsúlyozó fehér házi hírekből nem volt könnyű kihámozni az igazságot — most úgy tűnt, hogy elérkezett a valóság órája.

Nixon volt jogi tanácsadójának hatvanezer szavas vallomása 245 írásos oldalt töltött meg. Dean hosszú órákon át ecsetelte a Fehér Ház klímáját, amelyben rendőrállami mentalitás, a csalás és öncsalás atmoszférája uralkodott: a Watergate termőtalaja... Aki az elnököt nem szerette, aki kritikai szót ejtett róla, politikájáról vagy módszereiről, az Nixon és palotagárdája számára automatikusan ellenségnek számított. Ugyanazon elnök, aki külpolitikájában önmagán is felülemelkedve a hidegháborúból kivezető utat kereste, már régen otthon folytatta ezt a háborút — honfitársai ellen... Igen, a Fehér Házban feketelistára tettek mintegy kétszáz politikai ellenfelet. Ezek ellen minden rendelkezésre álló eszközt bevetettek... Igen, létezett a titkos különítmény... Igen, ez szerezte meg az elnök által követelt információkat... Igen, az elnök kegyelmet ígért és pénzt a Watergate-betörőknek, ha nem nevezik meg a háttérben állókat. Haldeman, Ehrlichman, Colson és ő maga, Dean tartotta kezében az eltussolási akció szálait.

Dean magnetofonprecizitással beszélt, állapította meg újságíró kollégám, aki az említett dokumentumfilmben szemtanúként mesélt a szenátusi kihallgatásról. S a filmszalag jóvoltából erről magam is meggyőződhettem.

A Magyar Televízió filmarchívumában találtunk akkor jó néhány szinkronhangos tekercset, amelyek azokban az 1973. május-júniusi napokban készültek, amikor az ügy számos főszereplője nyilatkozott, illetve megjelent a vizsgálóbizottságok előtt. Íme egy szó szerinti részlet Dean vallomásából, arról az időszakról, amikor az elnök megbízta a nyomok eltüntetésével. ***„Kaptam egy telefonhívást, az elnök ovális irodájába kérettek. Már ott találtam Haldemant. Úgy tűnt, mindketten nagyon jó hangulatban vannak, és melegen, szívélyesen fogadtak. Az elnök azt mondta nekem, hogy Bob — ezzel Haldemanra célzott — rendszeresen tájékoztatta őt arról, hogy helytállok a***

Watergate-ügyben. Az elnök azt mondta: jó munkát végeztem, méltányolta, milyen nehéz volt a feladat, s elégedett, hogy a Liddy-ügyet sikerült leállítani. Azt válaszoltam, hogy mások sokkal nehezebb feladatokat oldottak meg. Amikor az elnök helyzetéről volt szó, elmondtam: minden, amit megtehettem, az volt, hogy fékezzem az ügy felderítését, és lehetőleg távol tartsam a Fehér Háztól. Azt is elmondtam, hogy ezzel az ügynek még egyáltalán nincs vége, és nem adhatok biztosítékokat arra nézve, hogy nem jön el a nap, amikor elkezdik az ügy szálait kibogozni."

Dean tehát egyértelműen Nixont vádolta: tudott a Watergate-betörésről meg a kudarc utáni bűnpalástolásról. Dean célzásokat tett a Fehér Házban működő magnetofonokra is, de erre még alig figyeltek oda. A magnók titka július 13-ig nem pattant ki... Dean vallomásának másnapján viszont a riporterek Colson orra alá dugták a mikrofont. A filmszalag tanúsága szerint a piszkos machinációk mestere így háborgott: *„Nos, azt hiszem, az egyik legtragikusabb látvány, amit valaha is láttam az amerikai televízióban, amikor John Dean azt mondta, reméli, hogy az amerikai nép megbocsát az elnöknek. Ugyan mit? Azt, hogy John Dean és kollégái összeesküvést szőttek? Azért bocsássanak meg az elnöknek, mert Dean részt vett egy összeesküvésben, és hazudott az elnöknek? Megrázó számomra, hogy ez az ember az összeesküvés központi figurája volt..."*

Colson színészi teljesítménye után Haldeman szárazon csak annyit mondott, bízik abban, hogy egyszer alkalma lesz majd elmondani a tényeket, s akkor tisztázódik, hogy az elnöknek nem volt köze „az ügyek vélt vagy állítólagos eltussolásához." Az elnök pedig a megsértett tekintély magaslatáról beszélt ártatlanságáról.

Állítás állt szemben állítással. Ki mond igazat? Ki hazudik? Dean menti a bőrét szemfényvesztéssel, vagy Nixon többi embere, s akkor persze maga az elnök is? Nem Nixon jóhiszeműségét bizonyítja-e, hogy a fehér házi őrségváltás során menesztette „gonosz tanácsadóit"? Sokan úgy vélték, hogy az elnök éppen ezzel mentette meg magát, ha csorbult is a tekintélye. Akkor ugyanis még nem ismerték a magnókon hagyott és már említett bűnjeleket.

A CIA azonban feltehetően ismerte, legalábbis erre utalnak a titkosszolgálattal kapcsolatban évekkel később folytatott vizsgálatok. Nixon pedig gyaníthatta, hogy Richard Helms CIA-igazgató részéről veszély fenyegetheti. Ezért is küldte el teheráni nagykövetnek — jó fél évvel a Watergate-betörés után. Tehát nem a betörés előtt, miként John Ehrlichman regényében olvashatjuk, és a könyv alapján készült filmsorozatban láthattuk. Ehrlichman ezzel a lényegtelennek tűnő különbséggel azt sugalmazza, hogy Helmsnek nem lehetett köze az eltussolási akcióhoz. Mivel azonban Helms — aki 28 évet töltött a titkosszolgálatnál — 1966-tól 1972 végéig ült a CIA igazgatói székében, abban a kritikus 6—7 hónapban játszhatott valamilyen szerepet. A

szenátusi bizottság nyilván ebből a meggondolásból hívta haza Teheránból, hogy 1973. május 21-én kihallgassa. Helms is eskü alatt vallott...

— Volt valami köze a CIA-nak a Watergate-ügyhöz?

— Nem, uram.

— A betörés után tett valaki kísérletet, hogy bevonja a CIA-t?

— Igen, uram.

— Milyen formában? Beszéljen erről!

— Haldeman tett néhány összefüggéstelen megjegyzést a Disznó-öbölre vonatkozó vizsgálatokról. Közöltem vele, hogy engem nem aggaszt a Disznó-öböl ügye, ez már évekkel ezelőtt volt, sem aggályom, sem érdekem nem fűződik hozzá.

— Disznó-öböl? Miért említette ezt Haldeman?

— Nem tudom, uram... Én megmondtam Walters tábornoknak, a helyettesemnek: ha bármilyen erőfeszítés történne arra vonatkozóan, hogy az ügynökséget belekeverjék a Watergate-betörésbe, amelyben a Cég soha nem volt benne, abban az estben álljon ellen, mert nekünk nem szabad bemocskolnunk a Cég nevét. Semmiképpen sem szabad belekeverednünk az ügybe, s ő is szilárdan tartsa magát ehhez.

— Mondott valamit Walters tábornok?

— Közölte, hogy John Dean beszélt neki a Watergate-betörésről... és arról, hogy a résztvevők némelyike kezd... azt hiszem, így mondta: ingadozóvá válni. Dean kérdezte, vajon a Cég a titkos pénzalapjából ki tudná-e fizetni az óvadékot a betörőkért, vagy ha rács mögé kerülnek, folyósítaná-e a fizetésüket? Walters közölte vele: semmi esetre sem.

Ebben a (előre elárulhatom: hamis eskü alatt tett) vallomásban egy-két részigazság volt csupán, a többi tudatos félrevezetés. A részigazságok persze azt igazolták, hogy ténylegesen folyt bűnpártolási akció. A félrevezetés viszont a Cég valódi szerepét fedezte. Azt is, amelyet a CIA (mint már szóltam róla) a Fehér Ház törvénytelen akcióiban játszott, hol közvetve, hol közvetlenül — ám többnyire saját önálló érdekeit követve... Meg azt is, amit a Watergate-betörés időszakában, majd azt követően a CIA közreműködésének számlájára lehet írni... S csak megjegyzem, hogy Helms nem először esküdött hamisan. Amikor nagyköveti kinevezésével kapcsolatban a szenátus külügyi bizottsága 1973. február 7-én meghallgatta, Symington szenátor megkérdezte tőle, hogy a CIA beavatkozott-e Chile belügyeibe, Helms határozottan tagadta ezt. A következő két évben viszont kiderült az, amit e könyv megfelelő fejezetében már megismerhetett az olvasó, nevezetesen: az amerikai titkosszolgálat az ITT-vel együttműködve nyolcmillió dollárt fordított az Allende elleni aknamunkára, a katonai puccsra és a népi kormány megdöntésére. (Helms utódjának irányításával a CIA ismeretesen be is fejezte a „művet", ám a szenátorok akkor nem ezért, hanem csupán Helms hamis esküje miatt háborogtak...)

A CIA és Helms tényleges szerepét Haldeman, az egykori fehér házi főinkvizitor leplezte le 1978-ban megjelent, ***A hatalom határai*** című könyvében. Haldeman, aki Nixon leghűségesebb vazallusai közé tartozott, a börtönben eleinte a volt főnök ártatlanságát bizonygató emlékiratokat akart írni. 1977 tavaszán azonban Nixon — aki bukása után televíziós előadásokkal, majd emlékirataival milliókat keresett — egy interjúban Haldemant és Ehrlichmant úgy állította be, mint azt a két gonosz szellemet, akik az ő tudomása nélkül jogi ködösítést folytattak, s ha előbb kidobja őket, megmenthette volna elnöki hivatalát... Erre Haldeman bosszút esküdött, s elhatározta, hogy kipakol könyvében (Süddeutsche Zeitung: „A szuperlojalista Haldeman Nixon Brutusává változott").

Haldeman első számú vádja: Nixon nemcsak az eltussolásban vett részt, hanem maga okozta a Watergate-betörést azzal, hogy űzte, hajtotta Colsont, majd parancsot adott, hogy szerezzen meg bizonyos információkat a Demokrata Párt elnöke, Larry O'Brien főhadiszállásán.

A Watergate-betörést követően az FBI automatikusan megkezdte a nyomozást... Haldeman elmondja, hogy az elnök három nappal később két ötletet vetett fel az ovális irodában: teremtsenek anyagi alapot az „elcsípett fiúk" számára, s vonják be a CIA-t a nyomok eltüntetésébe. A „hallgatási pénzt" Nixon privát ügyvédjének, Herbert Kalmbachnak a titkos alapjából biztosították — Haldeman szerint. Ami pedig a CIA-t illeti... nos, a fehér házi volt hatalmasság — aki természetesen mosakodik, saját szerepét bagatellizálja — ebben a témában alkalmasint igazat mond. A bűnjelek ugyanis azokon a bizonyos magnetofonszalagokon megmaradtak. Próbáljuk meg az eléggé komplikált, sokszálú manővert Haldeman leírása alapján összefoglalni...

1972. június 23., délelőtt tíz óra öt perc. Az ovális irodában az elnök és Haldeman beszélget. Az utóbbi közli, hogy Dean és Mitchell is azt javasolja, hozzák össze a CIA vezetőit az FBI ügyvezető igazgatójával, s Patrick Graynek nyíltan mondják meg: ***„Maradjon nyugton. Ez olyan ügy, amelyet nem kívánunk folytatni!"*** — Nixon eltöpreng: ***„Nos, mi megvédtük Helms urat egy csomó ronda ügy egyikében..."*** Hajlandó lesz-e a CIA az együttműködésre? Nixon azt mondja: ***„Be kell vonni Howard Huntot. Hunt majd elárul egy csomó dolgot. Ha felnyitjuk a furunkulust, egy rakás gennyes dolog kerül napvilágra... Ha összejön a CIA-emberekkel, mondja meg nekik, hogy ez az egész ügy ismét ráirányította a figyelmet az egész Disznó-öböl akcióra... Így hát üljenek össze az FBI-jal, és a haza érdekében nem szabad tovább bolygatni ezt az ügyet. Befejeztem."***

Haldeman nem csekély gúnnyal jegyzi meg, hogy íme, Nixon a nemzetbiztonság leplével kívánta a dolgot felismerhetetlenné tenni. Mindenesetre ő és Ehrlichman még azon a napon beszélt Helms igazgatóval és helyettesével, Vernon Walters tábornokkal. (A beszélgetés előtt egy 1969-es epizód járt a fejében... Amikor Nixon átvette hivatalát, megbízta Ehrlichmant, hogy kérjen

el a CIA-tól minden, a Disznó-öböllel, a Kuba elleni sikertelen inváziós kísérlettel kapcsolatos dokumentumot. Helms megtagadta az anyag kiadását, s Ehrlichman biztosra vette, hogy az elnök ezért kirúgja. Aztán Helms egy délután hosszú, bizalmas beszélgetést folytatott az elnökkel. Amikor távozott, Nixon azt mondta belpolitikai főtanácsadójának, hogy felejtsen el mindent a CIA-dokumentumról... Ehrlichman sejtette, hogy Helms valamivel a kezében tartja főnökét. Erre a történelmi tényre alapozta aztán könyvében az úgynevezett Primula-jelentéssel és az elnök megzsarolásával kapcsolatos epizódokat. A valóság azonban még bonyolultabb volt.)

A Disznó-öböl... Amikor Haldeman elismételte Nixon üzenetét, hogy a Watergate-ügy megpiszkálása újra felszínre hozza az invázióval kapcsolatos dolgokat, Helms üvölteni kezdett: ***„A Disznó-öbölnek semmi köze az egészhez. Nem rám tartozik a Disznó-öböl, nincs miért izgulnom!"*** Aztán hosszú csend lett és Helms lehiggadt, majd így szólt helyetteséhez: ***„Figyelmeztesse Gray urat az FBI és a CIA közti megállapodásra, hogy amennyiben a munka során egymás területére tévedünk, nem avatkozunk bele egymás ügyeibe!"***

Ez más szavakkal azt jelentette, hogy a CIA — Nixon „varázsszavainak" hatására — tényleg gátat rakott az FBI-nyomozás útjába arra való hivatkozással, hogy az keresztezi a CIA nemzetbiztonsági szempontból fontos operatív tevékenységét. Vagyis: Nixonnak is volt aduja Helms ellen. Továbbá: a CIA — Helms idézett szenátusi nyilatkozatával ellentétben — részt vett a Watergate-betörés szálainak összekuszálásában. De hát mivel zsarolhatták egymást? Mert ezt tették, mint a későbbiek során Howard Baker szenátor — aki betekinthetett a Nixon—Helms kapcsolatok aktáiba — megállapította: ***„Mindegyik annyit összehordott a másikra, hogy lélegezni sem tudnak..."***

Haldeman arra a következtetésre jut, és ezt más források is alátámasztják, hogy Nixon valamennyi, a Disznó-öböllel kapcsolatos utalása Kennedy elnök meggyilkolásával függ össze... Könnyen lehet. Helms az 1961-es incidens idején a CIA tervezési igazgatóhelyettese volt. Hozzá tartoztak a kubai származású ügynökök, akiket jórészt Hunt verbuvált. Helmsnek nagy része volt az invázió előkészítésében és Castro meggyilkolásának tervezésében is. A CIA rángatta bele Kennedyt a kalandba, majd az elnököt okolta a kudarcért, mivel az menet közben (a nemzetközi tiltakozás hatására, jobb belátásra jutva) visszakozott. Sőt, a CIA — az elnök tilalma ellenére — a továbbiakban is merényleteket tervezett Castro ellen. Aztán 1963 novemberében Kennedyt Dallasban meggyilkolták. S akkor a CIA fantasztikus eltussolási manőverbe kezdett, és a szó szoros értelmében eltüntetett minden összefüggést a Kennedy-gyilkosság és a CIA között... Nixon tudta, hogy az e tényeket dokumentáló bizonyítékok a CIA főhadiszállásán találhatók. S tudott a CIA alkotmányellenes belföldi kémkedéséről és egyebek között a chilei aknamunkáról is.

Csakhogy mindketten azonos cipőben jártak! Helms bizonyítékokkal rendelkezett, hogy a Kuba-ellenes áskálódást 1960-ban az akkori alelnök, Nixon

kezdeményezte; hogy Allende „kikapcsolására" — „kerül, amibe kerül" — Nixon elnök adott utasítást a kongresszus megkerülésével. S legfőképpen tudott Helms a Fehér Ház törvénytelen ügyeiről, beleértve az „elnökcsinálási" manipulációt is. Bőven tarthattak tehát egymástól. Ezért tett eleget Helms az elnök kívánságának, amikor elhangzottak a „Disznó-öböl" varázsszavak. Ugyanakkor azonban folytatta a kettős játékot. Minden jel arra mutat, hogy ehhez a CIA és a nagy sajtóorgánumok között éveken át kialakult — és Helms igazgatósága alatt elmélyített — titkos kapcsolatok adtak lehetőséget. 1973 tavaszáig a kiszivárogtatás adta a robbanótölteteket a Watergate-ügynek...

S 1973 nyarán felgyorsultak az események...

A korabeli sajtójelentések szerint a két férfi határozottan untatta egymást azon a július 13-i, pénteki napon. Az egyik — Don Sanders — maga által is haszontalannak tartott kérdéseket tett fel. A másik, Alexander Porter Butterfield, a Fehér Ház volt munkatársa — Haldeman beosztottja — mogorván válaszolgatott. Afféle rutin kikérdezés volt ez zárt ajtók mögött, mielőtt a tanú a Watergate-botrány felderítésére létrehozott kongresszusi vizsgálóbizottság nyilvános ülésén megjelenik. Két óra múltán Sanders be akarta fejezni, amikor („nem mintha valami különösebbre gondoltam volna" — mondta később) eszébe jutott még egy dolog... Vajon John Dean igazat mondott-e, amikor kijelentette, hogy az elnök hivatali irodájában titkos magnetofon működött? Sanders, a bizottság vizsgálója tényleg nem számított érdemi válaszra, hiszen Butterfieldet afféle fehér házi bürokratának tartotta, aki nem sokat tudhat a lényeges dolgokról. Így aztán tátva maradt a szája, amikor partnere furcsán reagált.

— Reméltem, hogy nem teszi föl ezt a kérdést — mondta Butterfield a még sötétben tapogatózó szenátusi embernek, aki erre persze nyomban felfigyelt —, ugye ez olyan beszélgetés, mintha máris eskü alatt vallanék?

Sanders meglepetten bólintott, és újra kérdezte, hogy John Dean igazat mondott-e.

— Igen — válaszolta Butterfield olyan hangsúllyal, mint ha a fogát húznák.

Ezzel az „igen"-nel a rutintanú Butterfield — aki aztán három nap múlva teljesen kitárulkozott — döntő fordulatot adott a Watergate-ügynek. Azóta sokan és sokszor találgatták, hogy csak ügyetlenül elszólta-e magát (hiszen csöppnyi kétértelműséggel elkenhette volna a dolgot), avagy éppenséggel nagyon is ügyesen és a megfelelő pillanatban bökte ki a titkot. Alkalmasint az utóbbi az igaz, ha meggondoljuk, hogy Butterfield is a CIA ügynöke volt, mielőtt a Fehér Ház alkalmazottja lett. Egyes források kifejezetten azt állítják, hogy ő volt a Washington Post munkatársainak „Mély-torok" fedőnevű informátora.

A Központi Hírszerző Ügynökség viselt dolgait később vizsgáló bizottságok mindenesetre tényként állapították meg, hogy Butterfield valóban a CIA embereként tartotta szemmel Nixont a Fehér Házban. Lehetett „Mély-torok"

is, de annak a titkokzatos ismeretlennek a személyéről szólva legalább féltucat verzió van forgalomban. Haldeman könyvében határozottan állítja, hogy Fred Fielding, John Dean helyettese volt „Mély-torok"... A Wall Street Journal pedig 1976 tavaszán azt írta, hogy bizonyítékai vannak, miszerint a Mullen és Társa cég elnöke, R. F. Bennett tájékoztatta — a CIA adatai alapján — az újságírókat. Ez a cég adott annak idején fedőfoglalkozást Howard Huntnak, egyben számos országban úgynevezett „frontszervezetet" működtetett a CIA számára... E verzió szerint a CIA a legkomplikáltabb, de hallatlanul gyorsan működő információs csatornán át szivárogtatta ki a híreket, hogy saját dolgairól elterelje a figyelmet: fehér házi kémei megszerezték a terhelő adatokat, továbbadták Mr. Bennettnek, az pedig eljuttatta a sajtóhoz.

CIA-ügynök mindenesetre bőven akadt a Fehér Házban és környékén. Butterfield mellett emlékeztetünk Howard Huntra, James McCordra (a szokatlanul gondtalan betörőkre) meg a Watergate-hetek egy másik tagjára, Eugenio Martinezre, aki 1977-ben egy tévéinterjúban bevallotta, hogy akkor is CIA-szolgálatban állt, amikor a fehér házi titkos különítménynek dolgozott. Szavai szerint: amikor Howard Hunt és Bernard Barker annak idején bevonta őt a „vízvezeték-szerelők" közé, felvette a kapcsolatot CIA-összekötőjével és tájékoztatta.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a valóságban „Mély-torok" nem egy személy lehetett: az ügy különböző fázisaiban más-más ember — néha több is egyszerre — játszhatta ezt a szerepet. A lényeg az, hogy segítségükkel a sajtó bőségesen kiszivárogtathatta a Fehér Házat terhelő információkat. Az pedig perrendszerűen bizonyított, hogy a CIA korábban is, Helms igazgatósága alatt pedig rendkívül koncepciózusan, szoros kapcsolatot tartott a legjelentősebb tömegtájékoztató eszközökkel. Vagyis az alkotmányvédelem és az erkölcs nevében leleplező cikkeket közlő lapok — a New York Times, a Newsweek, a Washington Post — és a nagy tévétársaságok (az ABC, az NBC, a CBS) üzleti-politikai érdekekből szövetséget kötöttek a titkosszolgálattal... ***Paktum az ördögűzők és az ördög között***, írták más lapok, amikor ez a botrány is kipattant. S mi volt a paktum lényege?

A CIA neves újságírókat foglalkoztatott segédhírszerzőként: külföldi tudósítóutakról visszatérő riporterek előbb számoltak be a langlay-i CIA-főhadiszálláson, mint saját szerkesztőségükben; az ügynökség a saját érdekeit szolgáló cikkeket sugalmazott a kiválasztott tudósítóknak... S cserében bizalmas információkkal látta el őket: feltűnést keltő, példányszám növelésére alkalmas hírekkel, amelyekhez csak a titkosszolgálat férhetett hozzá. S a CIA kihasználhatta a sajtó embereit önös célokra is, anélkül, hogy észrevennék.

Ez történt a Watergate-ügyben is. A hatalmas, szuverén, de pozícióit veszélyeztetve látó CIA titkos frigyre lépett az ugyancsak hatalmas, félelmetes manipulációs gépezettel úgy, hogy a játékban részt vevő újságírók a legnemesebb célt láthatták maguk előtt. A CIA nem tűrhette, hogy a Fehér Ház

saját külön titkos különítménnyel rendelkezzék. A nagy befolyást gyakorló újságok és televíziók viszont maguk is nagy tőkés vállalkozások, ráadásul néhány konglomerátum kezében koncentrálódnak, és még óriásibb hatalommal rendelkező tőkés érdekcsoportokhoz kapcsolódnak... E kurta megállapításból is kitűnik, hogy bár a felszínen mindeddig egy betörés — tehát egy szimpla bűnügy — és körülményei álltak az előtérben, a kulisszák mögött már régen másról volt szó.

Hatalmi harc folyt, könyörtelen küzdelem. S Butterfield vallomása idején az egyébként érdekcsoportokra tagolódó, s egymás ellen is a befolyásért és a profitért szüntelen harcot vívó amerikai burzsoázia — legalábbis az elnököt illetően — mindinkább egységes osztályelhatározásra kényszerült. Nixon ugyanis másodszori megválasztásától megittasodva tovább gyorsította a hatalom fehér házi koncentrálását, s 1973 elején létrehozta a kongresszustól függetlenített, a kormánygépezet fölé helyezett „szuperkabinetet", és mind nyilvánvalóbbá vált, hogy még átmeneti kompromisszumokra sem hajlandó a kongresszusban képviselt érdekcsoportokkal. Köves Tibor remek elemzése szerint ez viszont a hatalom bizonyos fokú megosztásán alapuló kétpártrendszer lényegébe ütközött: mint korábban szó esett róla, a rendszer működését veszélyeztette. Ez a tény szervezte közös frontba a legkülönbözőbb színezetű erőket. Ezért változott meg 1972 novembere után az addig még Nixont támogató tömegtájékoztató eszközök hangja is. Butterfield pedig megadta a döntő lökést.

A július 16-i szenátusi kihallgatáson elmondta, hogy az elnök utasítására a Fehér Ház legfontosabb szobáiba rendkívül korszerű elektronikus lehallgatókészülékeket telepítettek. Az elnök híres ovális irodájában is rejtett mikrofonok „figyeltek" minden szóra. S ha ezekben a termekben bárki megszólalt — 1971 eleje óta — automatikusan működésbe léptek a magnetofonok, rögzítették a szobákban folyó párbeszédeket és a telefonbeszélgetéseket. Vagyis működtek a magnetofonok akkor is, ha az elnök a munkatársaival tanácskozott, ha külföldi államférfit fogadott, meg akkor is, ha az elnök tanácsadói jelentést tettek vagy egymás között csevegtek. (Nem csoda, hogy e titok napfényre kerülésekor számos külföldi kormány- és államfő — aki Nixon vendége volt az ovális irodában — fejezte ki felháborodását.)

Haldeman később könyvében azt állítja, hogy a lehallgató rendszert a legnagyobb titoktartás közepette építették ki, s létezéséről az elnökön kívül csak ő és a technikusok tudtak... Ebben alaposan tévedett, s Butterfield vallomása bizonyítja éppen, hogy a nagy titok nem maradt meg a szűk körben. Több forrás feltételezi, hogy a CIA nem csupán tudott róla, hanem szerét ejtette annak is, hogy másolatokat készítsen a szalagokról. Ez magyarázná sokak szerint, hogy az elnök — aki sejtett valamit a CIA aduiról — miért nem semmisítette meg időben (tehát a titok feltárása előtt) a szalagokat, amelyeken a Watergate-betöréssel kapcsolatban terhelő, s az ő személyét kompromittáló

beszélgetések is rajta voltak. Szinte megmagyarázhatatlannak tűnhet: az Egyesült Államok elnöke olyan beszélgetéseket is lehallgattatott, amelyek az ő bűnösségére szolgáltattak bizonyítékokat? Pedig a dolog fölöttébb egyszerű, meséli Haldeman. A legkorszerűbb lehallgatóberendezés utáni áhítozások áldozatai lettek. Johson elnök — jegyzi meg szarkasztikusan Haldeman — még egy gombnyomással hozta működésbe a magnetofont, ha titokban rögzíteni akart egy beszélgetést. Nixon és ő viszont egy teljesen automatikus rendszert választott, amely megszakítás nélkül maradéktalanul mindent felvett. A hangra önmagától kapcsolt be, s így rögzítette azokat a párbeszédeket is, amelyek a Watergate-ügyről árultak el egyet-mást.

A titkos magnószalagok jelentősége mindenki előtt nyilvánvaló volt. Ha az elnök minden beszélgetést rögzített, akkor a szalagok azt is elárulhatják, hogyan, kik között és milyen formában esett szó a Fehér Házban a betörésről. Tisztán technikai kérdés tehát, hogy kiderüljön: ártatlan-e az elnök, amiként mondja, avagy tudott az ügyről, és bűnpalástolást követett el.

Ezzel elkezdődött a magnószalagcsata. A kongresszusi bizottság követelte, hogy Nixon adja ki a szalagokat meghallgatásra. Ez a csata bővelkedett új és új fordulatokban, de most célszerű a könnyebb áttekintés érdekében csak a legfontosabb állomásokat felidézni...

1973. augusztus 17. Nixon a titoktartásra és a végrehajtó hatalom privilégiumaira hivatkozva ellenzi a magnetofonszalagok kiszolgáltatását. Megismétli ártatlanságára vonatkozó korábbi nyilatkozatait, és arról beszél, hogy a tárgyalások és telefonbeszélgetések rögzítése nemzetbiztonsági érdekből, a történelem számára történt. Minden elődje alkalmazta ezt a módszert, amely szükséges és fontos. Neki, mint elnöknek alkotmányos kötelessége védeni a nemzetbiztonsági érdekeket. Ezt tette eddig is, és ezt kívánja tenni a jövőben is. Ezért nem adhatja át a szalagokat.

1973. augusztus 29. Az ügyet vizsgáló Sirica szövetségi bíró a kongresszus eltökéltségét fejezi ki, amikor bírósági ítélettel kötelezi Nixont a szalagok kiadására. Az elnök makacs, és a huzavona folyik tovább. Közben a sajtó támad, a kongresszusban nem pusztán a demokraták, hanem az elnök saját pártjának tekintélyes személyiségei is haragos nyilatkozatokat tesznek.

1973. október 13. A washingtoni szövetségi fellebbviteli bíróság úgy dönt, hogy az elnöknek ki kell adnia a szalagokat. Nixon a legravaszabb ügyvédek segítségével védekezik. A közvéleményben erősödik a meggyőződés, hogy az elnöknek félnivalója van.

1973. október 20. Nixon, megint az elnöki privilégium jegyében, elbocsátja Archibald Cox különleges ügyészt, aki túl komolyan vette feladatát, és kezdett veszélyessé válni. A kongresszus dühe immár határtalan.

1973. október 23. A Fehér Ház váratlanul bejelenti hogy Nixon hajlandó átadni Sirica bírónak a Watergate-ügyben szereplő kilenc magnószalagot... Ugyanazon a napon azonban a képviselőház demokrata és köztársaságpárti

vezetői úgy döntöttek, hogy megvizsgálják Nixon elnök alkotmányos vád alá helyezésének lehetőségét.

1973. november. Kilenc helyett csak hét magnószalagot adott át a Fehér Ház a Watergate-bizottságnak... Az elnök jogtanácsosa szerint a hiányzó kettő sohasem létezett... John Dean eskü alatt tett vallomásából azonban már tudja a bizottság, hogy 1972. június 20-án, tehát három nappal a betörés után, Nixon és John Mitchell újraválasztási kampányfőnök között lezajlott egy olyan beszélgetés, amely perdöntő tényeket tartalmazott. 1973. április 15-én pedig Dean maga tárgyalt az elnökkel a botrány eltussolásával kapcsolatos ügyekről. Senki nem ad hitelt annak az elnöki nyilatkozatnak, miszerint e két beszélgetést „az automata hibája" miatt nem rögzítette a készülék. Az emberek inkább a bizonyítékok tudatos megsemmisítéséről pletykálnak... A bizalmi válság egyre mélyül.

1973 decemberében a sajtó összeállítja az elnök terhére róható cselekmények listáját. Tizennégy vádat hangoztatnak Nixon ellen... Hatalommal való visszaélés... A politikai ellenfelek elleni kémkedés... Titkos különítmény létrehozása és illetéktelen behatolások magán- és hivatalos személyek lakásaiba, illetve irodáiba... Mocskos trükkök és törvényellenes pénzügyi manipulációk alkalmazása a választási hadjárat során... Bűncselekmények eltussolása... Bizonyítékok megsemmisítése... A kongresszus félrevezetése, amikor az elnök titokban bombatámadást rendelt el Kambodzsa ellen... S a többi között erőteljes bírálat azzal kapcsolatban is, hogy mintegy hárommillió dollárt költöttek állami pénzből Nixon San Clemente-i, valamint Key Biscayne-i házainak „modernizálására"...

Egyre nagyobb a Nixon elleni alkotmányos vádemelés követelők tábora. S 1974 januárjában újabb tény döbbenti meg azokat, akik még hinni szeretnének elnöküknek: a fehér házi magnószalagokon folytonossági hiányokat fedeznek fel. A szakértők megállapítják, hogy egy 1972. június 20-i beszélgetést minden kétséget kizáróan szándékosan töröltek le. Egy olyan beszélgetést, amely három nappal a betörés után az ovális irodában zajlott le Nixon és Haldeman között. Ez a 18,5 perces párbeszéd nyilván kulcsfontosságú volt, ha megkísérelték amatőr módon letörölni. Vajon mit tartalmazott?

A szakértői jelentés sokkolta a közvéleményt. A hat specialista azt is megállapította, hogy legalább ötször fogtak hozzá a törléshez. Vagyis ügyetlen, kontár munka volt. A szalagon hol halk, hol felerősödő brummogás és számos szófoszlány árulkodik az avatatlan kézről... Később még számos hézagot, törlést is felfedeznek, de mindvégig az a 18,5 perc izgatta a vizsgálókat és a Watergate-ügy krónikásait. E letörölt szöveget a betörés után három nappal fogták fel a Fehér Ház elektronikus fülei — s ez a mondat minden létező újság hasábjain nagy betűs címsorokat kapott.

A titokra Haldeman derített fényt **„A hatalom határai"** című könyvében. Elmeséli, hogy az elnök és ő azon a napon először beszélgetett az ovális iro-

dában a betörésről. A párbeszédet persze úgy rekonstruálja, mintha ő maga az előzményekről mit sem tudott volna. Ám ha eltekintünk is a mosakodás tényétől, nyomban világossá válik, miért félt Nixon annak a 18,5 percnek a nyilvánosság elé kerülésétől.

Haldeman szerint Nixon azt mondta: aggódik Colson miatt, és nem tudná elviselni, ha az FBI kihallgatná különleges tanácsadóját. ***„Colson beköpheti az elnököt, ha összecsuklik. Tudja, én hónapokon keresztül Colson nyomában voltam, hogy elkapjam O'Brient a Hughes-ügyben. Colson azt mondta, hogy megszerzi az általam kért információt, így vagy úgy...***" Aztán Nixon arról meditált, hogy az ostoba Colson a saját irodájában beszélt az ügyről, amikor Hunt és Liddy nála járt... de ki sem ejtették O'Brien nevét. ***„Csupán általánosságban beszéltek arról, hogy már meg kell indítani a jóváhagyott felderítő akciót."*** Ettől az elnök felélénkült: ***„Nos, résen kell lennünk. Sőt, okosabb lenne támadni."*** S ezek után vetette fel az elnök, hogy közvetett módon anyagi alapot kell teremteni a Watergate-betörők számára, majd javasolta, hogy vonják be a CIA-t...

Ez tehát egyértelműen mutatja meg az elnök szerepét. Akkor, 1974 elején, azonban e beszélgetés tartalmát még nem ismerhették. Csak a törlés ténye és az abból következő gyanú maradt. Nixon azt állította, hogy a 18,5 percet a titkárnője, Rose Mary Woods törölte le véletlenül. Haldeman viszont kifejti, hogy Nixon saját maga ***„módszeresen megkezdte a Watergate-üggyel kapcsolatos részek törlését a szalagról, amikor aggódni kezdett, hogy azokat esetleg be kell mutatni..."*** Igen ám, meséli tovább az egykori fehér házi „törzsfőnök", de Nixon a legbalkezesebb ember volt, akit valaha ismert. Különösen ha magnó kezeléséről volt szó. Ez magyarázza a szakértők azon véleményét, hogy kontár módon legalább ötször próbálkoztak a törléssel.

Haldeman választ ad arra is, hogy miért történt a betörés. A Watergate-ügy krónikásait ugyanis mindvégig zavarta, hogy nem találtak elegendő indokot. 1972 nyarán biztosra lehetett venni Nixon újraválasztását. Mi szükség volt a demokraták választási központjában végrehajtott betörésre? Nézzük Haldeman verzióját! A demokrata elnökjelölt, George McGovern szenátor választási kampányát Larry O'Brien vezette. Az amerikai választási hadjáratokra jellemző módon és gátlástalan módszerekkel igyekeztek egymást kompromittálni.

O'Brien emberei felderítették az ITT-ügyet, amelyről már szóltunk. Nevezetesen azt, hogy a konszern fedezi — törvényellenesen — a Republikánus Párt választási konvenciójának teljes költségét. Cserében Nixon közbelépésére megszüntették az ITT ellen indított trösztellenes pert...

Ez persze roppant kellemetlen volt Nixonnak. Ám ő is tudott valamit O'Brienről. Mégpedig azt, hogy kongresszusi kijáró szerepet vállalt Howard Hughes — az azóta elhunyt multimilliárdos — szolgálatában, és ezért évente 180 ezer dollár honoráriumot kapott. Így aztán Colson titkos osztagának azért

kellett betörni a demokraták főhadiszállására, hogy megszerezzék az ITT-ügyben összegyűjtött s Nixont terhelő bizonyítékokat, és a Hughes-ügyben O'Brient kompromittáló anyagokat.

A sikertelen betörés után jó másfél év telt el, s az események 1974 elején újra felgyorsultak. A végvonaglás mégis további hét hónapig tartott. Az ügy krónikájához tartozik, hogy időközben Nixonnak már új alelnöke volt Gerald Ford személyében. Az előd, Spiro Agnew ugyanis adócsalás, hivatali zsarolás és megvesztegetés bűnébe esett, és a megígért büntetlenség fejében le kellett mondania. A még súlyosabb bűncselekményekkel gyanúsított Nixon elnök viszont még harcolt: ***„Sohasem adom fel!"***

1974. február 6. A kongresszus felhatalmazza a jogi bizottságot, hogy végezze el a Nixon elleni alkotmányos vádemeléshez szükséges elővizsgálatokat...

Az Egyesült Államok elnökét — államfő, kormányfő, főparancsnok egy személyben — közönséges bűncselekmények miatt nem lehet rendes bíróság elé állítani. Az elnököt csak kongresszusi felelősségre vonással lehet hivatalából elmozdítani, amelynek keretében a képviselőház szavazna az elnök ellen felhozott vádak ügyében, majd a szenátus, mint egyetlen hatalmas bíróság fogná perbe az elnököt...

Hosszadalmas, hosszú hónapokig tartó, jogi csűrés-csavarással teli procedúra, amely társadalmilag nagy megrázkódtatással jár, és a legtöbb politikus hagyományosan iszonyodik tőle. Akkor azonban a kulisszák mögötti erők már vállalták a kockázatot, hogy a rendszer alapjai meg ne rendüljenek.

1974. március. A hét betörő után hét fehér házi kulcsember — köztük Haldeman és Ehrlichman — ellen is vádat emelnek. S tucatnyi más személy ellen is per készül.

1974. április 16 — 30. A jogi bizottság Nixontól már 42 magnószalag kiadását követeli. Hosszú huzavona után az elnök 31-et átadni kényszerül... Ezekből is kiderül, hogy a fehér házi beszélgetéseken hamis esküről, hallgatási díjakról, a kongresszusi vizsgálatok akadályoztatásáról volt szó. Több politikus felszólítja Nixont, hogy mondjon le.

1974. június. Colson is Nixon ellen fordul. Elhatározza, hogy vallomást tesz, és tanúként a vád rendelkezésére áll. Ezzel húszévi börtönbüntetéstől menekül meg, a bűnbeismerés után legfeljebb már csak öt esztendőt kaphat... Kiszivárog, hogy a Watergate-esküdtszék titkon ***vád alá nem helyezett összesküvőnek*** tekinti Nixont bűnpalástolás és az igazságszolgáltatás akadályoztatása miatt.

1974. július 24. A legfelső bíróság immár 64 magnószalag kiadását követeli. Három nappal később a jogi bizottság öt vádpontban véli bűnösnek Nixont, és többségi szavazással az alkotmányos vádemelés mellett dönt.

Henry Kissinger, az elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója mindvégig elsáncolta magát a fajsúlyos külpolitikai ügyek mögé, pedig a vizsgálatok és a leleplezések mellékáganként a vihar szele őt is megérintette...

Először: kiderült, hogy a fehér házi titkos különítmény létrehozása az ő kontójára is írható. Másodszor: a fehér házi lehallgató rendszeren belül neki is volt saját „elektronikus füle", titokban ugyanis magnóra rögzítette minden telefonbeszélgetését, azt is, amit az elnökkel folytatott. Harmadszor: megszellőztették, hogy ő, a CIA mostani elöljárója, jóval korábban is kapcsolatot tartott a titkosszolgálattal. Az ötvenes években ugyanis ő vezette a Harvard egyetemen a nemzetközi Harvard-szemináriumot, amelyen olyan külföldiek vettek részt, akik később hazájukban politikusok, professzorok, újságírók lettek — kulcsállásokban. A szemináriumokat a CIA finanszírozta.

Nos, *1974. július 31-én* ehhez a Kissingerhez állított be kétségbeesetten Alexander Haig tábornok (korábban Kissinger helyettese, akkor Haldeman utóda), s elmondta, hogy a legfelsőbb bíróság által követelt 64 magnószalagból ***legalább három cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy az elnök maga rendelte el a Watergate-ügy eltussolását*** — a CIA közreműködésével. Egyebek között arról az 1972. július 23-i két beszélgetésről volt szó, amelyről részben már beszámoltunk: Nixon és Haldeman párbeszédéről, valamint Haldeman, Ehrlichman, Helms CIA-igazgató és a helyettese közötti tárgyalásról, amikor is a CIA kapta a feladatot, hogy nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva keresztezze az FBI nyomozását.

Ez a szalag volt a döntő tárgyi bizonyíték — ahogy akkor mondták: a még „füstölgő pisztoly"... S ezt a halálos veszélyt jelentő bizonyítékot előbb vagy utóbb ki kell szolgáltatni.

Augusztus 2-án Charles Wiggins kaliforniai republikánus képviselő, Nixon pártbarátja (egyike azoknak, akik az alkotmányos vádemelés ellen szavaztak) elolvasta a magnószalagról készített feljegyzést és könnyes szemmel belátta: Nixon elveszett. *Augusztus 6-án* az elnök kabinetülésen közli, hogy nem gondol lemondásra. Ezután Kissingerrel tárgyal, s főtanácsadója a külpolitikai cselekvőképesség megőrzése érdekében nyomatékosan kéri: az elnök lépjen vissza. Másnap három republikánus szenátor keresi fel Nixont, és zárt ajtók mögött tárgyalnak. Az elnök este közli családjával, hogy lemond.

S *1974. augusztus 8-án* este, a Watergate-betörés után pontosan 782 nappal, odaül a televízió kamerái elé az ovális irodában az Egyesült Államok 37. elnöke, Richard Milhouse Nixon, hogy rekedt hangon megtegye bejelentését.

Így érkezett el a szégyenteljes vég... A finálé előtt azonban szólni kell még néhány, a Watergate-botrányt túlságosan egyszerűsítő nézetről.

Egyesek szerint a hatalomból kiszorult demokraták buktatták meg a republikánus elnököt... Mások úgy vélik, hogy a „news-media", a tömegtájékoztatás, s ezen belül is a Washington Post két munkatársa tette a kötelet Nixon nyakára... Olyan feltételezés is akad, hogy a Nixon elleni támadás mö-

gött az enyhülési politika megtorpedózását kívánó erőket kell keresni... Általános és hivatalos nézet szerint pedig az alkotmányos rend ereje, az amerikai demokrácia fundamentumát alkotó erkölcsi-politikai értékek söpörték el a jogtiprót.

Azt gondolom, a valóságban az történt, hogy az amerikai uralkodó osztály nagy többsége — nemcsak demokrata, hanem republikánus párti többsége is — úgyszólván ***egységes osztályelhatározás alapján döntött*** úgy (s itt Köves Tibor szavait ismétlem): „fejátültetést" hajt végre az elnöki intézmény élén. Tette pedig ezt azért, mert a gátlástalan fehér házi hatalomkoncentráció, a földalatti kormányzati módszerek és eszközök veszélyeztették az egész tőkés osztály uralmának folytonosságát.

A Watergate-betörés csupán csak egy epizód volt a titkos földalatti kormányzati rendszer kiépítésében. A végrehajtó hatalom abszolutizálása, a „császári elnökség" politikai-gazdasági létében veszélyeztette a hatalomból kiszorult érdekcsoportokat. Nixon és palotagárdája felrúgta azokat a játékszabályokat, amelyek a hatalomban osztozó csoportok versengését (ki mennyit akaszthat le az állami költségvetésből) biztonságos keretek között tartják. Az amerikai kétpártrendszer lényege, hogy ***mindkét párt az uralkodó osztály pártja:*** ez garantálja a rendszer működését. Akármelyik ül a kormányrúdnál, akármilyen pártállású elnököt választanak is meg — a hatalomban osztoznak a mindkét párt mögött álló érdekcsoportok. Ez a szabály, amely felrúgatott, amely lehetővé tette az ultraliberális demokratáktól az ultrakonzervatív republikánusokig terjedő Nixon-ellenes közös front összeverődését. Meg az a tény is, hogy Nixon a „párton kívüli" csúcsintézményeket — mint a CIA, az FBI, az adóhivatal — saját céljai érdekében használta fel, ellenfelei politikai megsemmisítésére... holott ezek az egész tőkésosztály uralmának eszközei.

A CIA például, mint láttuk — miközben öntörvényű útjait követte —, hol együttműködött a „nixonizálással", hol ellenjátékosként viselkedett és csapdát állított. Magatartásának ellentmondásossága csupán része volt az elkeseredett hatalmi harcnak. Egyik sem a rendszer ellen lépett fel, ez a hatalmi küzdelem éppen a rendszer része, alkotóeleme, jellemzője. Mindig így működik, csak Nixon túl ment minden lehetséges határon. Elmozdítása pedig nagy kockázattal járt a rendszerre nézvést. A „fejátültetésre" törekvő támadó érdekcsoportok nem tehettek mást, vállalniok kellett azt a veszélyt, a kockázatot, ami az egész politikai rendszer hitelét megrendítő leleplezésekben rejlett. Ezt a kockázatot azzal ellensúlyozták, hogy a hagyományos politikai-morális értékek és az alkotmányos jogrend nevében léptek színre, méghozzá a sajtó előtérbe állításával.

A sajtó tudatosította a rendszer veszélyeztetettségét. Nincs okunk kételkedni egyes újságírók személyes erkölcsi motívumaiban. Ám tudnunk kell, hogy a leleplező cikkek még a legfüggetlenebb orgánumban is csak akkor és azért jelenhettek meg, amikor és amiért a tömegtájékoztatás eszközei, a „news-

media" főszerkesztői engedélyezték. A főszerkesztők viszont azt engedélyezték, amit például a laptulajdonosok (a lapkonszernek vezetői) helyesnek tartottak. Az utóbbiak pedig azt tartották helyesnek, ami megfelelt saját érdekcsoportjuk céljainak. Márpedig ***ezeket a célokat nem az erkölcs, hanem a hatalmi és gazdasági érdekek motiválták.*** Mindazonáltal a gépezet azért működhetett úgy, amiként működött, mert a szuverén újságírók és szerkesztők — akik persze a rendszer elkötelezettjei — a függőségi viszonyokat ellensúlyozni tudták valódi benső felháborodásukkal, etikai értékrendjükkel.

És még valami, ami világosan mutatja a dolog bonyolultságát!

A tömegtájékoztatási eszközöket a „liberális keleti establishment" — a keleti parti hatalmi elit — tartja (legalábbis nagy részben) a kezében. Ennek demokrata párti szárnyát viszont olyan bankházak finanszírozzák, amelyek összefonódtak a Nixont hatalomra segítő déli-délnyugati nagytőkés csoportokkal.

Másrészt a keleti establishment igazi gerincét nem a demokrata irányzatú kisebb bankházak, hanem a republikánus szupergazdag nagycsaládok alkotják. Ha tehát a „news-media" irányvonalában erőteljesen érvényesült a keleti establishment befolyása, akkor abban a befolyásban döntő szerepet játszottak a szóban forgó republikánus érdekcsoportok is. Ez viszont azt jelenti, hogy a kormányzati-hatalmi válság „fejátültetéssel" való megoldásában Nixon saját pártja, az őt korábban hatalomra segítő számos tőkéscsoport is érdekelt volt.

Nixon lemondása után beiktatták az Egyesült Államok 38. elnökét, Gerald Fordot. Egyik első intézkedéseként kegyelmet adott elődjének. Idézet Ford elnök tévébeszédéből:

„Honfitársaim! Hosszú nemzeti lidércnyomásunk véget ért... Alapító atyáink olyan nemzetet hívtak életre, amelyet a törvények kormányoznak — a kormányzottak jóváhagyásával. Bebizonyosodott, hogy az alkotmány élő dokumentum és rendszerünk működik."

Igen, a rendszer így, súlyos operációk árán működik.

A fontosabb források

Hans Werner Kilz — Joachim Preuss: **Flick. Die gekaufte Republik** *(Hamburg, 1983)*

Joachim Schöps: **Die Spiegel-Affäre des Franz Josef Strauss** *(Hamburg, 1983)*

Joachim Wagner: **Tatort Finanz-Ministerium** *(Hamburg, 1986)*

Julius Mader: **Instruction, 35/57** *(Berlin, 1974)*

Stewart Alsop: **The Center. People and Power in Political Washington** *(New York, 1968)*

Thomas Powers: **The Man Who Kept The Secrets, Richard Helms And The CIA** *(New York, 1979)*

John Ehrlichman: **The Company** *(New York, 1977)*

John Dean: **Elveszett becsület**
(fordításban, kéziratos részletek a szerző archívumában)

H. R. Haldeman: **A hatalom határai**
(német fordításban részletek, Süddeutsche Zeitung, 1978)

Nixon Memoiren *Die Welt-sorozat (1978)*

Nixon tévé-interjú: Washington, 1984 *(Szövegfordítás saját archívumban)*
Horváth J. Ferenc: **Watergate és a valódiak...**
(tévé-dokumentumfilm forgatókönyve, kézirat, 1979)

Günter Neuberger — Michael Opperskalski: **CIA in Mittelamerika** *(Göttingen, 1983)*

Augusto Pinochet Ugarte: **Memorien** *(Santiago, 1980)*

Günter Wallraff: **Der Mann der bei „Bild" Hans Esser war** *(Köln, 1977)*

Günter Wallraff: **Zeugen der Anklage** *(Köln, 1979)*

Filminterjú Günter Wallraffal *(MTV-filmarchívum, 1978)*

Fred Schmid: **Abrüsten oder totrüsten** *(Frankfurt am Main, 1981)*

Helmut Wolfgang Kahn: **Pentagon. Friedensfeind Nr.1.** *(Köln, 1983)*

Fegyverkezés és világgazdaság *(cikkgyűjtemény, Kossuth, 1982)*

Gerhard Kade: **BRD — Modell für Westeuropa?** *(Köln, 1980)*

Köves Tibor: **A Watergate-ügy elemzése** *(MTI, 1974)*

H. R. Haldeman, John Ehrlichman, John Dean, Charles Colson, Richard Nixon, Howard Hunt, Gordon Liddy, Bernard Barker:
Nyilatkozatok, bizottsági kihallgatások, vallomások *(MTV-filmarchívum, 1972—1974)*

Der Spiegel, Stern, Die Zeit, Quick, Newsweek, International Herald Tribune, Time *(1969—1989)*

TARTALOM

1. **ELŐSZÓ? ELŐSZÓ!** *3*
2. **SZIGORÚAN TITKOS (VOLT),**
avagy a höseli kör *5*
3. **A FLICK-BOTRÁNY,**
avagy az ablaktáblák csörömpölése *11*
4. **A DEUTSCHE BANK,**
avagy hatalom és politikai morál *19*
5. **EGY MULTI HALOTTAI,**
avagy 20 dollár egy áldozatért *25*
6. **GIGANTOK HÁZASSÁGA,**
avagy a koncentrációs folyamat *29*
7. **AZ ITT ÉS A HATALOM,**
avagy birodalmi nagyságrend *33*
8. **A PUCCS NAPJA,**
avagy gyilkosság betervezve *38*
9. **A „BILDESÍTÉS",**
avagy behatolás egy hírgyárba *56*
10. **A LEHALLGATÓÓRIÁS,**
avagy figyelnek bennünket *73*
11. **GUANTÁNAMO,**
avagy támaszpontok 30 országban *83*
12. **A DZSUNGELHÁBORÚ REVÍZIÓJA,**
avagy a hátbadöfés legendája *87*
13. **AZ ÖZVEGYCSINÁLÓ,**
avagy jött a Tornadó *93*
14. **A FEGYVEREK ÁRA,**
avagy az anyagi erőforrások pocsékolása *100*
15. **KOMPUTERHADAKOZÁS,**
avagy a „világvége-hadművelet" *110*
16. **A CIA ÉS A FEHÉR HÁZ,**
avagy a rendszer így működik *114*
17. **A fontosabb források**
. . . . . *143*

Ára: 226 Ft

„Amikor például Rainer Barzel a CDU elnökeként csődöt mondott, a nagyiparosok habozás nélkül döntöttek a személycseréről. Barzel jókora summát kapott készpénzben, s egy olyan fedőállást, ahol havonta csak a fizetést kellett felvennie, s az összeg nagyobb volt két miniszter jövedelménél..."

„A halál kis fehér pamacs formájában jelent meg az égbolton, majd reggeltájt az északnyugati szél a szörnyű gázfelhőt a 800 ezer lakosú város fölé hajtotta és a sűrűn lakott 65 négyzetkilométeres területre 40 perc alatt 30 tonna mérgesgáz telepedett rá..."

„Itt harccsoport Alfa—1... Palacios tábornok Pinochet tábornoknak. Megbízás végrehajtva. Moneda bevéve. Az elnök halott..."

„És amikor 1987 végén Memmingben végre búcsút vettek ettől a szörnyű és félelmetes géptípustól, szomorú mérlegről kellett számot adni: negyedszázad alatt összesen 269 Starfighter zuhant le és 110 pilóta vesztette életét..."

„A Watergate-betörés csupán csak egy epizód volt a titkos föld alatti kormányzati rendszer kiépítésében" — a „fejátültetést" egységes osztályelhatározással hajtották végre.